

ЗАКАРПАТСЬКИЙ ІНСТИТУТ
ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА МЕНЕДЖМЕНТУ ТА ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ОСВІТИ
КАБІНЕТ МЕТОДИКИ ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

**НОВА УКРАЇНСЬКА ШКОЛА:
ФОРМУЄМО
ПРОДУКТИВНУ КОМУНІКАЦІЮ
В КОНТЕКСТІ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ
ОСВІТИ**

УЖГОРОД
2022

УДК 373.3(477)

Н 72

Нова українська школа: формуємо продуктивну комунікацію в контексті демократизації освіти. Ужгород. ЗІППО, 2022. 123 с.

Головна зміна в освіті вимагає від учасників освітнього процесу кардинально нового за своєю суттю спілкування, що вибудовується на платформі демократичних принципів та гуманістичних ідеалів – педагогіки партнерства та ґрунтується на нових зв'язках вчителя, учня, його батьків і громадськості. Саме це й намагаються проаналізувати автори посібника – науково-педагогічні працівники катедри педагогіки та психології Закарпатського інституту післядипломної педагогічної освіти, спираючись на кращі досягнення та набутки інновацій. В основу їх статей покладено як нові теоретичні узагальнення, інноваційні пошуки та відкриття, так і методичні надбання великого колективу небайдужих до своєї професійної діяльності педагогів.

Посібник створений для слухачів курсів підвищення кваліфікації педагогічних працівників, керівників закладів дошкільної та загальної середньої освіти, методичних служб, батьків, а також усіх зацікавлених осіб.

Рецензенти:

Кухта М. І., кандидат педагогічних наук, доцент
(ДВНЗ «УжНУ»)

Химинець В. В., доктор фізико-математичних наук, професор (ЗІППО)

Схвалено науково-методичною радою
Закарпатського інституту післядипломної педагогічної освіти
(Протокол № 3 від 13.06.2022 р.)

© Ходанич Л. П., упорядкування, 2022

© Качур Б. М., 2022

© Кірик М. Ю., 2022

© Палько Т. В., 2022

© Ребрик Н. Й., 2022

ЗМІСТ

Вступ	4
--------------	----------

Л. П. Ходанич

Нова українська школа як гуманістична модель педагогічного спілкування	6
---	----------

Б. М. Качур

Перспективи науково-методичної підтримки органів управління освітою та центрів професійного розвитку педагогічних громад області	26
---	-----------

Т. В. Палько

Технології розвитку критичного мислення	37
--	-----------

Т. В. Палько

Інтерактивні методи навчання. Планування, моделювання і супровід командної роботи	36
--	-----------

Н. Й. Ребрик

Технології розвитку критичного мислення на уроках словесності	56
--	-----------

М. Ю. Кірик

Упровадження НУШ у початковій школі: досвід, виклики та перспектива	102
--	------------

В

асиль Сухомлинський не раз наголошував на важливому значенні спілкування під час формування людини: «Живе, безпосереднє, повсякденне спілкування з дітьми – джерело думок, педагогічних відкриттів, радостей, печалей, розчарувань, без яких немислима творчість у нашій праці». Нова українська школа – це ключова реформа Міністерства освіти і науки України, головна мета якої – створити школу, в якій буде приємно навчатись і яка даватиме учням не тільки знання, а й уміння застосовувати їх у повсякденному житті. Як впливає з документів про втілення ідей НУШ, демократизація освіти та її гуманізація – два головні вектори розвитку нової освітньої програми, що забезпечує модернізацію освіти.

Автори Нової української школи вимальовують ідеал освітнього закладу як мету усіх кардинальних змін: «НУШ – це школа, до якої приємно ходити учням. Тут їх люблять і поважають, прислухаються до їхньої думки, вчать критично мислити, не боятись висловлювати власну думку та бути відповідальними громадянами. Водночас батькам теж подобається відвідувати цю школу, адже тут панують співпраця та взаєморозуміння». Навчання та виховання в НУШ вибудовується на основі інтересу та свободи дитини, тут викорінюється страх перед вчителем і помилкою, що панував у школі минулого, заохочуються творчість, фантазія, щирий вияв почуттів, тут панує повага до Людини, її неповторності та Мудрості.

Отже, головна зміна в освіті вимагає від учасників освітнього процесу кардинально нового за своєю суттю спілкування, що вибудовується на платформі демократичних принципів та гуманістичних ідеалів – педагогіки партнерства та ґрунтується на нових зв'язках вчителя, учня, його батьків і громадськості.

Саме це й намагаються проаналізувати автори посібника – науково-педагогічні працівники Закарпатського інституту післядипломної педагогічної освіти, спираючись на кращі досягнення та набутки інноваційних освітніх практик. В основу їх статей покладено як нові теоретичні узагальнення, інноваційні пошуки та відкриття, так і методичні надбання великого колективу небайдужих до своєї професійної діяльності педагогів, а також, що особливо важливо, аналіз реального стану процесу впровадження інноваційних процесів на теренах Закарпаття. Кожен із авторів добре знає школу, де пройшов у класах усі щаблі свого педагогічного зростання.

Мета нашої праці – допомогти професійно адаптуватись учителям, яким випало цьогоріч працювати в 5 класі, де вони вперше зустрілись із дітьми – випускниками початкової школи, які вчилися чотири роки за програмами НУШ.

Сподіваємось, і вчителям початкової школи, як і шкільній адміністрації, керівникам освітніх структур районного рівня та тим учителям-предметникам, які у наступні роки візьмуться навчати й виховувати дітей за програмами НУШ, також буде цікаво ознайомитись із цим посібником, адже кожен із педагогів-практиків стоїть перед проблемами професійного вдосконалення і хвилюється за результат своєї праці. Бо ж відомо: те, що відбувається нині у школі, завтра впливає на майбутнє людства. Не випадково К. Ушинський називав школу «колискою нації».

*Лідія Петрівна ХОДАНИЧ,
кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри педагогіки та психології ЗІППО*

НОВА УКРАЇНСЬКА ШКОЛА ЯК ГУМАНІСТИЧНА МОДЕЛЬ ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ

Р

еформа освіти в Україні, яка сьогодні відбувається під назвою «НУШ» – Нова українська школа – це грандіозний перехід освіти з платформи авторитарної моделі школи, яка була у закладах освіти панівною як у дорадянські часи, так і в часи радянські, на платформу моделі демократичної школи, яка на території України в формальній освіті не була ще ніколи домінуючою, втілюючись спорадично в педагогічну практику завдяки педагогам-демократам та гуманістам, як-от: Г. Сковорода, С. Русова, Я. Чепіга, А. Волошин, Марійка Підгірянка, В. Сухомлинський, хоча в етнічній філософії освіти, зокрема в думках Г. Сковороди, П. Юркевича, мала потужну ментальну основу.

Освіта – дзеркало суспільства, в якому вона функціонує, вбираючи в себе суспільні, зокрема й політичні, настрої та ідеї, повторюючи організаційні форми та панівний стиль спілкування, розвиваючись в одному з усім суспільством ментальному та економічному руслі. Саме тому глобальна реформа школи неможлива без глобальних змін усієї суспільної парадигми, і це тільки одна зі сторін фронтальних або системних змін, і її значення в суспільній трансформації важко переоцінити.

Демократична та гуманістична спрямованість – головні вектори розвитку освіти в умовах НУШ.

Демократія – процес розвитку, а не одномоментний його результат. Якщо зважати на те, що перехід від авторитарної системи до демократичної – це ментальний різнобічний процес, пов'язаний зі

змiнами в свiдомостi основної маси людей, то варто пам'ятати, що такі змiни не раптові, вони строго детерміновані і тривають у часі кілька поколінь, а раптовість без укорiнення в потреби дає поверховий результат, вульгаризує сам процес реформування.

Результати навчання і виховання, як відомо, залежать від трьох чинників: 1 – хто навчає, 2 – як навчає, 3 – кого навчає. У НУШ відповіддю для невідомих цієї формули будуть: 1 – демократ та гуманіст, 2 – новітніми засобами та методами і викликаючи інтерес, 3 – активного та мотивованого (зацікавленого) учня.

Будь-який розвиток відбувається через виникнення і подолання проблем. У педагогів, які втілюють у життя ідеї НУШ як демократичної та гуманістичної платформи в освіті, закономірно виникає ряд питань, які потребують нагального вирішення.

Спробуємо розглянути питання, які викликає у вчителя впровадження ідей НУШ на сучасному етапі.

Як викликати у дитини інтерес до навчання?

Одна з основних якісних характеристик Нової української школи – навчання та виховання на основі інтересу. В дорадянській та радянській школах вибудовувалось спілкування педагога з дитиною на основі страху – страху перед вчителем, перед можливістю помилитись, страху перед відповідальністю, зокрема перед батьками тощо.

Як викликати інтерес у навчанні? – ось головне питання, яке стоїть перед вчителем нової школи. А ще якщо врахуємо, що в епоху комп'ютерних технологій діти мають широкий вибір черпання інформації з яскравих інформаційних джерел візуального типу, з якими вчителю доводиться вступати в конкуренцію.

Демократична педагогіка вказує нам на кілька шляхів, як педагог може викликати сталий інтерес у процесі навчання та виховання.

Перший шлях детально розкрито у творчості Василя Сухомлинського і сформовано ним у максимі: «Перед тим як навчати – здивуй». Іншими словами, педагог закликає знаходити незвичний ракурс погляду на відомі учням речі. В. Сухомлинський доводить, що найцікавіший предмет навчання та виховання – сама рідна *природа*, яка й була у всі часи для людства головним засобом розвитку. Природа здатна викликати в свiдомості людини сильні емоційні імпульси, які запускають

механізм пізнання через інтерес. Спостереження за природою здатне дивувати, енергетично впливати на розвиток когнітивної сфери дитини. Останнє перегукується з поняттям *емоційного інтелекту*, яке сьогодні активно перебуває у полі зору світових освітніх технологій.

Як зазначає Д. Гоулман, відомий дослідник емоційного інтелекту, ми можемо формувати такі емоційні звички дітей у дитинстві та юності, які згодом керуватимуть їхнім життям [8,с.29]. Саме емоційний інтелект дозволяє людям із нижчим IQ виходити зі скрутної ситуації там, де люди з високим IQ опускають руки. Емоційний інтелект – це здібності, серед яких виділяються самоконтроль, завзяття, наполегливість, здатність до самомотивації. Якщо педагог викликає у процесі навчання та виховання позитивні емоції у дитини, він закладає умови потягу до навчання протягом усього життя особи. Адже коли ми радісні, то відбувається підвищення активності мозкового центру, який блокує негативні емоції. Відбувається також приплив енергії та пригнічення тих центрів, котрі відповідають за тривогу. Тіло наче відпочиває і готується з ентузіазмом виконувати будь-які завдання, мозок – прагнути більшого та ставити перед собою різноманітні цілі [8, с. 39].

Другий спосіб, що незмінно веде до актуалізації пізнавального інтересу дітей – проектування знань, умінь та навичок на майбутню життєдіяльність учня. Адже кожен, хто навчається, робить це з певною долею прагматизму. Прагматизм полягає у тому, щоб зрозуміти, для чого варто вивчити той чи інший матеріал, яку роль відіграють набуті знання, уміння та навички у майбутньому особи, що навчається. Цей спосіб формує реалістичну картину сприйняття дійсності, розвиває організаційні компетентності, закладає тісний зв'язок між навчанням та дійсністю у тих, хто навчається.

Третій спосіб – особливий виклад, набір методичного інструментарію, що ґрунтується на особливих методах та прийомах, які активізують пізнавальну діяльність дитини. Учитель намагається знайти особливу форму передачі знань – інтеракція, гра, театр, використання прийомів візуалізації, введення незвичного в навчальний простір. У такому ракурсі форма заняття – це теж інструмент, що здатний задіяти емоції, викликати активізацію пізнавальної діяльності учнів. Так, урок-свято, урок-зустріч з відомою людиною, урок-суд,

урок-дослідження тощо здатні зацікавити дітей своєю нетиповістю. Це ті миттєвості шкільного спілкування, які залишаються назавжди у пам'яті вихованців.

Прийоми візуалізації, наприклад запрошена на урок людина-гість або використання яскравого унаочнення (ілюстрації, таблиці, фотоматеріали, кіно- та мультфільми, предмети дійсності, музика як фон) чи ІТ-технологій, а також театралізація чи психологічні прийоми як засоби, що викликають емоційне сприйняття (від позитивної атмосфери на уроці аж до психологічного шоку), здатні посилити інтерес до навчання. Як правило, ця група прийомів та методів не особливо обговорюється за традиційної моделі навчання, адже там вони не відіграють важливої ролі. У Новій українській школі інтерактивні технології навчання складають методичну основу (11, с. 5). В інтерактивних технологіях навчання ефективність процесу й досягнення учнями високих результатів можливі лише за умови свідомого застосування вчителем цих методів і прийомів та постійної уваги до середовища, в якому відбувається навчання (Там само).

Нагадаємо, що інтерактивні методи навчання (з англ. inter – «взаємний» та act – «діяти») – це спосіб взаємодії усіх учасників освітнього процесу, під час якого слухачі перестають грати пасивну роль і активно долучаються до роботи. Інтерактивні методи та прийоми є ефективними, коли діють принципи активності (залучення усіх учасників навчання до активного спілкування, обговорення завдань), рівності поглядів (педагог не нав'язує власну позицію, лише підштовхує учня до самостійного формування думок), довіри (розвінчання стереотипу суворого вчителя та пасивного учня, якого необхідно постійно контролювати), експерименту (пошук нових індивідуальних шляхів у вирішенні проблеми), зворотного зв'язку (учитель отримує постійну інформацію про хід пізнання кожного учня).

У наш час вчителями-практиками, методистами та науковцями зібрано й укладено чимало збірників прийомів та методів інтерактивного навчання, назвемо хоча б такі, як «Енциклопедія інтерактивного навчання» (О. Пометун), «Прийоми педагогічної техніки» та «Криз-педагогіка: навчасмо креативно мислити» (А.Гін).

Особливе спілкування, що базується на взаємостосунках між учителем та учнем, побудованих на довірі та повазі, введення в освітній простір батьків та сім'ї – **четвертий шлях**. Головними принципами педагогіки партнерства, на яких базується спілкування з дитиною, є:

- повага до особистості;
- доброзичливість і позитивне ставлення;
- довіра у стосунках;
- діалогічна взаємодія на основі взаємоповаги;
- розподілене лідерство (право вибору та відповідальність за нього, горизонтальність зв'язків тощо);
- принципи соціального партнерства (рівність сторін, добровільність прийняття зобов'язань, обов'язковість виконання домовленостей).

Педагог-гуманіст намагається спілкуватись із кожним учнем так, щоб учень відчував у спілкуванні своєрідний **ефект проживання перемоги**; для цього вчитель спочатку вивчає можливості кожного учня, а далі, спираючись на особистісно зорієнтований підхід, вибудовує своєрідні «сходинок пізнання», що дозволяють учневі йти шляхом від простіших завдань до складніших, відчуваючи радість перемоги, переживаючи відчуття задоволення від того, що «я зумів, я зможу ще», що викличе сталий інтерес до предмета, принесе радість від успіху.

Радість – головна емоція у четвертому способі навчання з цікавістю. Справедливо зазначає І. Д. Бех, що «необхідні нові виховні технології, які враховували б насамперед глибинні психологічні закономірності емоційно-чуттєвого розвитку особистості. Адже для людини має цінність лише пережите в почуттях. Ідеться про почуття, просвітлені розумом. Саме завдяки цьому вони морально збагачують особистість, роблять її носієм Істини, Добра, Краси» [2; т. 1, с. 269]. Відзначимо лишень те, що вихователь серед багатьох своїх функцій – ще й той, хто стабілізує внутрішній світ дитини, коли з нею трапляються емоційні розлади, коригує її поведінку. «Ефект радості» – наслідок спілкування педагога на основі поваги до особистості учня. «Я в тобі поважаю людину, адже всі люди – велика цінність, неповторні особистості, і в тобі закладено велич людини прекрасної», – наче зчитує учень за підтекстом кожної фрази свого вчителя.

Створення **ситуацій позитивних емоційних** переживань дитини, забезпечення успішності в освоєнні соціально-моральних норм, її самоствердження, захищеності й підтримки – стратегічний орієнтир проєктування особистісно орієнтованого педагогічного процесу.

Серед розмаїття людських емоцій, як вважають дослідники, «саме почуття радості має величезні виховні потенції» [2: т. 1, с. 257]. Радість активізує пізнавальні можливості людини, впливає на формування цінностей, адже вона викликає інтерес до пізнання, спонукає до успіху, перемоги. Радість завжди «проглядається» в щасті від повноцінного життєтворення, в перемозі над труднощами, тому вкрай важливо на уроках чи виховних заходах дарувати дітям радість.

Як дарувати радість дитині? Зазвичай радість вважають побічним продуктом зусиль, спрямованих на інші цілі. Це означає, що її не можна викликати довільним зусиллям, тобто активізуючи мислення. Коли зусилля людини спрямовані на досягнення радості самої по собі, то радість зникає [2: т. 1, с. 257]. Хоча не можна безпосередньо навчити людину радості, однак дорослий має можливість вплинути на цей процес через формування стилю сприймання дійсності, формування установок «на позитив та перемогу», так звану філософію життєвого успіху, «світлі перспективи», впевненість у правоті добра. У своїй найбільш чистій формі радість проявляється після таких соціально значущих і творчих дій, які не передбачають отримання користі.

Поняття **«розподілене лідерство»** добре описано в працях та майстер-класах педагога-гуманіста Ш. Амонашвілі і є одним із прийомів гуманістичної школи, демократичного стилю педагогічного спілкування. Варто задатись пошуком в інтернеті відео елементів уроку чи лекцій цього педагога (задайте в пошукову систему: «Майстер-класи, лекції Ш. Амонашвілі»), щоб побачити, як він викликає дитину на довірливе сприйняття. Ось він присідає, щоб заглянути в очі дитини, ось він «веде» її думку у життєву практику, використавши невеликий досвід школяра, щоб потім «подарувати» здогад-відкриття. А коли дитина готова самостійно розв'язувати задачу біля дошки і коментувати свої дії класові, педагог сідає на місце цієї дитини і з парти слідує за тим, що відбувається в класі: він помінявся ролями з учнем. Він начебто всіма своїми діями каже: «Я тобі довіряю. І ти довіряй мені».

І все це – на основі поваги та любові до дитини. «Жодна наука не змусить учителя посміхатися на уроці, а лише – любов до дитини...», – каже педагог, доктор психологічних наук, академік Ш. Амонашвілі. Саме любов до дитини перетворює школу на «місце, де дитина набирається світла», бо «душа – небесного походження» [1]. Система виховання та навчання Ш. Амонашвілі – «педагогіка цілісного життя дітей і дорослих» – будується на началах гуманності та віри в дитину, на основі виховання творчістю, співробітництва педагогів із дітьми.

Завдання школи в ракурсі гуманізму – зробити дитину щасливою, це і є головною метою педагогіки партнерства. «Новому роду людства... потрібна педагогіка любові, добра, розуміння, сприяння, співраді, співчуття, захисту. Дітям потрібна педагогіка Мудрості, яка зрощує духовність і духовну спільність. Цю педагогіку, коріння якої сягає класичної спадщини, називають гуманною педагогікою», – стверджує Ш. Амонашвілі [1, с. 15]. Однак перед тим, як перейти до більш детального розгляду цієї гуманістичної моделі, вираженої в особливостях спілкування, огляньмо спочатку типові помилки педагогів під час упровадження в практику ідей НУШ, а також зосередьмося на кардинальних відмінностях між авторитарною та демократичною моделями в освіті.

Помилки педагогів під час упровадження в практику ідей НУШ

1. Головний у школі – вчитель.

Це не зовсім так, якщо вважаємо, що освітній процес відбувається в колі діалогічного спілкування «вчитель-учень-батьки». НУШ – демократизація і гуманізація освітнього процесу, в основі яких – принципи дитиноцентризму, поваги до особистості, адаптації до запитів середовища. Отже, головний у школі – той, хто здобуває знання, заради нього працює заклад, тому й головний у школі – учень.

2. Виховання у НУШ – це кодекс моральних правил та принципів.

Не тільки. Це духовно-моральний кодекс, який базується на «роботі серця» (В. Сухомлинський), «творчому терпінні» (Ш. Амонашвілі) «духовному світлі» (І. Бех).

3. НУШ – це технологічні моделі, що формують знання, уміння і навички на високому рівні.

Ні, не тільки. Це – система роботи, що формує компетентності, критичне мислення, розвиває творчі задатки кожної дитини, це індивідуалізація, особистісний підхід, сформована система цінностей, свобода дитини, вчителя.

4. НУШ – це система роботи, побудована на використанні новітніх засобів навчання, ІК-технологій.

Тут знову звужене сприйняття НУШ. Це методи та прийоми втілення педагогіки гуманізму, педагогіки партнерства, це компетентнісний та особисто зорієнтований підходи, при цьому застосовуються й ІК-технології та новітні засоби навчання, хоч не тільки вони.

5. У світі є багато цікавих моделей, варто наслідувати світові надбання.

На жаль, ні. Дає найкращий результат «домашня» модель, яка враховує національно-культурні та ментальні особливості, історичні фактори розвитку галузі та суспільства, етнічну філософію. Ми «куємо» свою освітню систему на основі власного досвіду, творчо використовуючи надбання інших культур .

6. НУШ – це інтерактивна ігрова практика, одна для всіх.

Звичайно, ні. Це і нормативно-правова база, і теоретична система, яка базується на демократичних та гуманістичних набутках, це ціннісні орієнтири, перевірений на практиці досвід, що враховує принцип різноманітності та регіоналізму, тому це система, різна для різних держав та народів.

Авторитарна модель педагогічного спілкування базується на наступних уявленнях та переконаннях педагогів:

- *школа – лише підготовка до «справжнього» життя;*
- *у свідомість дитини необхідно вкорінювати тільки абсолютні цінності;*
- *власний досвід дитини відкидається, нав'язуються авторитетні джерела; страх дитини – емоція, що дасть результат у навчанні;*
- *до дитини висуваються жорсткі вимоги, за всяку помилку дитину карають (батіг і пряник);*
- *інформація дозується залежно від віку дитини;*
- *активність дитини придушується;*

- *розвиваємо розум як накопичення в пам'яті, приглушуємо емоційні сфери. [5].*

Демократична модель педагогічного спілкування вибудовується на наступних уявленнях, переконаннях, цінностях:

- *школа – місце, де дитина «живе» сьогодні; дитиною керує цікавість, а не страх, тому вчителеві необхідно викликати інтерес до пізнання;*

- *дитині демонструємо різні зразки, залишаючи право вибору за нею; право вибору – свобода учня;*

- *життя – творчий процес освоєння невідомого, роль досвіду велика;*

- *головна мета виховання – навчити жити в мінливому світі, де радість – у пізнанні, творчості, спілкуванні;*

- *педагог-демократ заохочує дитячу ініціативу, фантазію, вигадки, спонукає до щирого вияву почуттів; тому в його класі діти не бояться говорити, висловлювати власні думки;*

- *демократи розвивають критичне мислення;*

- *педагог-демократ усвідомлює унікальність і неповторність кожної дитини як індивідуальності, допомагає їй реалізувати свій творчий потенціал [5].*

Чи легко бути демократом?

Як переконує нас життя, не можна бути стовідсотковим авторитарником у повсякденні і раптом стати переконаним демократом під час проведення уроків, бо це означатиме внутрішню зраду собі. Учитель як особистість залишається вірним собі і під час виконання професійних завдань. Тому демократизація стосунків на уроці, на нашу думку, починається з учителя, з його усвідомлення потреби «наблизитись» до своїх учнів і здійснення першого кроку: «перекроєння» стилю спілкування вчителя поза школою – в середовищі, вдома. Декому з учителів це зробити зовсім нелегко, а комусь, вочевидь, таке навіть не доступно. Однак намагатися варто, це вимога часу, один із адаптативних процесів, яким підвладна особистість у всіх видах своєї діяльності.

Демократ у школі, сповідуючи принцип різноманітності явищ та свободи особистості, працюючи за критеріями особистісно-орієнтованого підходу, безперечно, витрачає багато часу –

значно більше, ніж авторитарник – на виконання професійних завдань. Так, наприклад, щоб торувати разом з учнем його особливу стежину в пізнанні світу та вихованні, педагог-демократ має детально вивчити, хто перед ним, які в нього задатки, інтереси та потреби, який життєвий досвід тощо. І готуючись до роботи з класом, демократ вишукує індивідуальні завдання для учнів, які б ураховували задатки, потреби та інтереси кожного з них. У той час авторитарник спілкується з учнями простіше: за принципом – «подаю усім однаково». Він не зважає на особливості дітей, на їхні бажання, виставивши планку зі слів «треба знати», «кожен мусить», «усі повинні».

Однак всупереч усьому вчитель сьогодні повинен тягнутись до ідей демократичної освіти, сповідувати принципи демократизму та гуманізму принаймні тому, що це вимога часу, потреба освіти в сучасних умовах, і якщо він цього не робитиме, він може відкидатись учнями як образ учорашнього дня, своєрідний «динозавр з минулого». Поміркуймо принаймні над тим, як змінились за останні 20-30 років діти. Сьогодні це діти від екрану андроїдів чи комп'ютерів – так зване онлайн-покоління, якому властиві певні особливості, як-от: візуалізація сприймання, брак тактильних відчуттів, кліпове мислення з усіма його наслідками, уявлення про «нестерпну легкість буття» (М. Кундера) тощо.

Педагогіка партнерства як модель гуманістичного спілкування з дитиною

Педагогіка партнерства – це напрям педагогіки, що включає систему методів і прийомів виховання і навчання на засадах гуманізму та творчого підходу до розвитку особистості, у якому учень – добровільний і зацікавлений соратник, одностудець, рівноправний учасник освітнього процесу, турботливий і відповідальний за його результати.

Основа педагогіки партнерства – спілкування, взаємодія та співпраця між учителем, учнем і батьками; учні, батьки та вчителі, об'єднані спільними цілями та прагненнями, виступають добровільними й зацікавленими співниками, рівноправними учасниками освітнього процесу, відповідальними за результат.

Таким чином, педагогіка партнерства - істинно демократичний спосіб співпраці педагога і дитини, який не відкидає різниці в їхньому життєвому досвіді, знаннях, але передбачає безумовну рівність у праві на повагу, довіру, доброзичливе ставлення і взаємну вимогливість.

Принципами педагогіки партнерства є:

- повага до особистості;
- доброзичливість і позитивне ставлення;
- довіра у стосунках;
- діалогічна взаємодія на основі взаємоповаги;
- розподілене лідерство (право вибору та відповідальність за нього, горизонтальність зв'язків тощо);
- принципи соціального партнерства (рівність сторін, добровільність прийняття зобов'язань, обов'язковість виконання домовленостей).

Методичними засадами педагогіки партнерства виступають кращі надбання світової демократичної думки, як-от:

- *навчання без примусу* (В. Сухомлинський, Ш. Амонашвілі,) гуманність, комунікативність, ціннісне ставлення до дитини;
- *ідея важкої мети* (С. Лисенкова, В. Шаталов): перед учнями ставиться складна мета, водночас учитель всіма засобами має налаштувати учнів на її досягнення, вселити в них упевненість у перемозі над труднощами;
- *ідея опори* (С. Лисенкова, В. Шаталов): надання учням опорних знаків (символів, схем, таблиць, слів тощо) для забезпечення кращого розуміння, структурування, запам'ятовування матеріалу;
- *вільний вибір* (В. Сухомлинський, Ш. Амонашвілі, В. Шаталов) – надання дитині свободи вибору у процесі навчання, тобто учень може обирати завдання, задачу, тему твору. Професійна діяльність цілеспрямована на демократичність та скерованість вчителя на розвиток дитини, вміння; «контактувати» з учнями є провідною педагогічною умовою ідеї вільного вибору ;
- *ідея випередження* (І. Волков, С. Лисенкова, В. Шаталов) дозволяє включати у програму більш складний матеріал, об'єднувати його в блоки, починати заздалегідь вивчати складні теми, закладати перспективу вивчення теми наступного уроку. Спирається на такі якості

особистості педагога, як прогностичність, стратегічне бачення педагогічної діяльності, відповідальність, які супроводжуються здатністю до стратегічного планування.

Умовами реалізації педагогіки партнерства є:

- утвердження ставлення до учня як самодостатньої й унікальної особистості;
- створення сучасного освітнього простору;
- піднесення престижу освіти;
- зміна статусу і позиції вчителя - належна заробітна плата, повага з боку батьків, громадський авторитет;
- школа – духовний осередок громади: психологічна підготовка вчителя до завдань духовного перетворення суспільства (психологічна компетентність);
- ефективна співпраця сім'ї, громадянського суспільства, держави і школи.

Один із інструментів педагогіки партнерства – **особистісно орієнтований підхід** як планомірний, спеціально організований педагогічний процес, спрямований на розвиток учня з урахуванням його індивідуальних особливостей. Під час застосування цього підходу велика увага приділяється індивідуалізації дидактичних та виховних завдань, що застосовуються диференційовано.

Однак чи не найбільш проблемною стороною введення в дію педагогіки партнерства сьогодні є **співпраця з батьками**. Як визнають спеціалісти, поки що тільки окремі навчальні заклади усвідомлюють не лише складнощі, але й позитивні наслідки взаємодії з батьками для діяльності шкільного колективу. Ця взаємодія починається як правило з інформативної складової: електронних журналів, батьківських форумів на сайтах шкіл, можливості кожної сім'ї дізнатися напряду про відвідування та успішність власної дитини, позаурочні заходи в класі тощо [9, с. 26].

Набуває все більшого поширення, особливо в умовах онлайн-навчання, спілкування у програмі вайбер, де батьки, учні та вчитель-предметник чи класний керівник створюють групу в чаті, що дозволяє всім оперативно обговорити проблему та прийняти колективне рішення.

До інноваційних форм варто віднести поширені у Великобританії «батьківські путівники», які починаються словами: «Дякуємо вам, що ви обрали саме нашу школу та проявляєте до неї інтерес!» У змісті путівника подається опис школи та всього її обладнання, якості спортивних залів та майданчиків, можливості шкільної бібліотеки, питання навчальної програми, інформація про вчителів та шкільну адміністрацію, додаткові освітні послуги, особливості розкладу, правила школи, у тому числі правила взаємодії школи та батьків, вимоги щодо зовнішнього вигляду учня, пунктуальності та домашнього навчання. Актуальний аналіз того, з чим стикатимуться учні протягом навчального року, полегшує і дітям, і батькам адаптацію дитини до кожного нового етапу освіти [9, с. 29].

Практика співпраці з батьками виявляє нагальну потребу в навчанні батьків, і в цьому ракурсі школа в умовах НУШ має перетворитись у своєрідний функціональний просвітницький центр по роботі з батьками, психолого-педагогічний клуб з питань виховання та сімейної взаємодії. Школа може стати і просвітницьким центром для батьків з питань реалізації концепції навчання впродовж життя (врахуємо тут і набутий у нашому краї в 20-30 рр. ХХ ст. досвід навчання дорослих на вечірніх гуртках крою та шиття, кулінарії, ведення господарства тощо, які діяли в школах).

Для педагогіки партнерства варто повернутись і до практики відвідування вчителем дітей у сім'ях: такий метод, зокрема, використовувала Марійка Підгірянка та інші вчителі у минулому, його ефективність визнавав і В. Сухомлинський.

Не використовуються сповна можливості сучасної школи щодо організації педагогічного лекторію для батьків, рекомендацій для батьківського читання популярної літератури з навчання, виховання, вікової психології, етики, охорони здоров'я.

Колись поширеними були «вечірній чай» чи «недільний пиріг» у вчителя, куди педагог запрошував тільки кращих своїх вихованців, спілкувався з кожним як з уже майже дорослим та успішним членом суспільства, ділився літературою з власної бібліотеки, знайомив з письменниками чи іншими видатними людьми та своїми гостями. Спогади про такий спосіб виявлення прихильності до учнів знаходимо в

учнів Марійки Підгірянки, Корнила Заклинського, Василя Пачовського та інших відомих педагогів минулого.

Добре зарекомендували себе у наш час спільні з батьками екскурсії вчителя та дітей в інше місто з метою відвідати визначну історичну пам'ятку, художню виставку, культурний захід; запрошення батька (матір) – цікавого оповідача як представника професії чи хобі на годину спілкування або екскурсія групою чи класом на роботу до когось із батьків. Емоційно потужними є уроки чи виховні заходи, на які запрошено когось із батьків з певною метою – в журі, в експертну групу чи як оповідача-очевидця тощо.

У закладі дошкільної освіти «Ластовічка» в Ужгороді батьки традиційно готують перед новорічними святами виставу для своїх дітей, як правило інсценізацію казки, де ролі виконують саме батьки групи, яка буде в глядацькій залі.

Підручники НУШ містять ряд завдань, які націлені на роботу дітей з батьками. Такі завдання може широко використовувати педагог-предметник і поза рамками підручника.

Отже, накопичуються інноваційні методи роботи з батьками в межах педагогіки партнерства, виробляються традиції, коли батьки, вчителі та діти об'єднуються однією справою, вчаться ефективно комунікувати.

Для створення сучасного освітнього простору важливо уміти сповна використати культурні, спортивні, освітні заклади в районі розташування школи. Так, дітям запам'ятається урок у районному чи сільському бібліотечно-інформаційному центрі, який допомагають провести бібліотекарі. Так само музейні працівники істотно вплинуть на дитину цікавою розповіддю з використанням експонатів закладу. На Закарпатті накопичено чималий досвід роботи школи з бібліотекою чи музеєм, він тільки потребує належного опрацювання та продуманої доступності для кожного педагога.

Формування позитивних **зв'язків з громадськістю** – це і система створення сучасного освітнього простору, і зростання іміджу закладу освіти, й один з видів освітньої роботи та роботи з батьками. У процесі реалізації таких заходів використовуються різноманітні за змістом та спрямованістю форми: а) власна видавнича діяльність (видання шкільних газет, альманахів дитячої творчості, літопис діяльності

закладу, ведення ФБ-сторінки закладу тощо); б) активний контакт із засобами масової інформації (підготовка статей до газет, журналів на сайти та т.ін.); в) безпосередня взаємодія з іншими освітніми закладами (участь у виставках та ярмарках престижних освітніх закладів, презентація книг, проведення конференцій, семінарів, свят на базі освітнього закладу тощо)

Як зробити спілкування з дітьми духовним?

Прислухаймось до В. О. Сухомлинського, який у книзі «Серце віддаю дітям» писав: «Без постійного духовного спілкування вчителя й дитини, без взаємного проникнення у світ думок, почуттів, переживань немислима емоційна культура як плоть і кров культури педагогічної... Віра маленького школяра в учителя, взаємна довіра між вихователем і вихованцем, ідеал людяності, який бачить дитина у своєму вихователі, – елементарні й разом з тим найскладніші, наймудріші правила виховання, зрозумівши які вчитель стає справжнім духовним наставником» [13, с. 15]. Урок у демократичній школі – це незмінно цікавий діалог учителя з учнями.

Як свідчать психологи, у школярів сьогодні на першому місці переживання, пов'язані з оцінками, і на останньому – з власне процесом пізнання, що, вочевидь, пов'язано з низьким рівнем розвитку пізнавальної мотивації. Модель демократичного спілкування покликана виправити цей стереотип: дітям стає цікаво спілкуватись, творити, пізнавати, тобто знаходитись у процесі навчання без примусу.

За визначенням І. Беха, «одухотворення – це встановлення суб'єктом зв'язку кожного окремого знання чи дії з вищою духовною цінністю і надання таким чином цим навчальним надбанням особистісної значущості» [3, с. 49]. По-іншому, учень має надавати будь-якому навчальному матеріалу вищого духовного сенсу, підпорядковувати власній духовності – діяльній любові, добросовісності, безкорисливості, справедливості, вірності, великодушності, милосердю, чесності тощо. У навчальних знаннях та способах дій, стверджує психолог, можуть викристалізовуватись наведені вище чесноти. Так, уміння бути точним у математичних розрахунках може бути вираженням добросовісності та чесності. Без одухотворення математичні здібності можуть стати лише вираженням скнарості, егоїзму, зазнайства. Коли,

скажімо, учні вивчають історію України, вони міркують над насиллям і різного роду несправедливістю, що викликає у них розуміння безсилля моральних принципів у певний історичний період, розгортається внутрішня робота щодо почуття власної совісті, справедливості тощо. Педагог у процесі одухотворення навчального матеріалу у жодному разі не має підміняти навчання вихованням, однак певним чином натякати на закладений виховний зміст у темі, використовувати пораду, показ, нагадування, вмовляння, розкриття, пояснення. Тільки інтелектуально-духовна педагогіка дає можливість особистості максимально реалізуватися через «мистецтво духовно спрямованого життя» [3].

Варто прислухатись і до думки Ш. Амонашвілі, який вважає, що виховний процес стане гуманним і особистісним, якщо ми «...шукатимемо шляхи дружби й співпраці, шляхи духовної спільності з нею (дитиною)», «будемо сповнені розуміння і творчого терпіння», «у разі порушення дитиною норм поведінки й застереженої умовності навчимося створювати такі духовно-моральні ситуації, які викличуть у неї переживання й почуття каяття, сповідь, вибачення, жаль, самокарання», коли «розуміємо, що сенс нашої доброти до дитини полягає не лише в тому, що нам для неї нічого не шкода, але й у тому, щоб у її душі народилася відповідна доброта до нас і до всіх» [1].

Для того, щоб спілкування вчителя з учнем відбувалося на засадах довіри, позитивних почуттів, духовності – а це канал емоцій, – учитель може застосовувати нетрадиційні форми спілкування з учнем, наприклад екскурсію, урок під відкритим небом, індивідуальну бесіду сам на сам, коли виникають свої секрети, відвідання учня вдома (про це можна знайти багато повчального в творах В. Сухомлинського, зокрема в книжці «Серце віддаю дітям»), а також застосовуючи в відповідних ситуаціях специфічні прийоми, як-от прийом сповіді, коли педагог ділиться з дітьми важливими спогадами чи іншим життєвим досвідом, який слугує для учнів своєрідною високоморальною хвилюючою ілюстрацією можливих власних проблем. У такому разі відбувається інтеріоризація досвіду, пізнання людини людиною – за В. Г. Кременем, «інтерсуб'єктивне розуміння», яке охоплює емпатію, ототожнення й проєкцію, вимагає відкритості, симпатії, великодушності [10, с. 10].

Одухотворене навчання завжди інтерактивне – коли не тільки вчитель навчає дитину, а й дитина навчає вчителя. Воно відбувається без примусу. Адже будь-який примус, навіть із добрими намірами, викликає в дитині відторгнення» [1, с. 80].

Як формувати толерантне середовище в школі

Нова українська школа – толерантний простір для розвитку різних дітей. Толерантне середовище – це таке освітнє середовище, у якому створено умови для формування толерантної особистості, де комфортно кожному. У толерантному середовищі діють принципи :

- усі різні, однак усі рівні;
- прийняття себе і кожної людини в колективі такими, яким кожен є;
- несприйняття будь-яких проявів насильства та дискримінації;
- повага до кожного та власна гідність водночас;
- визнання та сприйняття полікультурності життєвого простору і плюралізму;
- висока культура діалогічного спілкування на основі позитивних емоцій, поступливості, бажання слухати та зрозуміти іншого.

Толерантне середовище можна сформувати тільки там, де з раннього дитинства учням прищеплюють високу повагу до Людини, плекають належний рівень культури поведінки в демократичному суспільстві. Головною є культура переконливої комунікації, коли учні вибудовують стосунки з іншими на основі доброзичливості та поваги.

На чому ґрунтується культура переконливої комунікації в демократичній школі

Культура особистості – багатогранне явище, що виражається в моделях поведінки, засобах і продуктах діяльності, зокрема ідеях, ідеалах, нормах та цінностях. Колектив виробляє свою традиційну культуру, на яку впливають рівні культури педагога як працівника закладу, а також як окремих дітей, так і їхніх сімей та всього середовища, де функціонує освітній заклад.

На культуру переконливої комунікації в демократичній школі впливають такі фактори:

- взаємне прийняття один одного як неповторних цінних особистостей;

- готовність вислухати і зрозуміти співрозмовника з позиції поваги до нього і його думки;
- відсутність страху визнати свою помилку, недосконалість;
- уміння вибудувати діалог з позиції логіки, культури почуттів та етичних норм;
- відчуття ситуації, володіння мовленнєвим, риторичним арсеналом;
- діалогічне інтимно-особистісне спілкування (учасники виявляють позитивне ставлення і до предмета розмови, і до співрозмовника);
- прояв «ми-переживання» як механізм відображення ціннісних позицій інших людей (здатність перейти на бік іншого, окинути проблему його очима).

Педагог – людина, що перебуває постійно на виду. Саме за ним уважно спостерігають і його наслідують учні. Тому й поведінка педагога в умовах педагогіки партнерства має відповідати як усім принципам гуманізації та демократизації в освіті, так і вимогам до професійної культури. Одна з умов, сформована Ш. Амонашвілі: «Давай житимемо так, аби щодня олюднювати себе, і допоможемо в цьому одне одному: я – тобі, а ти – мені!» [1, с. 394].

Не можна забувати, що педагога характеризує мовлення, у його виразах відображається внутрішнє «Я» як його ж психологічний та професійний портрет. Так, авторитарний учитель звертається до своїх учнів імперативом, який засвідчують вирази: *«Ти повинен! Ти мусиш! Ти зобов'язаний! Тобі має бути соромно! Скажи мені... Дай мені відповідь на таке... Невже ти не розумієш... Ні, так не робиться! Вивчи спочатку те, що розумні люди до тебе сказали, а потім оприлюднюй свою думку! Мене не цікавить, що ти думаєш, мене цікавить, що ти знаєш! І вічно ти ... (робиш погано) і т.д. Скільки тобі говорити одне й те ж саме!»*

Вирази вчителя-демократа закономірно підкреслюють його доброзичливість і повагу, гуманне ставлення до дитини, вони дарують учням свободу вибору і радість відкриття, віру в себе та ініціативність, вони містять знаки поваги та довіри, спрямовані на колективізм: *«Ми з вами, учні...; поміркуємо разом; якщо б ти був (зміг)..., то як би ти діяв...; Пропоную виконати завдання на вибір, сам зроби висновок, оціни*

свою роботу/ свої вчинки, дії та ін. Як думаєш ти? А якщо знайти інший шлях? Ось проблема – спробуємо до кінця уроку її спільно вирішити...» І т. д.

Академік І. Бех на основі наукових досліджень робить висновок: «Стиль спілкування педагога впливає на характер емоційних переживань дитини; авторитарний стиль викликає у дітей депресію, невпевненість у собі, астению. Особистісно орієнтована взаємодія з дітьми, яка ґрунтується на розумінні, прийнятті і повазі особистості дитини, породжує у ній впевненість і особистісну значущість, які допомагають їй долати життєві труднощі, справляють стимулюючий вплив на пізнавальну діяльність, на загальний тонус взаємин» [2: т. 2, с. 105].

Отже, демократична модель спілкування в освіті – вимога часу, вияв модернізації, і педагог, який любить свою професію та розуміє сучасну дитину, усвідомлює цю вимогу як необхідність свого сталого професійного розвитку в сукупності гуманістичних ідей та демократичних цінностей.

Література та джерельна база

1. Амонашвілі Ш. Мистецтво родинного виховання. Педагогічні есе. Х.: ВД «Школа», 2017.
2. Бех І. Виховання особистості: У 2-х т. К.: Либідь, 2003.
3. Бех І. Феномен одухотворення навчального змісту як виховний засіб/ Педагогіка і психологія, 2014, № 2. С.47–51.
4. Босенко М. Зв'язки з громадськістю – важливий фактор створення позитивного іміджу гімназії / Шлях освіти, 2000. № 2. С. 31–34.
5. Власова О. Педагогічна психологія: навч. пос. К.: Либідь, 2005.
6. Гончаренко С. Український педагогічний словник. К.: Либідь, 1997.
7. Гончаренко С., Мальований Ю. Гуманізація і гуманітаризація освіти / Шлях освіти, 2001, № 3. С. 2–8.
8. Гоулман Д. Емоційний інтелект: пер. з англ. Х.: Vivat, 2017.
9. Костюк І. Робота школи з батьками: які обрати акценти / Педагогічна думка, 2016, № 3. С. 25–27.

10. Кремень В. Освіта і суспільство в парадигмі синергетичного мислення / Педагогіка і психологія, 2012, № 2. С. 5–11.
11. Пометун О. Енциклопедія інтерактивного навчання. К., 2007.
12. Силадій І. Демократизація як відповідь освіти на виклики глобалізованого світу /Вища освіта України. 2016, № 1. С. 54–58.
13. Сухомлинський В. Серце віддаю дітям. Вибр. твори у 5 т. Т.3. К., 1977. С.15.
14. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola>
15. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrayinska-shkola/nush-doslidzhennya-stan-sformovanosti-chitackoyi-ta-matematichnoyi-kompetentnosti-vipusknikiv-pochatkovoyi-shkoli-zakladiv-zagalnoyi-serednoyi-osviti>

*Борис Михайлович КАЧУР,
кандидат педагогічних наук,
завідувач кафедри менеджменту
та інноваційного розвитку освіти ЗІППО*

**ПЕРСПЕКТИВИ НАУКОВО-МЕТОДИЧНОЇ ПІДТРИМКИ
ОРГАНІВ УПРАВЛІННЯ ОСВІТОЮ
ТА ЦЕНТРІВ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ
ПЕДАГОГІЧНИХ ГРОМАД ОБЛАСТІ**

П

рийняття Закону України «Про освіту», реформування системи загальної середньої освіти НУШ, введення нової форми державного нагляду і контролю, реформа профільної середньої освіти, створення територіальних громад і центрів професійного розвитку ставлять перед органами місцевого самоврядування завдання щодо забезпечення якості освіти, що обумовлює необхідність вирішення проблеми ефективності цілісної системи закладів освіти, здійснення добору висококваліфікованих керівників, створення умов для професійного розвитку педагогічного потенціалу. Вирішення стратегічних суспільних завдань, задекларованих Конституцією України, Законами України «Про освіту», «Про заклад загальної середньої освіти», іншими державними нормативно-правовими документами, передусім залежить від професійно-фахових якостей педагогічних кадрів, рівня їх компетентності та її неперервного розвитку.

Проблема регіональної організації системи науково-методичної підтримки новостворених органів управління освітою, центрів професійного розвитку педагогічних працівників територіальних громад області, впровадження педагогічних умов управління нею з урахуванням потреб, особливостей та перспектив розвитку громад не в повній мірі висвітлені в їх програмах, не відповідають вимогам сьогодення,

потребують подальшого осмислення та обґрунтування. Також теоретичної та практичної розробки потребують і шляхи подолання основних протиріч в організації діяльності й управління системою науково-методичної роботи з педагогічними працівниками. Зокрема, протиріччя існують між рівнями теоретичних обґрунтувань та підходів до науково-методичної роботи, її організації і управління, які традиційно існують в освіті, та необхідністю їх поглиблення, модернізації, розробки нових концепцій, які враховували б сучасні соціально-економічні реалії в Україні.

Організація науково-методичної підтримки новостворених органів управління освітою та центрів професійного розвитку, а також всіх педагогічних працівників новостворених територіальних громад є надзвичайно актуальною, оскільки саме професійна компетентність педагога забезпечує якість освітніх послуг. Вона формується і розвивається впродовж професійної діяльності педагога. Саме тому система, спрямована на неперервне підвищення кваліфікації педагогічних працівників, відіграє вагомий роль у процесі набуття, розвитку і збагачення професіоналізму вчителя. Взаємодія і співпраця науково-педагогічних працівників з методистами Закарпатського інституту післядипломної педагогічної освіти, працівниками органів управління освітою та центрами професійного розвитку територіальних громад Закарпатської області відіграє важливу роль у процесі розвитку та вдосконалення професійної компетентності педагогів краю.

Система підвищення кваліфікації педагогічних працівників має кілька основних напрямів – векторів діяльності, серед яких особливе місце займає науково-методична робота з педагогами.

Найбільш перспективним є визначення науково-методичної роботи як цілісної системи взаємопов'язаних дій і заходів, спрямованих на всебічне підвищення кваліфікації педагога, розвиток та вдосконалення його професійної майстерності, досягнення позитивних результатів навчально-виховного процесу, що сприятиме забезпеченню оптимального рівня якості освіти у ЗЗСО.

Науково-методична робота розглядається як складова регіональної системи післядипломної педагогічної освіти, яка, у свою чергу, також є системою і має відповідні ознаки, а саме: виступає сукупністю

взаємодіючих один з одним елементів, спроектованих на досягнення визначеної мети; є цілісним утворенням, що взаємодіє із зовнішнім середовищем та вимагає системного підходу до її вивчення. У зв'язку із вищезазначеним виникла необхідність конкретизації цілей та завдань сучасної системи післядипломної педагогічної освіти, на основі яких визначено головну мету регіональної системи науково-методичної роботи з педагогами, яка полягає в ефективній організації процесу підвищення рівня професійної компетентності вчителя й педагогічного колективу в цілому, удосконаленні фахової майстерності педагогів на основі впровадження, новітніх досягнень науки, інноваційних технологій навчання, перспективного передового досвіду, тощо.

Реалізація цілей і завдань науково-методичної роботи з педагогічними працівниками регіону здійснюється через її інституційну структуру, яка включає наступні компоненти: департамент освіти і науки, сім'ї, молоді та спорту обласної державної адміністрації, обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, управління освітою та центри професійного розвитку педагогічних працівників територіальних громад, заклади загальної середньої освіти, заклади дошкільної освіти, методичні об'єднання закладів освіти. Усі компоненти означеної структури взаємопов'язані та відображають специфіку кожного з рівнів системи науково-методичної роботи – регіонального, територіальної громади та навчального закладу. Взаємодія між структурними компонентами є як пряма, так і зворотна. У взаємозв'язках компонентів структури простежується й певна ієрархічність, особливість розподілу функцій, а також підлеглість шкільної ланки територіальній громаді, територіальної громади – регіональній ланці науково-методичної роботи з педагогічними працівниками. Зазначена підлеглість взаємозв'язків вказує на єдність цілей, завдань та принципів управління навчально-методичною роботою з педагогічними працівниками.

Чітке уявлення про ефективну і дієву організацію науково-методичної роботи з педагогами регіону дозволяє визначити структуру її змісту. Зокрема, структурними компонентами змісту науково-методичної роботи з педагогами в регіоні є: когнітивний (накопичення і акумуляція професійно значущих для педагогів знань, уявлень, досвіду), аксіологічний (вироблення нового знання, творення

принципових норм поведінки і суджень, що ведуть до підвищення ефективності професійної педагогічної діяльності), комунікативний (вироблення механізмів взаємодії у процесі педагогічної діяльності з метою передачі та обміну інформацією), праксеологічний (продукування соціально і професійно ефективних принципів здійснення життєдіяльності).

Важливим чинником побудови управлінської моделі організації науково-методичної підтримки педагогічних працівників навчальних закладів у територіальних громадах краю є визначення, розуміння та класифікація функцій регіональної системи науково-методичної роботи з педагогами. Необхідно виокремити наступні: розвивально-мотивувальна, інформаційно-оцінювальна, пошуково-дослідницька, корекційна, комунікативна, прогностична. Це дає можливість конкретизувати поняття «організація науково-методичної роботи в регіоні».

Таким чином, організацію науково-методичної роботи в регіоні ми тлумачимо як внутрішньо упорядковану систему між методичними службами області, територіальної громади і навчального закладу на засадах реалізації основних функцій науково-методичної роботи, спрямованих на досягнення спільної мети – удосконалення навчально-виховного процесу у закладах освіти та неперервного професійного розвитку педагогічних працівників регіону. Така система взаємодії є запорукою неухильного зростання якості і доступності освіти в умовах реформування загальної середньої освіти та впровадження Концепції НУШ.

Одним з важливих чинників управління науково-методичною роботою з педагогами є визначення рівня ефективності її організації, що відображає органічне поєднання двох складових – наукової та методичної. Процес підвищення і професійного зростання наукових знань, практичних навичок і вмінь педагога, удосконалення його загальних та фахових компетентностей у поєднанні з професійним досвідом і особистісними якостями слугуватимуть успішній творчій діяльності й креативності вчителя, що, в свою чергу, забезпечуватиме продуктивний рівень його науково-методичної діяльності в територіальних громадах, демонструватиме результат оптимального

використання загально педагогічних та регіональних умов у процесі професійного розвитку педагогічних працівників.

Для визначення дієвості організації науково-методичної роботи в територіальних громадах, а також необхідних для цього педагогічних умов, необхідно виділити основні критерії ефективності організації науково-методичної роботи з педагогами:

- концептуально-цільова спрямованість науково-методичної роботи;
- оптимальність форм організації науково-методичної роботи в регіоні;
- актуальність та інформаційна насиченість змісту науково-методичної роботи з педагогами;
- впливовість науково-дослідної роботи на практичну педагогічну діяльність та її затребуваність.

Кожен із зазначених критеріїв є досить широким та загальним. Їх можна конкретизувати у показниках. У свою чергу кожен з показників буде містити в собі певні характеристики, які відображатимуть специфіку науково-методичної роботи закладу освіти, територіальної громади, області.

Комплексне використання означених критеріїв дає можливість визначати наявний рівень організації науково-методичної роботи з педагогами в територіальних громадах області, впроваджувати організаційно-педагогічні умови ефективної науково-методичної роботи в регіоні. Однак оцінка практичної площини щодо створення дієвої системи організації і проведення якісної науково-методичної роботи в Закарпатській області викликає занепокоєність. За результатами проведеної територіальної реформи в регіоні створено 64 територіальні громади, в яких згідно з чинним законодавством повинна функціонувати така ж кількість управлінь або відділів освіти, а також центрів професійного розвитку педагогічних працівників. Проте станом на початок навчального року ми маємо наступний результат:

№ п/п	Район	Кількість управлінь, відділів освіти	Кількість центрів професійного розвитку
1	Ужгородський	14	2
2	Мукачівський	13	1

3	Хустський	13	2
4	Берегівський	10	3
5	Тячівський	10	-
6	Рахівський	4	-

Відсутність у 56 територіальних громадах *центрів професійного розвитку* викликає велику стурбованість. Адже згідно з Положенням такі центри утворюються з метою сприяння професійному розвитку педагогічних працівників закладів дошкільної, позашкільної, загальної середньої освіти, інклюзивно-ресурсних та міжшкільних ресурсних центрів.

Основними завданнями ЦПР є:

1) надання педагогічним працівникам консультативної підтримки з питань планування та визначення траєкторії їхнього професійного розвитку, проведення супервізії, розробка внутрішніх документів закладу освіти, освітніх програм, навчальних програм з предметів (інтегрованих курсів); допомога у вирішенні запитів щодо особливостей організації освітнього процесу у закладах освіти за різними формами здобуття освіти, у тому числі з використанням технологій дистанційного навчання;

2) професійна підтримка педагогічних працівників з питань впровадження компетентнісного, особистісно орієнтованого, діяльнісного, інклюзивного підходів до навчання здобувачів освіти, застосування у навчальному процесі нових освітніх технологій;

3) сприяння професійному розвитку педагогічних працівників, зокрема шляхом:

- координації діяльності професійних спільнот педагогічних працівників (методичних об'єднань, творчих груп тощо);

- узагальнення та поширення інформації з питань професійного розвитку педагогічних працівників;

- формування бази даних щодо програм підвищення кваліфікації із зазначеної проблематики, інших джерел інформації (веб-ресурсів), необхідних для професійного розвитку педагогічних працівників, їх оприлюднення на власному веб-сайті;

4) надання психологічної підтримки педагогічним працівникам;

5) взаємодія та співпраця з місцевими органами виконавчої влади, місцевого самоврядування, органами та установами забезпечення якості освіти, закладами освіти, міжнародними та громадськими організаціями, засобами масової інформації з питань діяльності Центру.

Слід звернути увагу, що декілька засновників можуть прийняти сукупне рішення про утворення Центру та укласти договір про спільну діяльність або засновницький договір у порядку, визначеному законодавством.

Основне завдання Центрів професійного розвитку – допомога вчителю, його підтримка, а не контроль. Центри повинні узагальнювати та поширювати інформацію про можливості професійного зросту освітян, розробляти програми підвищення кваліфікації, постачати веб-ресурси та інші інструменти, які зможуть стати у пригоді для професійного удосконалення педагогів. З метою ефективності такої підтримки ЦПР зобов'язані поширювати бази даних суб'єктів підвищення кваліфікації, провідних педагогів-менторів, супервізорів тощо. В обов'язок центрів входить і функція інформування педагогічних працівників про можливості вибору форм професійного розвитку, сприяння в орієнтуванні серед пропозицій суб'єктів підвищення кваліфікації, допомога й підтримка у її виборі та здійсненні самооцінки власного рівня, професійних потреб, особистісних цілей та шляхів їх досягнення.

Одним із першочергових інструментів самоаналізу вчителем власної педагогічної діяльності є «Анкета самооцінювання педагогічної майстерності», яку розробила Державна служба якості освіти для учасників сертифікації. В нагоді стануть і послуги науково-педагогічних працівників та методистів Закарпатського інституту післядипломної педагогічної освіти, які завжди готові прийти на допомогу педагогам краю.

Усвідомлюючи складність ситуації щодо обмеженості створених у 56 територіальних громадах Закарпатської області *Центрів професійного розвитку* (загалом 8), а також враховуючи значимість вирішення цієї проблеми, зусиллями працівників ЗІППО визначено коло проблемних питань, які входять до повноважень ЦПР та за якими здійснюється консультування педагогічних працівників краю:

- планування та визначення траєкторії професійного розвитку;
- проведення супервізії;
- розроблення документів закладу освіти;
- впровадження компетентнісного, особистісно орієнтованого, діяльнісного та інклюзивного підходів у навчанні;
- впровадження нових освітніх технологій;
- організація освітнього процесу за різними формами, у тому числі з використанням технологій дистанційного навчання.

З метою досягнення позитивних результатів у процесі впровадження реформ у галузі освіти Закарпатський інститут післядипломної педагогічної освіти тісно співпрацює з органами управління освітою нашого регіону. Так, у грудні 2019 року відбулась робоча зустріч групи працівників інституту у складі Сивохопа Я. М. (директора), Гнаткович Т. Д. (заступника директора), Ціник О. В. (завідувачки кабінету), Волошин Т. В. (юриста) з представниками органів управління освітою усіх районів області та керівниками закладів загальної середньої освіти. На зустрічі обговорювались питання співробітництва та організації підвищення кваліфікації педагогічних працівників.

У вересні – жовтні 2020 року разом з органами управління освітою територіальних громад організовано та проведено постійно діючий семінар з питань підвищення кваліфікації, атестації та сертифікації (Сивохоп Я. М., Качур Б. М., Ціник О. В.). У квітні – травні 2021 року відбувся онлайн-семінар «Професійний розвиток вчителя: виклики сьогодення» (Сивохоп Я. М., Іваць О. М., Грабовська Т. І., Ціник О. В.). У вересні 2021 року спільно з Українським інститутом розвитку освіти проведено онлайн-семінар: «Супервізія. Основні вимоги до супервізора» (Січка В. І., Ціник О. В.). У результаті проведених заходів було підготовлено 163 супервізорів для територіальних громад області.

Слід зазначити про налагодження тісного взаємозв'язку з тією невеликою кількістю Центрів професійного розвитку, яка є в нашій області (Ужгородському районі – 2; Мукачівському районі – 1; Хустському районі – 2; Берегівському – 3. Загалом 8 ЦПР із 64 громад).

У травні 2021 року для працівників центрів проведено вебінар «Основні виклики для центрів професійного розвитку педагогічних працівників» (Іваць О. М., Ціник О. В.).

З метою науково-методичної підтримки новостворених органів управління освітою у перспективі пропонуються такі форми співпраці, як: онлайн-вебінари, онлайн-семінари, зустрічі «за круглим столом», консультації, дискусії, обмін досвідом роботи, спільна участь у Всеукраїнських та Міжнародних семінарах тощо.

Для науково-методичної підтримки педагогів краю необхідно, в першу чергу, всіляко сприяти створенню центрів професійного розвитку, надати працівникам новостворених установ високопрофесійну методичну допомогу, спільно організовувати та проводити заходи професійної спрямованості (вебінари, консультації, курси підвищення кваліфікації для педагогічних спільнот, ін.).

Проведений аналіз науково-методичної підтримки новостворених органів управління освітою та центрів професійного розвитку педагогічних працівників територіальних громад області дає можливість констатувати, що даний напрямок роботи входить до складу найбільш актуальних, оскільки саме цей вектор системи післядипломної педагогічної освіти може забезпечити реальну неперервність у професійному розвитку та підвищенні фахової компетентності, удосконаленні професійної майстерності педагогічного працівника впродовж усього періоду педагогічної діяльності.

Таким чином, Закарпатський інститут післядипломної педагогічної освіти разом з органами управління освітою та центрами професійного розвитку територіальних громадах визначили головну мету творчої взаємодії та співпраці, яка полягає у забезпеченні підвищення рівня професійної компетентності кожного педагогічного працівника і педагогічного колективу в цілому, розвитку професійної майстерності педагогів регіону на основі впровадження новітніх досягнень науки, перспективного педагогічного досвіду та освітніх інновацій.

Для досягнення поставленої мети в системі роботи передбачені основні завдання:

- науково-методичний супровід змісту післядипломної педагогічної освіти (на рівні області, громади, навчального закладу);
- створення умов для різнобічного професійного розвитку педагогів, надання їм методичної допомоги у практичній діяльності;

- розробка та впровадження нових прогресивних методик і технологій навчання та виховання учнів;

- стимулювання інноваційного підходу у діяльності закладів загальної середньої освіти та конкретних педагогічних працівників у регіоні.

Література та джерельна база

1. Закон України «Про Освіту» № 2145-VIII від 05.09.2017р.
2. Закон України «Про повну загальну середню освіту» № 463-IX від 16.01.2020р.
3. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання

підвищення
кваліфікації

педагогічних і науково-педагогічних працівників» № 800 від 21.08.2019р.

Перспективи науково-методичної підтримки центрів професійного розвитку педагогічних працівників

Онлайн – вебінари
для професійних
спільнот

Методичний
супровід

Зустрічі

Консультації

Курси підвищення
кваліфікації

Навчання на
вимогу центрів

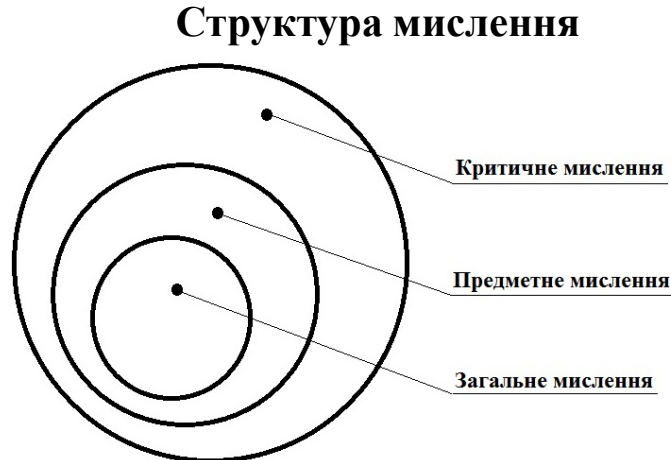
*Тетяна Василівна ПАЛЬКО,
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри педагогіки та психології ЗІППО*

ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ

К

ритичне мислення входить до загальної структури **мислення** в процесі пізнання і є мисленням вищого порядку. Структура мислення виглядає наступним чином:

1. Загальне мислення;
2. Предметне мислення (історичне, математичне тощо);
3. Критичне мислення.

Кожний наступний рівень включає в себе попередній:

- 1) загальне мислення – це загальний процес обробки інформації;
- 2) предметне мислення — це процес обробки інформації з певного предмета за допомогою методів наукового дослідження, збагачений предметними та методологічними знаннями;

3) критичне мислення — це процес контролю за перебігом загального та предметного мислення, їх вдосконалення [1].

Критичне мислення є специфічним видом рефлексії, який ґрунтується на знанні науки логіки і відповідної предметної сфери, стосовно якої конструюється міркування.

Критичне мислення допомагає правильно орієнтуватися в постійно зростаючих потоках професійної інформації й знаходити в них підстави для оптимальних рішень.

Повний цикл критичного мислення містить чотири взаємообумовлених фази: **аналіз – розуміння – оцінку – критику**.

Критичне мислення – це комплекс мисленнєвих операцій, що характеризується здатністю людини:

- аналізувати, порівнювати, синтезувати, оцінювати інформацію з будь-яких джерел;
- бачити проблеми, ставити запитання;
- висувати гіпотези та оцінювати альтернативи;
- робити свідомий вибір, приймати рішення, обґрунтовувати його.

Важливі ключові характеристики, які має критичне мислення:

- свободу та самостійність (здатність висловити ідею незалежно від інших);
- інформація для нього – відправна, а не кінцева точка для розвитку (щоб народити зважену думку потрібно опрацювати величезну кількість матеріалів);
- починається з постановки питань та проблем, які потрібно вирішити (перший крок до того, аби навчити учнів критичному мисленню полягає в тому, щоб допомогти їм розгледіти безкінечну кількість питань навколо);
- використовує переконливу аргументацію (коли людина знаходить власне вирішення і підкріплює його розумними доказами);
- є соціальним процесом (будь-яка думка перевіряється і відточується тоді, коли ми ділимося нею з іншими; коли ми

сперечаємось, обговорюємо, заперечуємо і обмінюємося думками з іншими – ми поглиблюємо свою позицію) [2].

Функціонування критичного мислення під час розв'язування проблемної задачі має таку послідовність (С. О. Терно):

- 1 етап – породження проблеми або зіткнення з проблемою;
- 2 етап – проблемна ситуація та проблемна задача створюють певну перешкоду в досягненні мети – ситуацію утруднення (блокада);
- 3 етап – відбувається переструктурування знань, способів дій, власних установок і досвіду та знаходиться ідея правильного розв'язку;
- 4 етап – обґрунтування віднайденого рішення та представлення його іншим (об'єктивація думки).

Відповідно ці етапи розумового акту відбуваються на різних ієрархічно підпорядкованих рівнях: 1) операційний; 2) предметний, 3) рефлексивний; 4) особистісний; 5) комунікативний. Рівні перераховані в порядку їх умовного розташування один над одним. Перший та другий рівні виконують реалізацію змістовних функцій в розумовому процесі; третій, четвертий та п'ятий здійснюють регулятивно-сміслові функції [3].

Технологія КМ у роботі вчителя:

- забезпечує перехід від навчання, орієнтованого на запам'ятовування до навчання, спрямованого на розвиток самостійного свідомого мислення учнів
- ефективний шлях використання часу вчителя, аніж навчання, яке залишає учнів пасивними
- можливість навчити дитину серед потоку інформації вибирати головне, критично перевіряти її

Критерії ефективності

розвитку навичок критичного мислення в учнів:

- формує власну думку
- цінує спільну роботу, в якій виникає загальне рішення
- здійснює обдуманий вибір між різними думками
- вміє цінувати іншу точку зору

- аргументовано сперечається
- вирішує проблеми
- володіє дослідницькими навичками
- виявляє інтерес до творчої діяльності

Урок з розвитку критичного мислення

Вступна частина уроку

Під час вступної частини уроку вчитель має пропонувати учням методи й завдання, які дають їм змогу:

- 1) освіжити наявні знання, уявлення, уміння, пов'язані з темою уроку;
- 2) провести актуалізацію цих знань і уявлень, виявити прогалини;
- 3) зосередити увагу на новій темі;
- 4) створити контекст для сприйняття нових ідей;
- 5) сформулювати позитивне ставлення, зацікавленість у процесі навчання.

Вступна частина уроку з розвитку критичного мислення завершується тим, що учитель озвучує нову тему і результати, яких слід досягнути, та стимулює учнів до усвідомлення їхніх власних цілей навчання [4].

Основна частина уроку

Під час основної частини уроку вчитель організовує активну діяльність учнів, зокрема спонукає їх досліджувати, осмислювати матеріал, відповідати на раніше поставлені запитання, ставити свої і шукати на них відповіді тощо.

Головне **завдання** учнів – «конструювати» знання і навички, формувати власне ставлення до теми. Для цього вони за допомогою вчителя:

- порівнюють свої очікування з тим, що їм реально пропонують вивчити;
- ставлять запитання щодо нового навчального матеріалу;
- експериментують, пробують застосувати новий матеріал на практиці за допомогою наявних у них уявлень, знань, умінь незалежно від того, чи є вони достатніми;

- аналізують отриманий досвід;
- переглядають свої очікування й висловлюють нові;
- виявляють головне, осмислюють теоретичні ідеї, концепції;
- відстежують хід власних думок;
- роблять висновки щодо змісту матеріалу;
- пов'язують зміст уроку з особистим досвідом;
- відпрацьовують уміння і стратегії мислення [4].

Ефективними методами під час **основної частини уроку** є:

- читання (запитання, узагальнення) в парах;
- читання з визначенням опорних слів;
- читання з маркуванням;
- «тонкі» і «товсті» запитання тощо.

Рефлексія, або підбиття підсумків

Третій етап уроку – найважливіший для розвитку критичного мислення в учнів, бо його основними завданнями є узагальнення, систематизація (але не відтворення!) вивченого й рефлексія щодо процесу і результатів навчальної діяльності. Необхідно, аби учні подумали про те, що вони дізналися, чого навчилися, запитали себе, що це для них означає, як це змінює їхнє бачення і як вони можуть це використовувати.

Учні разом з учителем:

- узагальнюють та інтерпретують основні ідеї уроку;
- обмінюються думками та висловлюють особисте ставлення до окремих положень матеріалу чи уроку загалом;
- оцінюють набуті знання й уміння;
- ставлять перед собою запитання;
- планують застосування вивченого [4].

Під час підбиття підсумків учні удосконалюють важливе уміння – резюмувати інформацію, викладати складні ідеї, передавати почуття й уявлення в кількох словах, співвідносити нову інформацію зі своїми сталими уявленнями, тобто свідомо пов'язувати нове з давно відомим.

Дієвими методами розвитку критичного мислення на цьому етапі уроку є сенкан, бортовий журнал, шкала думок дискусія, обговорення в загальному колі тощо. Так, наприкінці уроку можна запропонувати учням відповісти на запитання:

- 1) Чи отримали ви сьогодні новий досвід? Який саме?
- 2) Що нового ви дізналися на уроці?
- 3) Про що ви хотіли б дізнатися більше?
- 4) Які думки, почуття викликала у вас ця робота?

Найпоширеніші методи розвитку критичного мислення

«Сенкан» або «Синквейн» – це один з методів активації пізнавальної активності.

Слово «синквейн» походить від французького слова «п'ять» і означає «вірш, що складається з п'яти рядків».

Синквейн – це вірш, написаний відповідно до певних правил. У кожному рядку задається набір слів, який необхідно відобразити у вірші.

Перший рядок – заголовок, в який виноситься ключове слово, поняття, тема синквейна, виражене у формі іменника. У *другий* рядок необхідно вписати два прикметники, а в *третій* – три дієслова. У *четвертий* рядок вписується фраза, що передає ставлення до теми. *П'ятий* рядок – це висновок та позначається іменником.

Допоможе навчитися аналізувати, робити висновки, знаходити зв'язки в тексті метод **«Фішбоун» («Скелет риби»)**.

Потрібно намалювати на дошці, фліпчарті чи аркуші паперу скелет риби. Біля голови риби записується проблема, яка виникла і яку варто розв'язати. На верхніх «кістках» записуються причини виникнення цієї проблеми, а на нижніх – факти, які мають підтвердження цих причин. Висновок роздумів потрібно записати у хвості риби.

Одним з методів критичного мислення є **«Дерево передбачень»**.

Техніка допомагає розвивати усне мовлення та навчає створювати припущення.

Читаєте лише заголовок чи назву тексту, а потім намагаєтесь передбачити послідовність подій.

На дошці, фліпчарті чи листку зображаєте дерево на якому є стовбур – тема, листки – передбачення та гілки – докази, чому перебіг подій має бути саме таким.

Передбачення повинні мати підтвердження. Тож потрібно аргументувати свою думку та обґрунтувати свою позицію.

Метод **«Кластер»** корисний для активізації пізнавальної діяльності.

Суть вправи – виділити смислові поняття, розширити їх та зобразити графічно.

До основного поняття (ключового слова) потрібно привести слова, що підпорядковуються цьому поняттю. Кожне слово з'єднується з ключовою лінією та може мати додаткові розгалуження. Головне – записувати все, що спадає на думку, не обмежувати уяву й висловлювання.

Використовуючи цей метод, можна активізувати зв'язки між поняттями та навчитися вільно висловлювати свої думки, толерантності спілкування й поваги до думки іншого.

Товсті/тонкі питання. Вчитель влаштовує опитування за певною тематикою (питання готуються заздалегідь).

«Тонкі» питання передбачають відповідь лише «так чи ні» і починаються, наприклад, так: хто ...? Що...? Чи правда, що...? Чи правильно твердження, що...? Чи можливо, що...? Чи згодні ви з...? Як звати...? Яку назву має...?

«Товсті» питання вимагають розгорнутої відповіді – з аналізом, синтезом, порівнянням, оцінкою. Наприклад: дайте три пояснення, чому...? Поясніть, чому...? Чому ви вважаєте, що...? В чому різниця між...? Як можна узагальнити наступні поняття...? Що буде, якщо...?

Технологія «**6 капелюхів**». Може застосовуватися і на етапі виклику, але вже містить певні елементи осмислення та навіть рефлексії.

Учні діляться на команди (або це можуть бути окремі ролі для 1 людини), кожна з яких отримує свого «капелюха». Колір капелюха вказує на тип завдання:

Білий капелюх – розкажіть про тему лише у фактах і цифрах.

Жовтий капелюх – подумайте, чому ... (далі йде якесь питання, що стосується фундаментальних основ теми, яку досліджує клас).

Чорний капелюх – доведіть, що ... (в рамках теми).

Червоний капелюх – подумайте, який емоційний стан може викликати в нас ця тема (або якийсь її ключовий елемент).

Зелений капелюх – подумайте, як використати тему/її елементи, щоб це зробило наше життя радіснішим?/ які позитивні моменти має ця тема?

Синій капелюх – узагальніть висловлювання всіх попередніх груп капелюхів/підсумуйте, що корисного та нового ми дізналися в результаті цього завдання.

Ромашка Блума. Інструмент розроблений за педагогічним принципом таксономії (від грец. – порядок і закон) американського психолога Бенджаміна Блума та його шести рівнів навчальних цілей в когнітивній сфері: знання – розуміння – застосування – аналіз – синтез – оцінка. Після першого знайомства з інформацією вчитель задає учням запитання:

- Прості/фактичні (на перевірку пам'яті): що...? Де...? Коли...?
- Уточнювальні: ти вважаєш, що...? Тобто ти сказав, що...? Ти бачиш це так ...?
- Пояснювальні: чому...? Що мається на увазі...? Яка головна ідея...?
- Творчі, де є елемент прогнозу/припущення: а що, якби...? Як би покращили...? Запропонуйте альтернативу...

- Оцінювальні: чим щось відрізняється від іншого? Наскільки цінними є...? Як би ви визначили/аргументували...? Яке судження ви можете зробити з приводу...? тощо.

- Практичні, що мають висвітлити зв'язок теорії з життям: де це застосовується у повсякденному житті? Як це можна використати на практиці?

Питання можна оформити у вигляді «ромашки Блума» (де на кожній пелюстці – відповідне питання) і дати на опрацювання в командах.

«Порожній стілець». Учитель вибирає тему для дискусії і готує **чотири тези на окремих аркушах**, що висвітлюють тему з різних точок зору. Учні, переходячи від однієї тези до іншої, визначають, яка із них відповідає їхній позиції. Таким чином, створюються малі групи для дискусії. Кожна група протягом 10—15 хвилин обговорює зміст тези, фіксуючи аргументи, що підтверджують їхній вибір. Після обговорення тези в малих групах перед кожною із них ставиться стілець, на який сідає представник групи, щоб висловити думки стосовно обговорюваної теми. Час виступу обмежений. Після цього виступаючий повертається до своєї групи. Кожен учень може підтримати дискусію своїми аргументами. Учень може зайняти «порожній стілець» тільки один раз.

Кути. Цей метод навчання використовується, щоб навчити дітей самовизначенню та відстоюванню своєї точки зору. Назву він отримав від форми проведення – учні формулюють різні точки зору щодо теми та розходяться по різних «кутах», щоб знайти відповідні аргументи. Вчителю потрібно так організувати цей процес, щоб учні самостійно визначили спірні питання та напрям дискусії, самі розходилися по кутах. Найкраще для такої дискусії підходять тексти, статті, випадки з життя, що мають світоглядний багатозначний контекст та пов'язані з буденними уявленнями, моделями поведінки, соціальними й екологічними проблемами, колективними міфами та упередженнями.

Схема проведення «кутів» (вона включає в себе всі етапи – «Виклик», «Осмислення» та «Рефлексію»):

- Знайомство з текстом. Вчитель має вибрати такий текст, який від початку може наштовхувати на багато різних інтерпретацій.

- Діти формують свою ключову думку щодо отриманої інформації та обговорюють текст в парах/малих групах. При цьому завдання може звучати по-різному, наприклад: «запишіть свою думку стосовно прочитаного», «оцініть поведінку героїв», «поясніть, чому так могло статися», «запропонуйте свій варіант вирішення проблеми».

- У кожній групі якийсь один учень має стати аналітиком, завдання якого – виявляти протилежні одна одній точки зору. Також вчитель ставить перед ним конфіденційне завдання – виявити, як члени кожної групи здійснюють свій вибір на користь якоїсь з точок зору, якими аргументами користуються. Тож аналітики переміщуються між командами та роблять особисті записи.

- Групи озвучують перед усіма присутніми головні тези свого обговорення – так виявляються кілька відмінних між собою точок зору, які повторилися у різних групах. Вчитель допомагає дітям сформулювати різні ключові позиції, за якими діти групуються в нові команди і розходяться «по кутах». Аналітики становлять окрему групу. Діти, чия точка зору не співпадає з жодним з кутів, мають вибір – приєднатися до найбільш підходящого «кута», або ж увійти в групу аналітиків.

- Далі кожна з груп спільно шукає аргументи та готується до відстоювання своєї точки зору. Також в командах обираються доповідачі.

- Паралельно група аналітиків випрацьовує критерії для оцінки виступів команд. Основне завдання – відслідкувати етапи розвитку ідей та відповісти на важливе питання: як насправді відбувається вибір на користь певної точки зору? Вчитель може допомагати їм у цьому нелегкому завданні.

- Доповідачі від команд презентують свою ключову ідею та її аргументацію. Після чого аналітики за допомогою вчителя мають оцінити виступи груп за тими критеріями, які вони виділили (максимальна кількість критеріїв – 5). Пріоритет має надаватися не лише команді, що найбільш чітко аргументувала точку зору (з теоріями,

фактами, даними та прикладами), але й тій групі, яка змогла узагальнити точки зору інших команд та врахувала їх у своєму виступі.

· Результат оцінювання має озвучуватися максимально толерантно, з акцентом на позитивні моменти у кожному виступі. Про це аналітики мають бути попереджені заздалегідь.

Література та джерельна база

1. Критичне мислення. Матеріал з Вікіпедії. <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B5%D0%BC%D0%B8%D1%81%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F>
2. Критичне мислення: ключові характеристики та вправи для його розвитку. URL: <http://etwinning.com.ua/content/files/659841.pdf>
3. Терно С. О. Теорія розвитку критичного мислення (на прикладі навчання історії). Посібн для вчителя. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2011. 105 с. URL: http://ppko-koippo.edukit.kr.ua/Files/downloads/Terno_CTDTheory-1.pdf
4. Пометун О. Як розвивати критичне мислення в учнів. URL: <https://nus.org.ua/articles/krytychne-myslennya-2/>
5. А. Кроуфорд, Е. Венди Саул, С. Метьюз, Д. Макінстер. Технології розвитку критичного мислення учнів. URL: <https://naurok.ams3.digitaloceanspaces.com/uploads/files/1709/48147.pdf>
6. Бібліотека Міжнародного центру Критичного мислення (корисні матеріали англійською) URL: <http://www.criticalthinking.org/pages/index-of-articles/1021/>
7. Критичне мислення: ключові характеристики та вправи для його розвитку. URL: <http://etwinning.com.ua/content/files/659841.pdf>
8. 5 підказок для поліпшення критичного мислення. <https://cutt.ly/JRVO2KW>
9. Як розвивати критичне мислення? <https://cutt.ly/kRVPXfv>
10. Пометун О. «Урок, що розвиває критичне мислення. 70 методів в одній книзі» <https://www.criticalthinking.expert/shop/>

[elektronna-urok-shho-rozvyvaye-krytychne-myslennya-70-metodiv-v-od
nij-knyzi/](#)

*Тетяна Василівна ПАЛЬКО,
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри педагогіки та психології ЗІППО*

ІНТЕРАКТИВНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ. ПЛАНУВАННЯ, МОДЕЛЮВАННЯ І СУПРОВІД КОМАНДНОЇ РОБОТИ

3

алежно від характеру взаємодії вчителя та учнів розрізняють пасивні, активні й інтерактивні методи навчання [1].

Пасивні методи – це навчання, у процесі якого вчитель є головною дійовою особою, яка керує ходом заняття, а здобувачі освіти виступають у ролі пасивних слухачів, підпорядкованих директивам учителя.

Активні методи – це навчання, у процесі якого здобувачі освіти та вчитель взаємодіють один з одним, і здобувачі освіти тут не пасивні слухачі, а активні учасники. Якщо пасивні методи припускають авторитарний стиль взаємодії, то активні методи переважно акцентують на демократичному стилі.

Інтерактивні методи – форма навчання, у процесі якого здобувачі освіти і вчитель перебувають у режимі бесіди, діалогу між собою. Це співпраця, взаємонавчання: вчитель – учень, учень – учень. При цьому вчитель і учень – рівноправні, рівнозначні суб'єкти навчання. Інтерактивна взаємодія виключає домінування одного учасника освітнього процесу над іншим, однієї думки над іншою. Під час такого спілкування здобувачі освіти вчаться бути демократичними, спілкуватися з іншими людьми, критично мислити, ухвалювати обґрунтовані рішення.

На відміну від активних методів, інтерактивні методи орієнтовані на ширшу взаємодію учнів не тільки з учителем, а й одне з одним, на домінування активності учнів у процесі навчання. Роль учителя на

інтерактивних заняттях зводиться до скерування діяльності учнів на досягнення цілей заняття.

Слово – інтерактивний прийшло до нас з англійської і виникло від слова **«інтерактив»**. «Inter» – це «взаємний», «act» – діяти. «Інтерактивний» – означає сприяти, взаємодіяти чи знаходитися в режимі бесіди. Інтерактивне навчання – це, перш за все, діалогове навчання, в ході якого здійснюється взаємодія вчителя й учня, учня й учня.

Класифікація інтерактивних методів навчання

Існують різні підходи до класифікації інтерактивних методів навчання.

Дослідники О. Пометун і Л. Пироженко поділили інтерактивні методи навчання на чотири групи [3; 4]:

- групове навчання,
- фронтальне навчання,
- навчання у грі,
- навчання у дискусії.

Групова (кооперативна) навчальна діяльність – це форма організації навчання у малих групах учнів, об'єднаних спільною навчальною метою. За такої організації вчитель керує роботою кожного учня опосередковано, через завдання, якими він спрямовує діяльність групи. Таке навчання відкриває для учнів можливості співпраці зі своїми ровесниками, дає змогу реалізувати природне прагнення кожної людини до спілкування, сприяє досягненню учнями вищих результатів засвоєння знань і формування вмінь. До групового навчання можна віднести роботу в парах, ротаційні трійки, «Два – чотири – всі разом», роботу в малих групах, «Акваріум».

До **фронтальних інтерактивних методів** належать такі, що передбачають одночасну спільну роботу всього класу. Це – обговорення проблеми у загальному колі «Мікрофон», «Незакінчене речення», «Мозковий штурм», «Навчаючи – вчуся», «Дерево рішень» та ін.

До методів **навчання у грі** належать імітації, рольові ігри, драматизація. Учніам надають максимальну свободу інтелектуальної діяльності, що не обмежується, лише конкретними правилами гри. Учні

самі обирають свою роль у грі, висуваючи припущення про ймовірний розвиток подій, створюють проблемну ситуацію, шукають шляхи її вирішення, беручи на себе відповідальність за обране рішення. Учитель в ігровій моделі – інструктор, суддя-рефері, тренер, головуючий, ведучий.

Метод навчання у дискусії – важливий засіб пізнавальної діяльності учнів у процесі навчання, бо дискусія – широке публічне обговорення спірного питання. Дискусія сприяє розвитку критичного мислення, дає змогу визначати власну позицію, формує навички відстоювання своєї особистої думки, поглиблює знання з даної проблеми. До таких методів відносять: «Метод ПРЕС», «Обери позицію», «Зміни позицію», «Ток-шоу», «Дебати».

Основна характеристика «Інтерактива»

- Це спеціальна форма пізнавальної діяльності
- Інтерактивне навчання – це діалогове навчання, яке заперечує домінування як одного виступаючого, так і однієї думки над іншою.
- Освітній процес організовано так, що практично всі учні залучені до процесу пізнання, вони мають можливості розуміти і рефлексувати з приводу того, що вони знають і думають
- Має бути атмосфера доброзичливості, взаємопідтримки – форма кооперації та співпраці
- На занятті організується індивідуальна, парна, групова робота
- Застосовуються дослідницькі процеси, створення проектів, ділові ігри, робота з різними джерелами інформації, використовуються творчі завдання.

За допомогою інтерактивних технологій здобувачі освіти мають змогу:

- аналізувати навчальну інформацію, творчо підходити до засвоєння навчального матеріалу й у такий спосіб зробити засвоєння знань доступнішим;
- навчитися формулювати власну думку, правильно її висловлювати, доводити власну позицію, аргументувати й дискутувати;
- навчитися слухати іншу людину, поважати альтернативну думку;

- моделювати різні соціальні ситуації, збагачувати власний соціальний досвід через включення в різні життєві ситуації, їх моделювання;

- вчитися будувати конструктивні взаємини у групі, уникати конфліктів, розв'язувати їх, шукати компроміси, прагнути діалогу та консенсусу;

- розвивати навички проєктної діяльності, самостійної роботи, виконання творчих робіт.

Принципи інтерактивного навчання

Принцип активності. Для досягнення поставлених цілей кожен учень має брати активну участь у процесі спілкування і активно взаємодіяти з іншими.

Принцип відкритого зворотного зв'язку. Забезпечення можливості висловлення учасниками групи думок, ідей чи заперечень щодо поставлених завдань. Саме завдяки активному використанню зворотного зв'язку учасники групи дізнаються, як інші люди сприймають їхню манеру спілкування, стиль мислення, особливості поведінки.

Принцип експериментування. Забезпечення активного пошуку учнями нових ідей і шляхів вирішення поставлених завдань. Цей принцип дуже важливий і як зразок стратегії поведінки в реальному житті, і як поштовх до розвитку творчості й ініціативи особистості.

Принцип довіри у спілкуванні. Саме на це спрямовано спеціальну організацію групового простору в ході проведення занять: зазвичай це розташування учня і вчителя по колу обличчям одне до одного, для того щоб змінити в учнів стереотипну установку й уявлення про те, як повинні проводити й організовувати заняття і яку роль повинен відігравати вчитель.

Принцип рівності позицій. Він означає, що вчитель не прагне нав'язати учням своєї думки, а діє разом та на рівні з ними. Своєю чергою, кожен учень має змогу побувати у ролі організатора, лідера.

Правила організації інтерактивного навчання:

До роботи мають бути залучені всі здобувачі освіти.

Активна участь у роботі має заохочуватися.

Здобувачі освіти повинні самостійно розробляти і виконувати правила роботи в малих групах.

4. Учні повинні бути не більше 30 осіб, лише в цьому випадку можлива продуктивна праця.

5. Учні повинні бути підготовлені до роботи в малих групах.

Командна робота – це ефективна і продуктивна практична діяльність команди.

Головні риси:

- **спільна робота:** команда – це не сума окремих частин, а єдине ціле – певна структурована група людей, кожен член якої взаємодоповнює іншого;

- **продумане позиціонування кожного з її учасників:** кожен з членів цієї групи розуміє всю повноту ситуації і обізнаний в стратегічних цілях, має закріплений за ним ряд завдань і несе відповідальність за виконання кожного з них;

- **комунікація:** у команді кожен учасник відвертий і чесний з іншими, готовий вирішувати конфлікти ще на етапі їх зародження;

- **автономія:** кожна команда – автономна частина в структурі будь-якої організації. У неї є ряд продуманих способів взаємодії з керівними інстанціями і іншими командами, але вони не мають ніякого впливу на процеси, які відбуваються саме в цій групі;

- **синергія:** ефект від спільної роботи команди якісно перевершує ефект від роботи окремих людей. Тобто, спільна робота може в сумі дати набагато більше, ніж результати їх роботи поодиноці.

Планування інтерактивних занять

Етап 1. Визначення потреб учнів у навчанні. Слід проводити аналіз потреб та можливостей наявної групи, що легко здійснити разом з ними. У п'ятому класі з цією метою доречно використати вправи «Оплески», «Це чудово» та інші.

Вправа «Оплески...»

Мета. Підготувати учасників до роботи, створити комфортну атмосферу, зосередити учасників на спільній роботі, визначити рівень знань, умінь, навичок з метою розробки підбору методів та концепції навчання.

Хід проведення. Учасники сідають в коло. Ставляться питання закритого типу (варіант: запитання, на які можна відповісти тільки «так» чи «ні»). Якщо ви можете відповісти на питання «Так», ви встаєте, якщо «Ні», то сидячи плескаєте в долоні. Слова «так» і «ні» вголос говорити не треба. Після уточнення, що всі учасники зрозуміли інструкцію, ведучий починає ставити питання, поступово прискорюючи темп. Вправу **«Оплески...»** можна провести онлайн: якщо учасники відповідають на питання «Так», то включають екран, якщо «Ні» – то реагують позначкою «Оплески».

Вправа «Це чудово!»

Мета: краще познайомитися один з одним, визначити рівень знань, умінь, навичок з метою розробки підбору методів та концепції навчання.

Хід проведення. Учасники стають в коло. По черзі виходять у центр кола і називають якесь уміння у розрізі запропонованої теми. Усі інші учасники, що стоять в колі, хором відповідають: «Це чудово!» Вправу **«Це чудово!»** можна проводити онлайн.

Етап 2. Визначивши рівень знань, умінь, навичок здобувачів освіти за допомогою проведених вправ ми можна накреслити мету навчання, або інакше кажучи – суму результатів, яких хочемо досягнути, завдяки проведеним заняттям.

Етап 3. Створення концепції навчання, тобто формування суми знань та інформації, які подаються на заняттях, а також пакету вмінь, на основі яких повинні потренуватися учасники – на цьому етапі слід розглядати навчання як однорідну, взаємопов'язану цілісність.

Етап 4. Підбір методів навчання, котрі найкраще відповідають визначеним цілям, а також пристосовані до характеру та можливостей учасників.

Етап 5. Аналіз та підготовка необхідних ресурсів, з допомогою яких проводитиметься заняття: компетентні викладачі, навчальне приміщення, технічні засоби навчання, методичні, навчальні та інформаційні матеріали тощо.

Етап 6. Створення кінцевого варіанту навчальної програми – загальна тривалість викладання теми та окремих її частин, уточнення принципів співпраці з усіма вчителями, які також розкривають цю тему, оскільки володіємо рівнем інтеграції з різних навчальних предметів [2].

Орієнтовна структура уроку із застосуванням інтерактивних технологій [5]

Етапи	Мета	Прийоми, методи, рекомендації
Мотивація	Сфокусувати увагу дітей на проблемі та викликати інтерес до обговорюваної теми	• коротка розповідь учителя; • бесіда; • демонстрація наочності; • нескладна інтерактивна технологія («мозковий штурм», «мікрофон», «криголам» тощо)
Оголошення теми та очікуваних навчальних результатів	Забезпечити розуміння учнями змісту їхньої діяльності, тобто того, чого вони повинні досягти на уроці, чого від них чекає вчитель	Рекомендації (за О. Пометун): • назвати тему уроку або попросити когось із учнів прочитати її; • якщо назва теми містить нові слова або проблемні питання, звернути на це увагу учнів; • попросити когось із учнів оголосити очікувані результати за текстом посібника або за записом учителя на дошці, зробленим заздалегідь, пояснити необхідні, якщо йдеться про нові поняття, способи діяльності тощо; • нагадати учням, що наприкінці уроку ви будете перевіряти, наскільки вони досягли запланованих результатів,

		а також пояснити, як ви будете оцінювати їхні досягнення в балах
Надання необхідної інформації	Дати учням достатньо інформації для того, щоб на її основі вони могли виконати практичні завдання за мінімально короткий час	• міні-лекція; • читання тексту підручника; • ознайомлення з роздатковим матеріалом; • опанувати інформацію за допомогою технічних засобів навчання або інших видів наочності; • застосування інформаційних технологій
Інтерактивна вправа	Засвоєння навчального матеріалу, досягнення результатів уроку	Рекомендації: • інструктування учнів щодо мети вправи, правил виконання, послідовності дій та кількості часу на виконання; • об'єднання в групи; • виконання завдання при якому вчитель виступає як організатор, помічник, ведучий дискусії, намагаючись надати учасникам максимум можливостей для самостійної роботи та навчання у співпраці; • презентація результатів виконання вправи
Рефлексія результатів	Усвідомлення отриманих результатів	• індивідуальна робота; • робота в парах або групах; • дискусії; • усна розповідь; • письмовий звіт; • колективне обговорення

Підсумки	Прояснити зміст проробленого, підбити підсумок засвоєння знань і встановити зв'язок між тим, що відомо і тим, що повинно вдосконалюватися в майбутньому	Рекомендації: на першій стадії: ● використовуйте відкриті запитання (Як? Чому? Що?); ● виражайте почуття; ● наполягайте на описовому, а не оціночному характері коментарів; ● говоріть про зроблене, а не про те, що могло б бути зроблене; на другій стадії: ● запитуйте про причини (Чому? Як? Хто?); ● вникніть у відповіді (Чому цього немає? Що було б, якщо?); ● шукайте альтернативні теорії (Чи є інша можливість?); ● підберіть інші приклади; ● наведіть думки незалежних експертів; на третій стадії: ● домагайтеся, щоб учні взяли на себе зобов'язання щодо подальших дій
-----------------	---	--

Планування оцінювання

На етапі планування оцінювання потрібно дати відповідь на кілька важливих питань:

Що оцінюємо? (конкретне завдання, чи всю тему, яка складається з кількох занять);

Для кого оцінюємо? (чи тільки самі для себе, бажаючи підвищити ефективність своїх дій, чи для учнів, аби прослідкувати прогрес дитини);

Навіщо оцінюємо? (для формальних вимог, чи для покращення якості наданих нами освітніх послуг);

Коли оцінюємо? (перед, у процесі навчання, чи після).

Не забуваємо про формувальне оцінювання!

Основні етапи процедури оцінювання [5]

1. Визначення мети (очікуваних результатів) уроку

Слід передбачити з'ясування таких питань:

- які знання здобувачі освіти повинні засвоїти та на якому рівні;
- якими вміннями, навичками вони повинні оволодіти;
- які цінності в собі здобувачі освіти можуть сформувати.

2. Вибір критеріїв оцінювання результатів діяльності

(«Як я зможу переконатися, що здобувачі освіти досягли цих результатів?»).

3. Визначення мети оцінювання

Очевидно, що метою не завжди буде виставлення оцінок. Вдосконалення уроку, визначення рівня розвитку і можливостей здобувачів освіти також повинні бути метою оцінювання.

4. Вибір конкретної стратегії (способу) оцінювання

Залежно від мети й обраних показників (критеріїв) оцінювання можна вибрати різноманітні стратегії (методи, прийоми) оцінювання.

5. Вибір шкали оцінювання уроку

Залежно від мети і конкретної стратегії оцінювання треба вибрати шкалу оцінювання кожного з обраних показників (критеріїв).

6. Визначення шляху доведення до відома здобувачів освіти очікувань учителя. Дуже важливо заздалегідь повідомляти здобувачам освіти очікувані результати, показники (критерії) оцінювання, мету.

Приклади прийомів оцінювання здобувачів освіти

1. **Тест.** Завдання тесту може полягати в тому, що учні повинні вибрати правильну відповідь із кількох запропонованих варіантів або знайти «пару».

2. **Експрес-опитування.** Це можуть бути стислі усні або письмові відповіді (наприклад, за картками на знання основних понять), завдання типу «продовжити речення», заповнити таблицю, намалювати діаграму, скласти схему тощо.

3. **Розширене опитування.** Учитель пропонує здобувачам освіти усно або письмово дати повну відповідь на поставлене питання з

поясненням окремих положень, із наведенням аргументів, прикладів. Під час усної відповіді педагог та інші учні можуть ставити додаткові запитання; варіантами цього методу є усний «екзамен» з білетом, письмова контрольна робота, домашнє есе.

4. **Контрольна вправа або творче завдання.** Контрольною може бути оголошена будь-яка вправа.

5. **Спостереження.** Спостереження є одним із головних методів оцінювання при інтерактивних методах викладання; вчитель вибирає для себе показники, які він буде відстежувати протягом заняття, а також здобувачів освіти, знання яких треба оцінити. Особливу роль при використанні цього методу відіграють підготовлені форми для спостереження й оцінювання.

6. **Самооцінка.** Оцінка самими учнями своєї роботи (своєї особисто або своїх колег), а також заняття в цілому є цінним методом оцінювання. Застосувавши цей метод, педагог може багато чого дізнатися про себе й учнів, а також про якість освітнього процесу.

7. **Ігрові методи оцінювання.** Оцінку часто можна перетворити на гру, важливо тільки заздалегідь встановити шкалу оцінювання.

Найбільш популярні інтерактивні методи [6]

Мікрофон

Техніка надає можливість кожному сказати щось швидко, по черзі, відповідаючи на запитання або висловлюючи свою думку чи пропозицію. Говорить кожен учень, розвивається навичка коротко формулювати і висловлювати думки.

Організація роботи.

Поставити запитання класу.

Запропонувати учням якийсь предмет, що виконуватиме роль уявного мікрофона (учні передаватимуть його один одному).

Надавати слово тільки тому, хто отримає «мікрофон».

Запропонувати учням говорити лаконічно та швидко.

Не коментувати й не оцінювати відповіді школярів.

Мозковий штурм

Техніка колективного обговорення. Допомогає знаходити кілька варіантів рішень щодо конкретної проблеми, є збиранням ідей, пропозицій тощо. Спонукає учасників виявляти свою уяву та творчість, що досягається шляхом вираження думок всіх учнів.

Організація роботи.

Поставити проблемне питання.

Запропонувати учням висловити ідеї, коментарі, припущення тощо.

Усі пропозиції школярів записати в порядку їх виголошення.

Після закінчення висування ідей обговорити й оцінити їх.

Правила «мозкового штурму»:

- ✓ Не пропускати жодної ідеї (всі записуються).
- ✓ Не оцінювати і не критикувати під час виголошення ідей.
- ✓ Можна повторюватися, але проговорювати це (відзначати ризиком).
- ✓ Можна розширювати ідеї попередників.
- ✓ Продовжувати доти, доки будуть надходити нові ідеї.
- ✓ В остаточному підсумку кількість породжує якість, створює в учнів відчуття значущості (адже їхні ідеї приймаються). Так можна знайти багато оригінальних рішень, точок зору.

Для застосування цього методу у форматі online можна використати можливості хмарного сервісу <https://www.mentimeter.com>, або Google інструмент – jamboard.

Метод ПРЕС

Використовується під час обговорення дискусійних питань та проведення вправ, у яких потрібно зайняти та чітко обґрунтувати визначену позицію з обговорюваної проблеми.

Організація роботи.

1. Роздати матеріали, у яких зазначено етапи методу ПРЕС.
 - о «Я вважаю, що...»
 - о «...тому, що...»
 - о «наприклад...»
 - о «Отже,... . Таким чином...»

2. Запропонувати охочим висловити власну думку з будь-якої проблеми, використовуючи картку з етапами методу.

Займи позицію (Обери позицію)

Техніка корисна під час проведення в класі дискусії на суперечливу тему.

Організація роботи.

1. Виголосити проблему.
2. У різних кутках класу вивісити на аркушах паперу слова «згодний», «не згодний» або викладені полярні позиції.
3. Запропонувати учням зібратися біля тих аркушів, які відповідають їхній точці зору.
4. Утворені групи обговорюють свою позицію й аргументовано її обстоюють.
5. Після викладення різних точок зору з'ясувати, чи не змінив хтось з її учасників своєї думки і чи не хоче перейти до іншого плакату. Учні мають обґрунтувати причини свого переходу. Попросити учнів назвати найбільш переконливу причину протилежної сторони.

Складання сенканів

Це п'ятирядковий неримований вірш, який застосовується як засіб заохочення учнів до розмірковування над темою, під час підбиття підсумків уроку. Спонукає із великого обсягу інформації відібрати головне і відтворити у стислій формі.

Алгоритм складання сенкану:

- 1 рядок 1 іменник
- 2 рядок 2 прикметники
- 3 рядок 1 дієслово чи опис дії
- 4 рядок фраза, яка передбачає особисте ставлення до теми
- 5 рядок синонім чи антонім до 1 рядка

Для складання сенкану у форматі online можна використати Google інструмент – jamboard.

«Гірлянда асоціацій», «Логічне дерево», «Асоціативне ГРОНО»

Автор методу – Генріх Буш. Він є розвитком методу фокальних об'єктів та допомагає знайти велику кількість підказок для нових ідей шляхом утворення асоціацій. Від методу фокальних об'єктів він відрізняється тим, що дає велике число поєднань фокального об'єкта з випадковими.

Алгоритм цього методу, наведений нижче, визначає такий порядок дій:

- визначення синонімів об'єкта;
- довільний вибір випадкових об'єктів (утворення гірлянди зі слів, вибраних навмання);
- утворення комбінацій з елементів гірлянд синонімів і випадкових об'єктів, тобто кожний синонім поєднують із кожним випадковим об'єктом;
- складання табличного переліку ознак випадкових об'єктів;
- генерування ідей шляхом почергового приєднання до технічного об'єкта і його синонімів ознак випадково обраних об'єктів (з таблиці);
- генерування гірлянд асоціацій (по черзі з ознак випадкових об'єктів, внесених у таблицю на четвертому кроці, генеруються гірлянди вільних асоціацій);
- генерування нових ідей (до елементів гірлянди синонімів технічного об'єкта по черзі приєднують елементи гірлянди асоціацій);
- вибір альтернативи (на цьому кроці вирішують питання: продовжувати генерування гірлянд асоціацій чи їх уже досить для відбору корисних ідей);
- оцінювання й вибір раціональних варіантів ідей (відкидання явно нераціональних варіантів; відбір найбільш оригінальних сумнівної корисності, які приваблюють несподіванкою; встановлення прийнятних);
- відбір кращого варіанта з раціональних (здійснюється різними прийомами; досить простим і ефективним є метод експертного оцінювання).

Метод дає змогу пригадати інформацію, що виникає в пам'яті стосовно даного слова. Вправа універсальна, бо може бути використана під час вивчення будь-якої теми.

Асоціативний кущ

Алгоритм роботи:

Крок 1. Учитель (учень) пише тему – центральне слово (словосполучення чи фразу) посередині аркуша або на дошці.

Крок 2. Учитель пропонує учням записати слова та фрази, які спадають на думку, коли вони чують це слово. Записати стільки думок, скільки дозволить час, або доти, доки вони не будуть вичерпані. Учитель просить учнів не обмірковувати, чому вам спало на думку те чи інше слово. Якщо слово прийшло у ваш мозок, значить для вас це якимось пов'язано з темою.

Крок 3. Коли всі думки записані, учитель пропонує учням встановити зв'язки між словами.

Потім можна перейти до обговорення цієї теми, написання твору тощо.

Учитель має пам'ятати, що асоціації не бувають правильними чи неправильними. Асоціації мають суб'єктивний характер, вони у кожного свої, тому, якщо учень до слова весна назвав асоціацію диван, попросіть його пояснити, як він міркував. Саме процес встановлення зв'язків між двома поняттями: тим, яке є темою і словом – асоціацією є найціннішим.

Для складання асоціативної карти у форматі online можна використати платформу <https://www.mindmeister.com>, також цікавими є можливості хмарного сервісу <https://www.mentimeter.com>

Метод «Карусель»

Учні стають у коло парами, обличчям один до одного. Заздалегідь готують питання по темі і записують їх на картках, вказуючи своє ім'я. Або це можуть бути картки, приготовлені вчителем (предметні малюнки). Учні задають запитання один одному. Правильно відповівши на запитання, учень отримує від свого товариша його картку. По команді вчителя: «Карусель поїхала» учні переміщуються по колу, змінюючи партнерів. Переможець визначається за найбільшою кількістю зібраних карток.

Техніка ефективна для одночасного залучення всіх учасників до активної роботи з різними партнерами зі спілкування для обговорення дискусійних питань.

Організація роботи.

1. Розставити стільці у два кола.
2. Учні сідають на стільці у внутрішньому колі спиною до центру, а в зовнішньому – обличчям, так, що кожен сидить навпроти іншого.
3. Внутрішнє коло нерухоме, а зовнішнє – рухливе. За сигналом ведучого всі його учасники пересуваються на один стілець вправо й опиняються перед новим партнером. Мета – пройти все коло, виконуючи поставлене завдання (висловити власну точку зору і з'ясувати позицію іншого; зібрати інформацію з певної теми; поставити власні запитання й отримати відповіді).

Метод «Броунівський рух»

Учитель готує картки з фактами, правилами по темі і роздає кожному учню. Упродовж кількох хвилин діти вивчають отриману інформацію. Переміщуючись, вони обмінюються знаннями. Розмовляти можуть тільки двоє. Потім відтворюють отриману інформацію під час чергового обговорення.

Метод «Читання з позначками»

Учні, читаючи текст, на полях олівцем ставлять позначки: + я це знав, – я цього не знав, ? хотів би про це взнати більше, √ – трохи знав. Потім на аркушах паперу креслять таблицю з цими позначками і записують туди коротко свої відомості. Під час обговорення, записують у ті колонки чого не знали, те що говоритимуть інші учні чи вчитель і діляться з іншими тим, що знають.

Метод «Вчимо інших» або «Вчимося навчаючи»

Кожен учень дає відповіді на запитання своєї групи. У результаті діти отримують відповіді на всі запитання.

Метод «Відповідь за номером»

Учні витягують з чарівної скриньки картки з цифрами – це їхні номери. Вчитель не знає у кого який номер. Задаючи запитання вчитель називає номер, який буде відповідати. Зосереджується увага, кожен учень очікує свого номера.

Акваріум

Форма діяльності учнів у малих групах. Техніка ефективна для розвитку навичок спілкування у малій групі, уміння дискутувати.

Організація роботи.

1. Об'єднати учнів у групи по 4–6 осіб.
2. Запропонувати школярам ознайомитися із завданням.
3. Одна з груп сідає в центр класу та протягом 3-5 хвилин проводить групову дискусію: обговорює можливі варіанти розв'язання проблеми.
4. Учні, які сидять у зовнішньому колі, не втручаються в обговорення.
5. Після закінчення дискусії учня групи запропонувати повернутися на свої місця, а спостерігачам – висловити свої думки щодо обговорення в групі та прийнятого рішення.
6. Запропонувати наступній групі зайняти місце в центрі й продовжити обговорення.

ВПРАВА «МОЯ БУКВА» (РОЗМИНКИ-КРИГОЛАМИ) [7]

Мета впровадження: розтопити лід, краще пізнати учасників

Ресурси: аркуші А4

Час: 10 хв

Хід проведення:

1. Кожен учасник вибирає собі будь-яку букву алфавіту й озвучує її всій групі або сусідові.
 2. Протягом 2 хвилин учасники підбирають якомога більше слів, які описують їх і починаються на обрану літеру.
 3. Кожен учасник ділиться своїми словами з групою
- Наприклад: мене звать Вікторія й моя буква П. Я практична, пунктуальна і прямолінійна.

Можна написати свої імена й букви на аркушах-постерах. Якщо група учасників дуже велика, потрібно спочатку розділити її на невеликі команди.

ВПРАВА «ІМЕНА ТА ПРИКМЕТНИКИ» (РОЗМИНКИ-КРИГОЛАМИ) [7]

Мета впровадження: запам'ятати імена учасників

Ресурси: 0

Час: 10 хв

Хід проведення:

1. Учасники стають у коло.

2. Перший учасник називає своє ім'я та прикметник на ту ж букву.

Наприклад, великий Володимир або прекрасна Поліна.

3. Кожен наступний учасник спочатку повторює імена і прикметники попередніх учасників, а потім називає своє ім'я та прикметник.

4. Якщо група велика, можна обмежити повторення до останніх 4–5 учасників.

ВПРАВА «РАДОЩІ ЖИТТЯ» (ВПРАВИ НА ГРУПОВУ ЗГУРТОВАНІСТЬ ДЛЯ ОСНОВНОЇ ЧАСТИНИ ЗАНЯТТЯ) [7]

Мета впровадження: «місток» між вправами

Ресурси: 0

Час: 5-10 хв

Хід проведення: Тренер починає розповідати: «На березі синього-синього моря, в затінку великих, могутніх сосен, жили люди...». Після сигналу тренера розповідь продовжує інший учасник і т. і.

Сенс – створити зв'язну розповідь.

ВПРАВА «ПАПЕРОВИЙ КУХОЛЬ» (ВПРАВИ НА ГРУПОВУ ЗГУРТОВАНІСТЬ ДЛЯ ОСНОВНОЇ ЧАСТИНИ ЗАНЯТТЯ) [7]

Мета впровадження: креативне мислення, показати ефективність колективної праці.

Ресурси: папір, ручки

Час: 5-10 хв

Хід проведення: За 30 секунд учасники повинні написати якнайбільше варіантів використання паперового кухля.

Спочатку роботу виконують по одному, а потім групами.

ВПРАВА «ПЕРЕДАЧА РУХУ ПО КОЛУ» (ВПРАВИ НА ГРУПОВУ ЗГУРТОВАНІСТЬ ДЛЯ ОСНОВНОЇ ЧАСТИНИ ЗАНЯТТЯ) [7]

Мета впровадження: командоутворення, невербальна комунікація.

Ресурси: 0

Час: 10-15 хв

Хід проведення: Усі учасники сідають у коло. Один із учасників групи починає дію з уявним предметом так, щоб цю дію можна було продовжити. Сусід цього учасника по колу повторює його дії та продовжує їх. У такий спосіб уявний предмет «обходить» коло учасників і повертається до першого гравця. Останній гравець називає предмет, який він отримав і передавав, і кожний із учасників також називає, у свою чергу, який предмет передавав саме він.

Після обговорення вправу повторюють ще раз.

ВПРАВА «ПРАВИЛО РУКИ» (РЕФЛЕКСІЯ)

- у великому пальці – що дуже сподобалося;
- у вказівному, що хотів (ла) би отримати для себе особисто і свого розвитку ще від педагога;
- у середньому – що точно взяв (а) для впровадження;
- у безіменному – що потрясло емоційно;
- у мізинці – чого було мало, хочеться більше (але не від цього педагога, а в самоосвіті після заняття).

Рефлексію у форматі online можна провести з використанням хмарних сервісів <https://www.mentimeter.com>, <https://uk.padlet.com>, <https://en.linoit.com>

Використана література, джерела для опрацювання, хмарні сервіси та інструменти Google для роботи вчителя

1. Вчимося жити разом. URL: <http://lt.multycourse.com.ua/ua/page/19/67>
2. Інтерактивні методи навчання: Навч. посібник. За заг. ред. П. Шевчука і П. Фенриха. Щецін: Вид-во WSAF, 2005. 170 с. URL: https://nmc-pto.rv.ua/DOK/IMN_2005.pdf

3. Пометун О., Пироженко Л. Інтерактивне навчання як сукупність технологій. Сільська школа України. 2004. №16-17. С. 24-32.
4. Пометун О., Пироженко Л. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Наук.-метод. посібник. К.: А.С.К., 2004. 192 с.
5. Єгупова В. П. Технології інтерактивного навчання. URL: <https://vseosvita.ua/library/statta-tehnologii-interaktivnogo-navcanna-84157.html>
6. Інтерактивні технології навчання. URL: <https://naurok.com.ua/interaktivni-tehnologi-navchannya-98817.html>
7. Вправи для тренінгів: розминки-криголами – URL: <http://simshecon.com/wpcontent/uploads/2020/07/1e4d82e5c50b5b93206d88954808741c.pdf>
8. Руханки. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Lf0YdjKvGHM&feature=youtu.be>
9. 12 інтерактивних онлайн-дошок для дистанційного навчання та спільної роботи. URL: <https://osvitanova.com.ua/posts/4181-12-interaktyvnykh-onlain-doshok-dlia-dystantsiinoho-navchannia-ta-spilnoi-roboty>
10. **Хмарні сервіси та інструменти Google для роботи вчителя:**
 - <https://uk.padlet.com> (алгоритм роботи – Центр навчальних та інноваційних технологій <https://ceit.ucu.edu.ua/resursy/instrumenty/servisi-dlya-spivpratsi/padlet/>)
 - <https://www.mentimeter.com> (алгоритм роботи – Центр навчальних та інноваційних технологій <https://ceit.ucu.edu.ua/resursy/instrumenty/testi-ta-opituvannya/mentimeter/>)
 - <https://en.linoit.com> (алгоритм роботи – Центр навчальних та інноваційних технологій <https://ceit.ucu.edu.ua/resursy/instrumenty/servisi-dlya-spivpratsi/linoit/>)
 - <https://miro.com> (алгоритм роботи – <https://www.youtube.com/watch?v=Gkkg6-IOqdw>)
 - <https://www.mindmeister.com> (алгоритм роботи – <http://gyrus.org.ua/mentalna-karta-mindmeister-yak-koristuvatisya-instrumentom-majndmeppinga/>), приклади застосування <https://>

m.facebook.com/groups/naurok.com.ua/permalink/152524572067916/

• <https://www.kahoot.it> (алгоритм роботи – <https://www.youtube.com/watch?v=ERB2ZSTA3ys>, або <https://www.youtube.com/watch?v=23jAllInvvec>)

• <https://wordwall.net/uk> (Сайт Wordwall. Інтерактивні завдання для школярів алгоритм роботи – <https://www.youtube.com/watch?v=mENBpl07G9o>)

• [Jamboard](#) (алгоритм роботи – <https://www.youtube.com/watch?v=A3YsUdBzFJg>), також можна використати віртуальну дошку Jamboard в Google Classroom – <https://www.youtube.com/watch?v=ZaUHTc4leZM>)

*Наталія Йосифівна РЕБРИК,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри педагогіки та психології ЗІППО*

ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ НА УРОКАХ СЛОВЕСНОСТІ

К

ритичне мислення – нині один з модних трендів в освіті. Про те, що його розвиток є одним з наскрізних завдань навчально-виховного процесу, йдеться й у Концепції нової української школи.

Випускник НУШ:

- усебічно розвинена особистість;
- здатний критично мислити;
- патріот з активною позицією;
- інноватор;
- поважає права людини;
- готовий вчитися впродовж життя;
- може конкурувати на ринку праці.

Завдання вчителя НУШ:

- сформувати компетентнісну особистість;
- творчо вирішувати проблеми;
- бути господарем свого життя та життя нації;
- самореалізовуватися;
- приймати відповідальні рішення;
- критично мислити.

Типи мислення:

- латеральне (творче мислення);
- стратегічне (здатність розуміти, чого ви хочете досягти і як це зробити);
- критичне (допомагає бачити нестикування і розбіжності. Це не просто бажання сумніватися в отриманій інформації, а вміння ставити правильні питання, аналізувати відповіді та робити висновки).

Та з чого починати? Як навчати дітей розрізняти факт і суб'єктивне бачення, не піддаватися на маніпуляції?

Наша відповідь – використовувати методи розвитку критичного мислення під час уроків. Критичне мислення – складне й багаторівневе явище. Мислити критично означає вільно використовувати розумові

стратегії та операції високого рівня для формулювання обґрунтованих висновків і оцінок, прийняття рішень.

З педагогічної точки зору критичне мислення – це комплекс мисленнєвих операцій, що характеризується здатністю людини:

- аналізувати, порівнювати, синтезувати, оцінювати інформацію з будь-яких джерел;
- бачити проблеми, ставити запитання;
- висувати гіпотези та оцінювати альтернативи;
- робити свідомий вибір, приймати рішення і обґрунтовувати його.

Словник дає таке визначення критичного мислення: (дав.-гр. *κρίτική τέχνη* – «*мистецтво аналізувати, судження*») – це наукове мислення, суть якого полягає в ухваленні ретельно обміркованих та незалежних рішень. Головним чином йому притаманні такі властивості, як усвідомленість та самовдосконалення.

Рене Декарт писав: «Мало мати хороший розум, головне – правильно його використовувати». Люди, які володіють критичним мисленням чесні самі з собою, ставлять запитання, засновують судження на доказах, шукають зв'язок між предметами, інтелектуально розвинені, ними не можна маніпулювати. Люди, які володіють критичним мисленням характеризуються здатністю аналізувати, порівнювати, синтезувати, оцінювати інформацію з будь-яких джерел, бачити проблеми, ставити запитання, висувати гіпотези та оцінювати альтернативи, робити свідомий вибір, приймати рішення та обґрунтовувати його. Критично мисляча людина вміє визначати проблему, перевіряти отриману інформацію, визначати наявність підтексту в інформації, враховувати альтернативні точки зору, синтезувати отримані знання, робити висновки та приймати оптимальні рішення.

Навчання технологією КМ стає більш результативним, коли воно побудоване на попередньому знанні та досвіді учнів. Критичне мислення слід стимулювати не вдаючись до політики «однієї правильної відповіді», тому дуже важливо зробити перший крок. А почати варто зі створення середовища для розвитку критичного мислення. Навчати критично мислити не просто. Це завдання не з тих, що можна виконати і забути. Є низка умов, які учитель має створити у класі для успішного залучення учнів до процесу критичного мислення.

Для заохочення учнів до критичного мислення вчителів необхідно:

- 🌐 виділити час та забезпечити можливість критично мислити;
- 🌐 дозволити учням вільно розмірковувати;
- 🌐 приймати різноманітні ідеї та думки;
- 🌐 сприяти активному залученню учнів до процесу навчання;
- 🌐 забезпечити безризикове середовище, вільне від глузувань;
- 🌐 висловити віру в здатність кожного учня продовжувати критичні судження;
- 🌐 цінувати критичне мислення учнів.

У свою чергу учні мають:

- ☁️ розвивати впевненість у собі і розуміти цінність власних думок та ідей;
- ☁️ брати активну участь у навчальному процесі;
- ☁️ ставитися з повагою до різноманітних думок;
- ☁️ бути готовим продовжувати стверджувати чи заперечувати судження.

Усім мисленнєвим операціям можна і необхідно навчати, а далі – вдосконалювати їх, тренувати, як, наприклад, тренують м'язи спортсмени чи техніку гри – музиканти. І саме школа є ідеальним середовищем для цього.

То який він – урок з розвитку критичного мислення?

Технологія проведення уроку з розвитку критичного мислення залежить від його предметного наповнення і дидактичних завдань, від типу уроку (це набуття нових знань чи формування умінь), від власне навчального предмету.

Та загалом такий урок традиційно складається з трьох основних частин: вступної, основної та підсумкової.

Пропонуємо детальніше ознайомитися зі структурою уроку з розвитку критичного мислення.

Виклик, або Вступна частина уроку

Вступна частина уроку, яку ще називають «викликом» триває зазвичай перші 5–7 хвилин. За цей час слід актуалізувати опорні знання – «дістати» їх з довготривалої пам'яті учнів. Саме слово підказує, що необхідно «зробити щось актуальним, потрібним» на час саме цього

уроку. Опорними такі знання учнів є тому, що саме на них, як на фундаменті, опорі, будуються наступні знання.

Наше мислення є асоціативним: з психологічної точки зору міцнішими та осмисленішими є ті знання, які ми отримуємо в контексті вже відомого, засвоєного. І навпаки – інформація швидко втрачається, якщо її запропонувати без контексту або без зв'язку з уже наявними знаннями.

Звернення до вже засвоєного матеріалу підвищує увагу учнів до теми, проблеми, пробуджує їхню зацікавленість, а отже, виконує мотиваційну функцію. Її важливість не піддається сумніву.

Напевно, кожен учитель чув від учнів: «Навіщо мені потрібно вчити вашу... (назва навчального предмету)?»

Тож на власному досвіді знає, що їм у край важливо усвідомлювати потрібність, персональну значущість того, чого можна навчитись на уроці.

Отже, під час вступної частини уроку вчитель має пропонувати учням методи й завдання, які дають їм змогу:

- 1) освіжити наявні знання, уявлення, уміння, пов'язані з темою уроку;
- 2) провести «інвентаризацію» цих знань і уявлень, виявити прогалини;
- 3) зосередити увагу на новій темі;
- 4) створити контекст для сприйняття нових ідей;
- 5) сформулювати позитивне ставлення, зацікавленість у процесі навчання.

ПОРАДА: Під час уроку з розвитку критичного мислення доцільно, аби вчитель надавав слово учням, а сам говорив якомога менше. Він має бути провідником, стимулювати учнів до роздумів, уважно вислуховувати їхні міркування.

Під час вступної частини уроку учні мають опанувати декілька важливих способів пізнавальної діяльності або вдосконалити наявні вміння. Процес активного згадування того, що вони знають з опрацьовуваної теми, змушує їх аналізувати власні знання та уявлення. Це дає змогу визначити рівень цих знань і долучити до них нові.

Для того, аби розв'язати це завдання, учитель має ставити навідні запитання, а також використовувати такі методи, як кластер, асоціативний куш, мозковий штурм тощо.

Вступна частина уроку з розвитку критичного мислення завершується тим, що учитель озвучує нову тему і результати, яких слід досягнути, та стимулює учнів до усвідомлення їхніх власних цілей навчання.

Осмислення, або основна частина уроку

Основна частина уроку триває до 30 хвилин. За цей час учитель організовує активну діяльність учнів, зокрема спонукає їх досліджувати, осмислювати матеріал, відповідати на раніше поставлені запитання, ставити свої і шукати на них відповіді тощо.

Головне завдання учнів – «конструювати» знання і навички, формувати власне ставлення до теми. Для цього вони за допомогою вчителя:

- порівнюють свої очікування з тим, що їм реально пропонують вивчити;
- ставлять запитання щодо нового навчального матеріалу;
- експериментують, пробують застосувати новий матеріал на практиці за допомогою наявних у них уявлень, знань, умінь незалежно від того, чи є вони достатніми;
- аналізують отриманий досвід;
- переглядають свої очікування й висловлюють нові;
- виявляють головне, осмислюють теоретичні ідеї, концепції;
- відстежують хід власних думок;
- роблять висновки щодо змісту матеріалу;
- пов'язують зміст уроку з особистим досвідом;
- відпрацьовують уміння і стратегії мислення.

У чому сила такого стилю викладання?

Коли учень долучається до сприйняття нової інформації під час читання тексту, перегляду фільму, прослуховування лекції вчителя, він навчається відстежувати своє розуміння нового й не ігнорувати прогалини в ньому. При цьому доцільно, аби він записував те, що не зрозумів, аби з'ясувати в майбутньому.

Подальше відпрацювання й закріплення учнем нових знань відбувається за допомогою різноманітних методів і прийомів організації активної самостійної роботи.

Обов'язкові елементи розвитку критичного мислення в учнів – індивідуальний пошук та обмін ідеями в групах чи загальному колі. Дуже важливою є послідовність цих елементів – пошук має неодмінно передувати обміну думками.

Ефективними методами під час основної частини уроку є:

- читання (запитання, узагальнення) в парах;
- читання з визначенням опорних слів;
- читання з маркуванням;
- «тонкі» і «товсті» запитання тощо.

Рефлексія, або підбиття підсумків

Третій етап уроку – найважливіший для розвитку критичного мислення в учнів, бо його основними завданнями є узагальнення, систематизація (але не відтворення!) вивченого й рефлексія щодо процесу і результатів навчальної діяльності. Необхідно, аби учні подумали про те, що вони дізналися, чого навчилися, запитали себе, що це для них означає, як це змінює їхнє бачення і як вони можуть це використовувати.

Зазвичай підбиття підсумків триває до 10 хвилин. За цей час учні разом з учителем:

- узагальнюють та інтерпретують основні ідеї уроку;
- обмінюються думками та висловлюють особисте ставлення до окремих положень матеріалу чи уроку загалом;
- оцінюють набуті знання й уміння;
- ставлять перед собою запитання;
- планують застосування вивченого.

Під час підбиття підсумків учні удосконалюють важливе уміння – резюмувати інформацію, викладати складні ідеї, передавати почуття й уявлення в кількох словах, співвідносити нову інформацію зі своїми сталими уявленнями, тобто свідомо пов'язувати нове з давно відомим.

Дієвими методами розвитку критичного мислення на цьому етапі уроку є сенкан, «бортовий журнал», «шкала думок», дискусія,

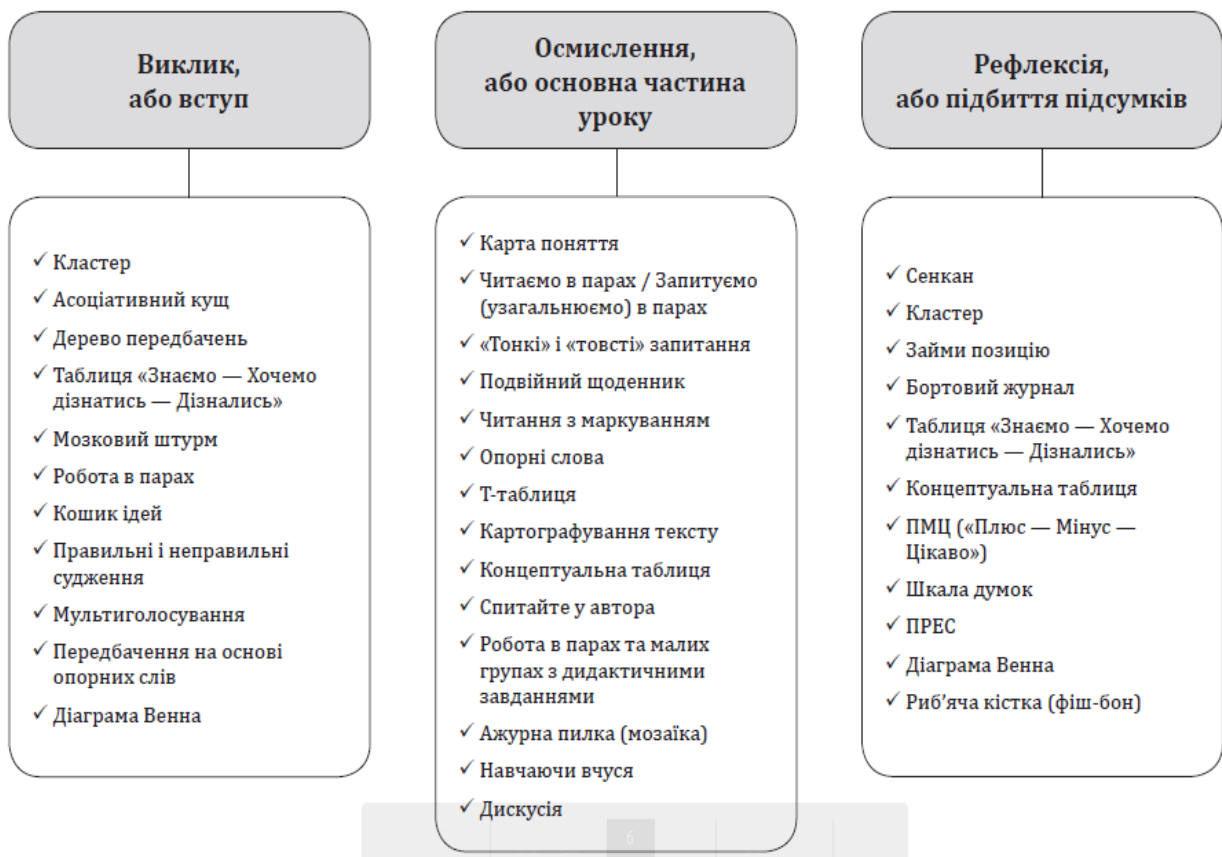
обговорення в загальному колі тощо. Так, наприкінці уроку можна запропонувати учням відповісти на запитання:

- 1) Чи отримали ви сьогодні новий досвід? Який саме?
- 2) Що нового ви дізналися на уроці?
- 3) Про що ви хотіли б дізнатися більше?
- 4) Які думки, почуття викликала у вас ця робота?

Які методи розвитку критичного мислення найдієвіші?

Перелік методів розвитку критичного мислення достатньо великий. Добирати їх учителю слід з огляду на мету, завдання, зміст уроку.

Крім того, слід зважати на особливості цих методів, адже на певних етапах уроку вони є ефективнішими, а отже, доречнішими. Учителю має опанувати якомога більше методів розвитку критичного мислення і бути обізнаним з особливостями їх ефективного застосування. Найпоширеніші методи розвитку критичного мислення подано у схемі.

Метод «Правильні й неправильні висловлювання». Мета методу – навчити учнів установлювати, чи правильні надані їм твердження,

обґрунтовуючи свою відповідь, співвідносити власні думки з текстом; пояснювати, чому виникли відмінності. Метод застосовується на будь-якому етапі уроку

Наприклад: Перед прочитанням оповідання М. Вінграновського «Гусенятко» запропонувати учням список тверджень, створених на основі тексту. Учитель просить визначити, чи вони правильні й обґрунтувати свою відповідь, записи зробити в таблиці.

Після прочитання тексту знову оцінити твердження, якщо виникли розбіжності, то пояснити чому. Також можна попросити учнів підтвердити свої відповіді з допомогою тексту.

1. Гуси відлітають у вирій.
2. Гуси вміють розмовляти.
3. Мисливці полюють на гусей.
4. Мама-гуска летить у теплі краї без гусеняти.
5. Ондатри товаришують з гусьми.

1	2	3	4	5
+	+	+	+	-

Підтвердимо це текстом.

1. ...Мама подивилась на нього, вкрила його крилом і заплакала: вночі гуси мали відлітати. Її чоловік з табуном і старшими дітьми зранку подався політати над полем і плавнями перед відльотом...

2. ...Він поправив крило і сказав мамі:

– Лети повечеряй. Але дивися, не попади під літак над озиминою.

– Добре, – сказала мама. – Лечу.

– Лети по сірому. По синьому не лети. І не кричи. Над очеретом бери праворуч вище: за очеретом в засідці вже троє...

3. ...Гуска полетіла. По ній кілька разів тарахнули, чи по ній, чи по табуну. Табун сів на гніздів'я...

4. ...Серед ночі гуси знялися і полетіли. Гуска повела їх крізь мряку в небо і не втрималась, крикнула щось своєму гусакові на прощання...

5. –

Другий приклад. В. Королів-Старий «Хуха-Моховинка»

1. Нечиста сила робить добрі справи.
2. Лісоруб – це хороша людина.
3. У хліву гарно пахне.
4. Хуха-Моховинка – це різновид лугових квітів.
5. У лісі живуть маленькі створіння, яких за певних умов можна побачити.

1	2	3	4	5
+	+	+	–	+

Метод «Виявлення зайвого». Мета методу – навчити учнів знаходити і використовувати критерії подібності, аналізувати низку понять, дій, предметів. Метод застосовується в основній чи підсумковій частині уроку.

Проілюструємо цей метод на прикладі оповідання М. Вінграновського «Гусенятко». Учителю потрібен набір карток із зображенням кількох предметів на кожній – гуска, мисливець, ондатра, журавель; одна за одною картки пред'являють учневі, він має вилучити один предмет, а іншим дати назву, пояснити свій вибір. Зайвою є картка із зображенням журавля, оскільки про нього в тексті не розповідається.

Можна дати картки з текстом чи фрагментами твору і теж визначити зайву. Наприклад:

1. ...кисло кліпнуло на маму... і заснуло...
2. ...злетіла у перший свій вирій через три моря...
3. ...на дзьобику зависла крапелька...
4. ...забилося йому під живіт, під лапи, заплакало-запищало...
5. ...Мале, дивися, в нас яке – тільки народилося, а вже говорить.

Зайвою є картка під номером 2, бо описує маму-гуску, а всі інші – гусенятко.

Метод «Дерево передбачень». Мета методу – навчити учнів будувати припущення щодо розвитку сюжетної лінії в художньому творі або систематизувати зроблені учнями припущення. Метод застосовується в основній частині уроку.

Знову проілюструємо цей метод на прикладі оповідання М. Вінграновського «Гусенятко». Перед прочитанням твору учням пропонується, орієнтуючись на назву твору, передбачити елементи його змісту. Перед прочитанням оповідання М. Вінграновського «Гусенятко» дати відповіді на запитання. Після прочитання обговорити, чи збулися передбачення учнів.

1. Про кого розповідатиметься в оповіданні?
2. Хто може бути героєм оповідання з такою назвою?
3. Про яку пору року розповідатиметься в оповіданні?
4. Які події можуть описуватися у творі з такою назвою?

Приклад другий: народна казка «Мудра дівчина». Запитання:

- Як ви думаєте про що йтиметься в казці?
- Чому казка має назву «Мудра дівчина», а не «Розумна дівчина»?
- Як ви думаєте, що потрібно робити, щоб стати мудрим?

Приклад третій. Пригодницька повість В. Нестайка «Тореадори з Васюківки». Запитання:

- Чи буде цікаво вам читати цю повість?
- Де розгортатимуться події твору?
- Якого віку будуть головні герої?
- Чим вони займаються? (Хто за професією?)
- Які пригоди можуть трапитися з героями твору?

Ключові слова: тореадор, метро, Ява, театр, полювання, підводний човен.

Метод «Опорні слова». Мета методу – навчити учнів відокремлювати істотну інформацію від несуттєвої, змістовно скорочувати текст для його засвоєння. Метод застосовується в основній частині уроку для розуміння та запам'ятовування змісту тексту.

Учням пропонується, читаючи текст, виписати ті слова чи словосполучення, які вважають ключовими. Для того, щоб виокремити суттєву інформацію, потрібно перед собою поставити запитання:

- «Про що цей текст?»,
- «Що саме про це сказано?»,
- «Яким словом це можна позначити?»

Кількість опорних слів залежить від обсягу тексту. Для оповідання М. Вінграновського можна запропонувати їх 10. Після визначення

ключових слів, запропонувати учням переказати текст. Після переказу обговорити, чи правильно було підібрано опорні слова.

Доречний метод на уроках розвитку мовлення для складання плану переказу.

Запитання до оповідання М. Вінграновського «Гусенятко»:

- ❶ Гусенятко народилося.
- ❷ Стривожена мама.
- ❸ Пізнє народження.
- ❹ Історія життя мами-гуски.
- ❺ Повернення тата, сестер та братів.
- ❻ Небезпечні плавні.
- ❼ Сімейна нарада.
- ❽ Мама – провідниця табуна.
- ❾ Небезпечні сусіди.
- ❿ Тато – захисник та провідник.

Метод «Ромашка запитань (Блума)». Мета методу – навчити усвідомленому та цілеспрямованому формулюванню запитань різного типу. Метод застосовується під час аналізу твору.

«Ромашка» складається з шести пелюсток, кожна з яких містить запитання.

Знаннєві запитання.

Починаються словами «Що?», «Коли?», «Де?», «Як?»

Уточнювальні запитання.

Починаються словами «Тобто ти кажеш, що...?», «Якщо я правильно зрозумів, то...?», «Я можу помилятися, але, по-моєму, ви сказали про...?»

Практичні запитання.

Починаються словами «Як можна застосувати...?», «Де в звичайному житті можна спостерігати...», «Якби ви були на місці героя твору, то...?»

Інтерпретаційні запитання.

Починаються словами «Чому?»

Оцінні запитання.

«Як ви ставитесь до вчинку героя?» , «Чому щось добре, а щось погано?»

Творчі запитання.

«Що змінилося б...?», «Що буде, якщо...».

М. Вінграновський “Гусенятко”.

1. Знаннєві запитання. Коли народилося гусенятко?
2. Уточнювальні запитання. Якщо я правильно зрозумів (ла), то тато-гусак залишився сам виховувати гусенятко?
3. Практичні запитання. Якби ти був(ла) на місці сестер чи братів гусеняти, полетів би у вирій?
4. Інтерпретаційні запитання. Чому тато радив мамі-гусці летіти з табуном лише в дощові та темні ночі?
5. Оцінні запитання. Як ви ставитесь до вчинку матері-гуски?
6. Творчі запитання. Що змінилося б, якби гусенятко полетіло у вирій із табуном ...?

Метод «Журналістські запитання». Мета методу – навчити усвідомленому та цілеспрямованому формулюванню запитань за поданим початком. Метод застосовується під час аналізу твору.

Наприклад, твір Галини Малик «Незвичайні пригоди Алі».

Ставимо запитання: «Що? Де? Коли? Чому? Як?»

Що Аля зробить найперше, коли повернеться додому? (до Алі)

Де Алі найбільше подобалося перебувати вдома чи в Недоладії? (до Алі)

Коли в Галини Малик виникла ідея написати повість-казку? (до автора, спонукає до пошукової роботи, дослідження історії написання твору)

Чому в Алі є звичка – недоробляти справи? (реалізація виховної мети уроку)

Як Першому Недораднику вдалося жити без голови (дослідження фантастичного та реального у художньому творі)

Метод «Почережні запитання». Мета методу – підвищення ефективності читання складного тексту і засвоєння інформації. Метод застосовується під час ознайомлення з складним текстом.

1. Заздалегідь вирішіть, які одиниці тексту будуть обговорюватися (кожне речення, абзац, сторінка).

2. Один партнер читає обрану одиницю тексту.

3. Інший ставить запитання відносно того, що говориться в тексті. Його партнер намагається відповісти на них.

4. Партнери в парі міняються ролями, опрацьовується наступна частина тексту.

ВАЖЛИВО! Запитання повинні бути такими, що спонукають до роздумів, формулювання припущень.

Наприклад, балада Петра Гулака-Артемовського «Рибалка». Нагадаємо текст.

Вода шумить!.. Вода гуля!..
На березі Рибалка молоденький
На поплавець глядить і примовля:
«Ловіться, рибочки, великі і маленькі!»
Що рибка смик – то серце тьох!..
Серденько щось Рибалочці віщує:
Чи то журбу, чи то переполох,
Чи то коханнячко?.. Не зна він – а сумує!..
Сумує він, – аж ось реве,
Аж ось гуде, – і хвиля утікає!..
Аж гульк!.. З води Дівчинонька пливе
І косу зчісує, і брівками моргає!..
Вода шумить!.. Вода гуде...
І ніженьки по кісточки займає!..
Рибалка встав, Рибалка йде,
То спиниться, то вп'ять все глибшенько пірнає!..
Вона ж морга, вона й співа...
Гульк!.. Приснули на синім морі скалки!..
Рибалка хлюп!.. За ним шубовсь вона!..
І більше вже нігде не бачили Рибалки!

Почережні запитання:

І строфа: Чому рибалка саме молоденький? Чи важливий вік героя твору? Про що буде йти мова в баладі, який її мотив?

ІІ строфа: Чому автор використовує зменшено-пестливі форми слів? Що все ж таки чекає рибалку? Кохання чи переполох?

ІІІ строфа: Чи можна було передбачити, що у творі з'явиться Дівчинонька? Чому вона не має імені? Чи необхідно всім героям давати імена?

IV строфа: Хто ж така Дівчинонька, якщо стверджує, що риби – її рід?

V строфа: Чи погодиться Рибалка на пропозицію дівчини? Чи не загрожує йому небезпека?

Метод «Займи позицію». Мета методу – навчити учнів визначати свою позицію щодо суперечливого питання, формулювати аргументи на її захист, сприймати аргументи інших сторін. Можна використовувати на будь-якому етапі уроку. Для викоистання цього методу необхідно:

Запропонувати учням дискусійне запитання і попросити їх визначити власну позицію щодо нього.

У класі позначити точки «За», «Проти», “Не знаю”.

Запропонувати учням стати біля тієї точки, яка відображає їхню думку щодо обговорюваної проблеми.

Кілька учнів обґрунтовують свою позицію (або учні, що обрали спільну позицію, радяться і озвучують спільну думку).

Після вислуховування всіх думок, запитати, чи ніхто не змінив своєї позиції, чи не хоче перейти до іншої групи, якщо такі є, то пояснити причину переходу.

Приклад: Іван Франко«Захар Беркут»:

– Чи можна вважати Мирославу хорошою дочкою для Тугара Вовка?

– Чи правильно вчинив Захар Беркут, коли відмовився здати село монголам в обмін на життя Максима?

Метод «Порівняльна концептуальна таблиця». Мета методу – навчити учнів систематизувати великий обсяг матеріалу, розвивати вміння аналізувати та порівнювати різні об’єкти та явища. Метод застосовується в основній частині уроку.

Тут важливо, щоб лінії для порівняння формулювали самі учні, але все ж таки вчитель контролює цей процес. Можна записати всі позиції, запропоновані учнями, якщо їх багато, то спільно визначити, які важливіші.

Лінії порівняння (риси)	Об’єкт порівняння	Об’єкт порівняння
1		

2		
---	--	--

Приклад 1. Другорядні члени речення

Лінії порівняння (риси)	Означенн я	Додаток
На яке запитання відповідає?		
Як позначається в реченні?		
Якими частинами мови може бути виражений?		

Приклад 2. Історичні пісні.

Лінії порівняння (риси)	Чи не той то хміль...	Та ой як крикнув же козак Сірко	Ой Морозе, Морозенку
Період, що описується в пісні			
Головний герой			
Тема			
Ідея			

Метод шести капелюхів.

Кожному з нас хотілося б бути завжди розсудливим, далекоглядним, спокійним, і разом з тим емоційним, позитивно мислячим і таким, що володіє повною інформацією. Але тільки одиниці могли б похвалитися, що мають такий безцінний дар. Едвард де Боно, один із найвідоміших дослідників механізмів творчості, розробив метод, який допомагає ефективному мисленню. «Шість капелюхів мислення» – так він назвав його.

Шість капелюхів – це шість різних способів мислення. Обминаючи притчу про Капелюшника і його синів, не зупиняючись на важливості формування латерального мислення і методиці його впровадження, а

лише з метою успішного проведення майстер-класу зацентруємо тільки на символіці капелюшків:

✓ Білий капелюх відповідає лише за підбір об'єктивних фактів, об'єктивної інформації. Якою володіємо інформацією? Яка нам потрібна інформація? Що я вже знаю про ...

✓ Чорний – відповідає за пошук негативних сторін, вад. Чи правда це? Чи спрацює це? У чому недоліки? Що тут неправильно? Що не подобається? Які питання не дають мені спокою?

✓ Жовтий – відповідає за пошук позитивних сторін, переваг. Чому це варто зробити? Які переваги? Чому це можна зробити? Чому це працюватиме? Що позитивного в ...?

✓ Зелений – відповідає за творчий пошук, генерування нових ідей, альтернативних підходів. Які деякі з можливих рішень і дій? Які альтернативи? Як використовувати свої творчі можливості для вирішення можливих проблем?

✓ Червоний – відповідає за прояв емоцій, почуттів, інтуїції. Які у мене із цього приводу виникають відчуття? Які в мене виникли почуття до ...? Що я відчуваю?

✓ Синій – відповідає за аналіз усього розумового процесу (це рефлексія мислення), планування, визначення мети і висновків. Чого ми досягли? Що потрібно зробити далі? Який досвід це дає мені, що це може дати для мого особистого й професійного життя в майбутньому?

Що дає нам метод шести капелюхів?

Завдяки цьому методу людина знаходить нові креативні підходи, заперечуючи або ж відмовляючись від консервативної логіки, у неї вимальовується системний підхід до досягнення певного явища, у думках настає послідовність і порядок.

Для того, щоб, скажімо, протестувати якусь ідею на життєздатність, слід один за одним, говорячи образно, одягнути шість різнокольорових капелюхів, кожен з яких має свою функцію. Отож, у дискурсі запропонованої символіки кольору, спробуємо вирішити поставлені перед нами мовно-літературні проблеми.

Пропоную поговорити про Зовнішнє незалежне оцінювання знань, до якого і наші студенти через кілька тижнів зможуть прилучитися. Прошу сформувати групи, кожна з яких отримає свій капелюх.

I. Тарас Шевченко. «Садок вишневий коло хати»

ТАРАС ШЕВЧЕНКО. «САДОК ВИШНЕВИЙ КОЛО ХАТИ»	
КОЛІР КАПЕЛЮХА	ПИТАННЯ ДЛЯ АНАЛІЗУ
Білий 	Що відомо про Тараса Шевченка? Коли, де і за яких обставин написана поезія? До якого поетичного циклу входить «Садок вишневий коло хати»? Жанр. Мотив. Ідея.
Чорний 	Що згадує Т. Шевченко про написання вірша? У поезії йде мова про мрії чи реальність? Якою постала Україна у мріях поета? Чи такою Україна була насправді?
Жовтий 	Яка пора року відображена в поезії? У яких чотирьох епізодах відтворено дивовижну красу українського вечора? Чи можна вважати поезію «Садок вишневий коло хати» перлиною української і світової лірики?

КОЛІР КАПЕЛЮХА	ПИТАННЯ ДЛЯ АНАЛІЗУ	
Червоний 	Як слід розуміти слова Івана Франка: «Перший рядок торкає смисл зору, другий – слуху, третій – зору і дотику. Спеціальних колористичних акцентів немає, проте цілісність українського весняного вечора постає в нашій уяві з усіма кольорами, звуками, як жива...»? Які враження викликає у вас поезія?	
Зелений 	Порівняйте вірш і картину Т. Шевченка «Селянська родина». Який із цих творів більш точно і правдиво відображає тогочасну дійсність?	
	Вірш «Садок вишневий коло хати»	Картина «Селянська родина»
	Настрій	Настрій
	Родина	Родина
	Тло	Тло

Синій

У чому краса і сила поезії?
Чи є цей вірш популярним?
Якщо так, то у чому це проявляється?

II. НЕЗАЛЕЖНЕ ЗОВНІШНЄ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ: ЗА І ПРОТИ

Колір капелюха	Питання для аналізу
Білий	Що мені відомо про ЗНО? Як укладено тест з української мови та літератури?
Чорний	Що в тому, що я знаю про ЗНО і тест з української мови та літератури, мене турбує? Які питання не дають мені спокою?
Жовтий	Що позитивного в тому, що вступний іспит з української мови та літератури проводиться у формі зовнішнього незалежного оцінювання?
Червоний	Які в мене виникли почуття до ЗНО? Що я відчуваю, коли думаю про те, що і моїм студентам доведеться проходити ЗНО?

Зелений	Як використовувати свої творчі можливості для вирішення певних проблем під час підготовки та проведення ЗНО? Як найкраще підготувати дитину до ЗНО?
Синій	Який досвід дає мені підготовка та проходження ЗНО, що це може дати для мого особистого й професійного життя в майбутньому?

ІІІ. НАПИСАННЯ ВИСЛОВЛЕННЯ НА ТЕМУ «ДЗВОНІ ЧОРНОБИЛЯ»

Колір капелюха	Питання для аналізу
Білий	Висловлення. Структура висловлення. Що відомо про аварію на Чорнобильській атомній електростанції? Які письменники, художники, композитори відгукнулися творами на трагедію? Сформулюйте тезу висловлення.
Чорний	Що в тому, що відомо про аварію на Чорнобильській атомній електростанції, турбує найбільше? Які питання не дають спокою? Наведіть аргументи і приклади.
Жовтий	Чи отримало суспільство бодай якийсь позитивний досвід після аварії на Чорнобильській атомній електростанції? Наведіть аргументи і приклади.
Червоний	Що відчуваємо після аварії на Чорнобильській атомній електростанції? Наведіть приклади.
Зелений	Як жити далі після Чорнобиля? Уроки Чорнобиля. Наведіть приклади.

Синій	Який досвід дають мені знання про аварію на Чорнобильській атомній електростанції? Сформулюйте висновок.
--------------	---

Колір капелюха	ПРОГНОЗОВАНІ ВІДПОВІДІ
Білий	СТРУКТУРА ВИСЛОВЛЕННЯ: ■ Теза ■ Аргументи ■ Приклади: - з української або зарубіжної літератури - з історії - з інших видів мистецтва - з сучасного суспільно-політичного життя - приклад з власного життя ■ Висновок Чорнобильська катастрофа – екологічно соціальна катастрофа, спричинена вибухом і подальшим руйнуванням четвертого енергоблоку Чорнобильської атомної електростанції в ніч на 26 квітня 1986 року, розташованої на території України (у той час – Української РСР). Руйнування мало вибуховий характер, реактор був повністю зруйнований і в довкілля було викинуто велику кількість радіоактивних речовин потужністю в 300 Хіросім. На думку багатьох людей, зокрема Валентини Семенівни Шевченко, тодішньої голови Президії Верховної Ради УРСР, ця подія так само як офіційна реакція, яка була продемонстрована у Москві, стала однією з причин розвалу СРСР. Катастрофа вважається найбільшою за всю історію ядерної енергетики як за кількістю загиблих і потерпілих від її наслідків людей, так і за економічним збитком. Радіоактивна хмара від аварії пройшла над європейською частиною СРСР, більшою частиною Європи, східною

частиною США. Приблизно 60% радіоактивних речовин осіло на території Білорусі. Близько 200 000 чоловік були евакуйовані із зон забруднення.

ПРИЧИНИ АВАРІЇ:

- реактор був неправильно спроектований і небезпечний;
- персонал не був проінформований про небезпеки;
- персонал допустив ряд помилок і неумисно порушив існуючі інструкції, частково через відсутність інформації про небезпеки реактора;
- відключення захисту або не вплинуло на розвиток аварії, або не суперечило нормативним документам.

БЕЗПОСЕРЕДНІ НАСЛІДКИ:

- приховування інформації про катастрофу;
- людська смертність;
- поширення радіації;
- евакуація Прип'яті, утворення 30-кілометрової зони;
- забруднення довкілля;
- вплив аварії на здоров'я людей.

Після аварії на четвертому енергоблоці робота електростанції була припинена через небезпечну радіаційну обстановку. Проте вже в жовтні 1986 року, після масштабних робіт з дезактивації території і споруди «саркофага», перший та другий енергоблоки були знов уведені в дію, у грудні 1987 року відновлена робота третього.

У 1991 році на другому енергоблоці спалахнула пожежа, і в жовтні цього ж року реактор був повністю виведений з експлуатації. У грудні 1995 року був підписаний меморандум про взаєморозуміння між Урядом України і урядами країн «великої сімки» і Комісією Європейського Союзу, згідно з яким почалася розробка програми повного закриття станції до 2000 року. 15 грудня 2000 року був назавжди зупинений реактор останнього, третього, енергоблока.

Зараз особливої популярності набувають екскурсійні поїздки в 30 кілометрову зону.

ЧОРНОБИЛЬ У КУЛЬТУРІ:

Пам'ятники жертвам аварії на ЧАЕС

Пам'ятники Героям Чорнобиля

Пам'ятні знаки ліквідаторам аварії

Пам'ятна монета НБУ до 10-річчя аварії на станції

Пам'ятний знак відселенцям із Прип'яті

У Києві діє національний музей «Чорнобиль»

Пам'ятники ліквідаторам і жертвам Чорнобильської аварії є в багатьох містах Росії та Білорусі.

Для допомоги жертвам Чорнобильської катастрофи організовано велика кількість як українських так і міжнародних організацій. Зокрема, в Японії діє Фонд дітей Чорнобиля, який організує кампанії збору пожертв та благодійні концерти. Наприклад в таких концертах часто бере участь японська бандуристка та співачка українського походження Наталія Гудзій.

▪ Фільм «Чорнобиль. Хроніка важких тижнів», 1986, кадри якого знімали в Прип'яті влітку 1986 р.

▪ Фільм «Розпад» (1990) – американсько-радянська стрічка, один з перших художніх фільмів про ЧАЕС. Режисер – Михайло Беліков. В головній ролі – Сергій Шакуров.

▪ Фільм «Чорнобиль. Останнє попередження» («Chernobyl: The Final Warning») (1991) – американсько-британсько-радянська стрічка. Режисер – Ентоні Пейдж.

▪ Фільм «Аврора» (2006) – українська стрічка. Режисер – Оксана Байрак.

▪ Фільм «Прорвемось (друга версія)» – українська стрічка. Режисер – Іван Кравчишин.

	▪ Фільм «У суботу» (2011) – російсько-німецько-українська стрічка. Режисер – Олександр Міндадзе. ▪ Фільм «Земля забуття» (2011) – франко-українська стрічка. Режисер – Міхаль Боганім. В головній ролі – Ольга Куриленко. ▪ Фільм «Чорнобиль. 3828» (2011) – українська стрічка. Режисер – Сергій Заболотний. ▪ Поема Івана Драча «Чорнобильська мадонна». ▪ Гуцало Є. «Діти Чорнобиля». ▪ Даєн Л. Чорнобиль – трава гірка: документальна повість. ▪ Ковтун Г. «Я писатиму тобі щодня...»: повість у листах. ▪ Яворівський В. Марія з полином наприкінці століття: роман. ▪ Медведев Г. Чернобыльская тетрадь: документальная повесть. ▪ Мужність і біль Чорнобиля: повість-хроніка; поеми, вірші. ▪ Симфонія для органу «Чорнобиль» Мікаела Тарівердієва, 1988 рік; ▪ Пісня Тараса Петриненка «Чорнобильська зона». ▪ Пісня гурту «Брати Гадюкіни» – «Мамуню, рехтуйте весілля». ▪ Пісні Тризубого Стаса «Чорнобильський метелик» та «Атомне кохання». ▪ Пісня гурту «Скрябін» – «Чорнобиль форева» ▪ Пісня Адріано Челентано «Sognando Chernobyl» («Мені сниться Чорнобиль»), 2008 рік, альбом «L'animale». ▪ Серія комп'ютерних ігор S.T.A.L.K.E.R.. ▪ Комп'ютерна гра «Cold War» (2005) – показана альтернативна (фантастична) версія причини аварії на ЧАЕС.
--	--

	▪ Комп'ютерний вірус «Чорнобиль». ▪ Картина М. Бідняка «Чорнобильська мадонна». ▪ Анатолій Андржеєвський. Народжені в СРСР. Художня виставка з циклу «ЧОРНОБИЛЬ. ІМЕНА» ▪ Чекалюк Юрій. Художнє оформлення книги Івана Драча «Чорнобильська мадонна». ТЕЗА. Незагойною раною в серці кожного українця залишається Чорнобиль, дзвони якого ось уже 26 років надривно голосять у наших серцях, заставляючи ще і ще раз заглянути у ту страшну квітневу ніч 1986-ого...
Чорний	1. 90 Херосім – так розцінюється Чорнобильська катастрофа. 2. Сироти, що втратили батьків, ненароджені діти, хвороби, туга за рідним краєм, дотепер радіоактивний заказник. 3. Страшні непередбачувані наслідки аварії, від яких потерпають і ще довго потерпатимуть люди і природа. 4. Немає сім'ї в Україні, якої не торкнулася б Чорнобильська катастрофа. 5. Вина керівництва держави у масштабах трагедії. 6. Генетично нова екосистема в Чорнобилі не є здорова і сьогодні.
Жовтий	1. Біда об'єднала суспільство. 2. Відкрився доступ до життєво важливої інформації. 3. Зросла грамотність поведінки населення в екстремальних ситуаціях. 4. Життєвий подвиг ліквідаторів аварії. 5. Розпад Радянського Союзу.
Червоний	1. Почуття болю за втраченими життями. 2. Почуття образи на державу, яка до сьогодні належно не піклується про постраждалих на Чорнобильській атомній електростанції. 3. Почуття страху і невпевненості у завтрашньому дні.
Зелений	1. Пам'ятай про минуле, щоб не повторити його в майбутньому.

	2. Будь добрим фахівцем своєї справи, щоб не допустити подібних помилок. 3. Ядерна енергія ніколи не буде абсолютно безпечною, як би не заспокоювали вчені і оператори АЕС. Правильним висновком була би відмова від будівництва нових атомних реакторів. Замість поступового виведення з експлуатації реакторів, все звелось до напівзаходів – було покращено ті чи інші технології.
Синій	1. Повноцінних висновків після аварії на ЧАЕС не зроблено. 2. Ліквідаційні роботи на ЧАЕС не закінчено. 3. Сьогодні маємо чималу кількість старих реакторів, терміни експлуатації яких спливають або вже спливили. 4. У разі масштабної аварії на атомній станції населення сьогодні так само погано захищене, як і 1986 р. 5. Неможливість ліквідаторам і постраждалим від катастрофи одержати від держави повноцінного лікування і соціального захисту. ВИСНОВОК. Отже, Чорнобильська трагедія залишається однією з найбільших катастроф ХХ століття, наслідки якої пожинатиме ще і ХХІ вік. Прийдешні покоління мусять пам'ятати про неї, мусять відчувати в серці вічний чорнобильський дзвін, щоб вберегти від біди своє майбутнє і майбутнє своїх дітей.

Отож, для написання висловлювання підберемо опорні слова: Чорнобиль, атомна електростанція, аварія, пожежа, радіація, опромінення, життя, смерть, стронцій, біль, страждання, земля, зона відчуження, трагедія, наслідки, ліквідація, хвороби, білокрів'я, сльози, героїзм, мужність, пам'ять, вічність.

І на завершення. Спробуймо проаналізувати методом шести капелюхів новорічну казку-баладу «Крила» Івана Драча.

**IV. «КРИЛА»: СВІТОГЛЯДНЕ ПРОТИСТОЯННЯ ДУХОВНО
БАГАТИХ ОСОБИСТОСТЕЙ ТА СПУСТОШЕНИХ
ЩОДЕННИМИ КЛОПОТАМИ ЛЮДЕЙ.
КРИЛА – СИМВОЛ ОДВІЧНОГО ПРАГНЕННЯ ЛЮДИНИ ДО
КРАСИ, ВИСОКОЇ ДУХОВНОСТІ**

Колір капельюха	ПИТАННЯ ДЛЯ АНАЛІЗУ
Білий	Що таке балада? Що відомо про баладу Івана Драча «Крила»? Тема. Ідея. Жанр.
Чорний	Чи суспільство споживацтва потребує творчості? Чи не має правду дружина героя? Як сам Кирило ставиться до своїх крил?
Жовтий	Який глибинний підтекст прочитується в баладі? Чи світ не тримається на диваках?
Червоний	Які почуття викликає ліричний герой?
Зелений	У чому сенс творчості? Чи є людина щасливою, коли відмовляється від покликання?
Синій	Скористайтесь компаративістикою: відшукайте подібні теми, ідеї в інших авторів?

Колір капельюха	ПРОГНОЗОВАНІ ВІДПОВІДІ
Білий	КРИЛА (Новорічна балада) Через ліс-переліс, через море навкіс Новий рік для людей подарунки ніс: Кому – шапку смушеву, кому – люльку дешеву, Кому – модерні кастети,

кому – фотонні ракети,
Кому – солі до бараболі,
кому – три снопи вітру в полі,
Кому – пушок на рило,
а дядькові Кирилові – крила.
Був день як день, і раптом – непорядок,
Куфайку з-під лопаток – як ножем прошило.
Пробивши вату, зарядили радо,
На сонці закипіли сині крила.
Голодні небом, випростались туго,
Ковтали з неба синє мерехтіння,
А в дядька в серці – туга,
А в дядька в серці – тіні.
(Кому – долю багряню,
кому – сонце з туману,
Кому – перса дівочі,
кому – смерть серед ночі,
Щоб тебе доля побила,
а Кирилові, прости Господи, –
крила.)
Жінка голосила: «Люди як люди.
їм доля маслом губи змастила.
Кому – валянки,
кому – мед од простуди,
Кому – жом у господу,
а цьому гаспиду,
прости Господи, – крила?!»
Так Кирило до тями брів,
І, щоб мати якусь свободу,
Сокиру бруском задобрив,
І крила обтяв об колоду.
Та коли захлинались сичі,
Насміхалися зорі з Кирила
І, пробивши сорочку вночі,
Знов кипіли пружинисті крила.

	Та Кирило з сокирою жив, На крилах навіть розжився – Крилами хату вшив, Крилами обгородився. А ті крила розкрали поети, Щоб їх муза була не безкрила, На ті крила молились естети, І снилося небо порубаним крилам. (Кому – нові ворота, кому – ширшого рота, Кому – сонце в кишеню, кому – дулю дешеvu, Щоб тебе доля побила, а Кирилові – не пощастить же отак чоловікові! – крила.) 1. Балада – жанр ліро-епічної поезії фантастичної, історико-героїчної або соціально-побутової тематики з драматичним сюжетом. 2. Темою балади є показ хворобливої несумісності духовного й матеріального світів. 3. Ідеєю є утвердження думки про те, що духовні пориви – незнищенні. 4. За жанром – балада. 5. Пісня на слова: Драч Іван Музика: Олександр Ігнатуша
Чорний	1. Поезію Івана Драча «Крила» не можна сприймати як іронічну «новорічну казку». Автор алегорично викриває характер нашого суспільства. Поет окреслив його дуже своєрідно, показавши під образами-символами бажані новорічні подарунки, різноманіття матеріальних запитів наших сучасників: Новий рік дарує й «шапку смушеву», і «люльку дешеvu», і «модерні кастети», і «фотонні ракети», і «солі до бараболі», «і валянки», і «мед од простуди». Сходинкою вище над матеріальними подарунками розташовувалися подарунки духовні: «доля багряна», «сонце з туману», тут же – і сумні «три снопи вітру в полі»,

	«смерть серед ночі». За цими «подарунками» не важко впізнати буття наших співвітчизників. Серед них – постать Кирила, у якого <i>Куфайку з-під лопаток як ножем прошило.</i> <i>Пробивши вату, заряхтіли радо,</i> <i>На сонці закипіли сині крила.</i> <i>Голодні небом, випростались туго,</i> <i>Ковтали з неба синє мерехтіння...</i> Як це: у звичайного чоловіка – і крила?! Хіба таке буває? Ось і в спантеличеного Кирила, якому «доля маслом губи» не «змастила», тільки «туга» та «тіні» на серці. І давай він їх рубати сокирою та прилаштовувати у господарстві! А вони знов ростуть і ростуть на зрубаних!.. І тоді стає зрозумілим, що Кирило – то десь і уособлення нашого народу, якому Бог від народження дав «сині крила», що радо підносять його над буденним світом. Підносять у піснях, у традиціях, у таланті, у праці і волелюбнім характері. Та цей приземлений погляд на світ не дає випростатися духовним крилам (може, тому Кирило – і «гаспид»?). Цей погляд заганяє нас у рамки бути «люди як люди». Але хіба це життя Людини?
Жовтий	У баладі «Крила» автор вводить до тексту кілька рядків, які мають підказати, що твір має значно глибший філософський підтекст, ніж це здається спочатку: <i>А ті крила розкрили поети,</i> <i>Щоб їх муза була не безкрила,</i> <i>На ті крила молились естети,</i> <i>І снилося небо порубаним крилам.</i> У баладі І. Драч через образ дядька Кирила розповідає про невміння людей скористатися своїм, виміряним віками, щастям, прирікає їх бути рабами мізерних побутових інтересів. Божественний дарунок – крила не приносять сподіваної радості Кирилові, бо його обмежений внутрішній світ не готовий їх прийняти. З точки зору самого дядька, його дружини, громади, яка їх оточує,

	цінними є лише матеріальні блага, а в такому розумінні крила – абсолютно некорисна річ. Для глибшого розкриття хворобливої несумісності духовного й матеріального світів І. Драч вдається до гротеску (гротеск – тип художньої образності, що ґрунтується на фантастиці, гіперболі, контрасті фантастичного і реального, прекрасного і потворного, трагічного і комічного). Внаслідок цього начебто звичайні предмети та явища зазнають неминучого «одивнення», зображення набуває м'якого іронічного характеру. Прихована насмішка над недалекоглядним, але «житейськи» правильним Кирилом має в собі змістовне узагальнення, вказує на досить типове, надзвичайно прикре явище суспільної дійсності, де крила, що прагнуть неба, мусять правити за огорожу на землі. Абсурд невідповідностей набуває в такому світі кричущих розмірів. Але балада має доволі оптимістичний підтекст: духовні пориви – незнищенні, бо крила, які обтинав Кирило, постійно відростали і зрештою були «розкриті поетами».
Червоний	Автор не завершує цієї історії, невідомо, що далі сталося із дядьком Кирилом. Та й не в цьому полягає призначення поезії. Іван Драч ставить читачів перед питанням духовності, а висновки пропонує зробити їм самим.
Зелений	1. Подаровані дядькові Кирилові крила стали його мукою і розпукою: вони росли і пробивали куфайку з-під лопаток, прагнучи польоту і неба, а дядькові хіба цього треба? 2. А до речі, що мав робити з власними крильми сам Іван Драч? Нерідко йому їх обрубували, а часом й доводилося власноруч міцно примуцьовувати їх до лопаток. Так було. І нема на те ради.
Синій	1. І. Драч не єдиний з письменників української літератури, хто розкривав проблему духовності й бездуховності через образ крил. У А. Дімарова в збірці

	«Міські історії» є оповідання «Крила», де йдеться про юнака, який не зміг знайти кращого призначення своїм крилам у нашому «приземленному» житті, ніж підмітати ними підлогу. Але зовнішня подібність сюжету свідчить тільки про важливість цієї проблеми в нашому житті, а не про обмеженість фантазії їх авторів. 2. Прозорі аналогії знаходимо з ідеєю сродної праці Григорія Сковороди, з «Лісовою піснею» Лесі Українки.
--	---

Отже, метод «шести капелюхів мислення» може бути адаптований для будь-якого віку і використаний для розвитку творчих можливостей особистості, посилення її креативного потенціалу, формування вмінь і навичок вирішення проблем та створення нових винаходів на будь-якому уроці. Його можна використовувати на різних стадіях уроку: на початку уроку – з метою мотивації учнів, в середині уроку – для аналізу тексту, в кінці уроку – для організації процедури рефлексії. Метод позитивно впливає на рівень розвитку творчого мислення учнів: збільшується кількість альтернативних варіантів рішення завдання, кількість гіпотез, факторів, що враховуються при прийнятті рішення, учні намагаються подивитись на проблему з різних боків, стати на місце іншої людини, проаналізувати, продумати наслідки своїх дій, розширюється діапазон цілей, спостерігається більш чітке їх формулювання, змінюється точка зору на проблему, з'являються суб'єктивно нові, оригінальні, дотепні відповіді, новий погляд на проблему.

Учитель може вдало поєднувати роботу над предметним матеріалом з розвитком критичного мислення учнів. Проте побудова такого уроку вимагає багатьох знань і вмінь від самого вчителя.

Він має створювати атмосферу позитивної взаємодії учнів, розумітися в тому, які форми й методи навчання ефективніші на певному етапі уроку, а ще – і це принципово важливо – самому мислити критично.

Зазвичай для оволодіння технологією розвитку критичного мислення замало лише ознайомитися з нею в методичній літературі. Аби отримати необхідні практичні уміння, бажано пройти спеціальні тренінгові навчання – спробувати змоделювати заняття з розвитку

критичного мислення з використанням конкретних методів, прийомів тощо.

Часто вчителі зауважують, що лише під час таких тренінгів вони змогли до кінця усвідомити, що саме їм слід змінити у власній діяльності, аби їхні уроки стали уроками з розвитку критичного мислення.

Учнів треба спонукати до критичного мислення. Вони радо беруть участь у розв'язанні непростих завдань та демонструють високий рівень здатності до прийняття рішень. Критичне мислення можливе в будь-якому віці. Але найперше, що має пам'ятати вчитель: це створення умов для відкритого спілкування.

Аналіз роботи показав, що завдяки інтерактивним стратегіям вдалося «розв'язати язичок» замкнутим, малоактивним, а часом і зовсім неактивним учням. Робота в групах пробуджує бажання брати хоч маленьку участь у роботі колективу. Учні починають думати, аналізувати, висловлюватися. Вони знаходять у своїх маленьких голівках оті зернини, які дадуть паростки майбутнього врожаю. Повага до думки

товариша, незважаючи на те, правильна вона чи ні, дає можливість бути почутим, бути зрозумілим. А якщо немає осуду чи висміювання з боку вчителя й однокласників, це стимулює до переосмислення або повної зміни своєї думки. Вони не бояться припуститися помилки, бо бажання самому виправити її домінує над страхом. Таким чином формується критично мисляча особистість.

Розвиток критичного мислення – мета довготривала. А застосування стратегій КМ у школі – це лише перший крок на шляху до цієї мети. Тому не варто чекати швидких результатів і великих успіхів одразу. Важливо, що дитина розкрилася, не боїться висловити свою думку, відстояти її, бажає працювати в колективі, зробити свій вклад у роботу класу.

Аналізуючи урок, слід звернути увагу на таке:

1. Чи експериментував учень? Чи використовував різні варіації, підходи?

2. Чи може учень підбити підсумки своїх спостережень? Чи може зробити висновки, порівняння?

3. Чи виникло бажання поглибити знання із поданої теми самостійно?

4. Чи звернули учні увагу на той матеріал, який приніс учитель на урок? Чи зможуть використовувати його у подальшому навчанні?

5. Який емоційний стан учня? Чи триває обговорення після уроку?

Бажаємо вам учитися мислити критично самим і навчити цього учнів. Критично мисляча людина – це особистість, яка відбулася і перебуває у постійному пошуку проблем і шляхів їх розв'язання. Це і дає їй енергію для життя і творчості.

Література та джерельна база

<https://mon.gov.ua/ua>

<https://www.ukrlib.com.ua/>

Путівник з розвитку критичного мислення в учнів початкової школи: методичн. посібн. для вчителів / автори-укладачі: О. Пометун, І. М. Сущенко. Київ, 2018. 96 с.

Модельна навчальна програма «Українська література. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори: Яценко Т.О.,

Качак Т.Б., Кизилова В.В., Пахаренко В.І., Дячок С.О., Овдійчук Л.М.,
Слижук О.А., Макаренко В.М., Тригуб І.А.

*Марія Юріївна КІРИК,
завідувач кабінету методики
дошкільної та початкової освіти ЗПППО*

УПРОВАДЖЕННЯ НУШ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ: ДОСВІД, ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВА

*Не навчаймо дітей так, як навчали нас, –
вони народилися в інший час.
Народна мудрість*

Д

ержавотворчі процеси виявили в освіті невідповідність між існуючою системою та потребами людини, суспільства і значною мірою актуалізували проблему створення адекватної часові Нової української школи, що зорієнтована на всебічний розвиток дитини, її талантів, здібностей, компетентностей та наскрізних умінь відповідно до вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб, формування цінностей та розвиток самостійності, творчості, допитливості, що забезпечують її готовність до життя в демократичному й інформаційному суспільстві.

Державний стандарт початкової освіти (зі змінами 2019 р.) передбачає забезпечити організацію освітнього процесу із застосуванням діяльнісного підходу на інтегративній основі. Новий зміст освіти заснований на формуванні необхідних для успішної самореалізації в суспільстві компетентностей.

Метою публікації є підбиття підсумків упровадження першого кола НУШ (2018-2022 рр.), аналіз досвіду чотирирічного впровадження завдань Держстандарту початкової освіти, типових освітніх програм, формувального оцінювання навчальних досягнень учнів початкової школи; визначення викликів та завдання на перспективу. Виявлені прогалини у знаннях учнів є підставою удосконалення системи

науково-методичної роботи на перспективу з підвищення професійної компетентності педагогічних працівників.

Час вимагає від учителя добре володіти професійними та наскрізними компетентностями. Вони чітко визначені у Професійному стандарті вчителя ЗЗСО (2020 р.). До переліку **професійних компетентностей учителя** увійшли такі компетентності (*за трудовими функціями (трудовою дією або групою трудових дій)*):

А. Трудова функція: навчання учнів предметів (інтегрованих курсів):

- А1. мовно-комунікативна;
- А2. предметно-методична;
- А3. інформаційно-цифрова.

Б. Трудова функція: партнерська взаємодія з учасниками освітнього процесу:

- Б1. психологічна;
- Б2. емоційно-етична;
- Б3. педагогічне партнерство.

В. Трудова функція: участь в організації безпечного та здорового освітнього середовища:

- В1. Інклюзивна;
- В2. здоров'язберезувальна;
- В3. Проєктувальна.

Г. Трудова функція: управління освітнім процесом:

- Г1. Прогностична;
- Г2. Організаційна;
- Г3. оцінювально-аналітична.

Д. Трудова функція: безперервний професійний розвиток

- Д1. Інноваційна;
- Д2. здатність до навчання впродовж життя;
- Д3. рефлексивна.

Для успішного впровадження НУШ педагогу важливо психологічно бути готовим до кардинальних змін, усвідомити основні терміни реформи – компетентнісний підхід до навчання; інтеграція змісту освітніх галузей; діяльнісний підхід; освітнє середовище; партнерство з

учнями та співпраця з батьками тощо. Культура партнерства в Новій українській школі – один з базових принципів нової школи.

Одним із пріоритетів сучасної освіти є опанування вчителем *методології та теорії інтеграції* освітніх галузей і навчальних дисциплін початкової школи. Учитель має оволодіти методикою горизонтального (міжпредметного) та вертикального (внутрішньопредметного) інтегрування змісту гуманітарних (навчання грамоти, українська мова й літературне читання), математичної, природничої, мистецької, здоров'язбережувальної та інших дисциплін. А ще учитель потребує додаткових теоретичних знань сучасної дитячої психології, сучасної дидактики, методики нетрадиційного (інтегрованого) уроку тощо.

З чого починати? Практика засвідчує, що першим кроком має бути глибокий аналіз усіх нормативних документів, що регламентують роботу освіти (Концепція Нової української школи (2016 р.), Закон України «Про освіту» (2017 р.), Закон України «Про повну загальну освіту» (2020 р.), Державний стандарт початкової освіти (2018 зі змінами і доповненнями 2019 р.), Типові освітні програми (2018, 2019, 2022 рр.), Професійний стандарт учителя закладу загальної середньої освіти (2020 р.) та інших нормативних актів з метою самоаналізу, самооцінки своєї педагогічної компетентності, виявлення прогалин і визначення потреб.

Другий крок – це розуміння сучасної термінології. Термін «компетентність» у перекладі з латинської означає коло питань, у яких людина добре обізнана, має знання та досвід, а також набуту у процесі навчання інтегровану здатність особистості, яка складається зі знань, досвіду, цінностей і ставлення, що можуть цілісно реалізовуватися на практиці.

Компетентнісний підхід як напрям модернізації освіти відображає зміст освіти, який не зводиться до знаннєво орієнтованого компонента, а передбачає набуття цілісного досвіду вирішення життєвих проблем, виконання ключових функцій, соціальних ролей, вияв компетенцій. Компетентнісний підхід зумовлює не інформованість учня, а розвиток умінь вирішувати проблеми, які виникають у життєвих ситуаціях.

Вагомий внесок у дослідження проблеми компетентнісного підходу в освіті зробили українські вчені Н. Бібік, Л. Ващенко, О. Локшина, О.

Овчарук, Л. Паращенко, О. Пошетун, С. Трубачова, О. Савченко. Вони узагальнили теоретичні й практичні питання реалізації компетентнісного підходу в освіті України.

Особливістю компетентнісного підходу є *нова мета навчання*, яка вимагає адаптації до неї всіх компонентів навчального процесу: лише охопивши весь педагогічний процес, можна сформувати компетентність учнів як інтегрований результат навчання, тобто акцент у навчанні зміщується з того, що знає, хоче і може вчитель, на те, що потрібно тому, хто навчається. За компетентнісного підходу увага зосереджується на результаті освіти, а не на процесі.

Поняття «*тематичний підхід*» передбачає організацію навчально-виховного процесу на основі однієї «змістової одиниці» – теми. Темою може бути певне поняття, цілісний розгляд якого сприяє формуванню загальних уявлень про систему, в яку це поняття входить як елемент. Тему вчитель може сформувати у вигляді запитання чи опису проблеми, під час вирішення яких учні опановують зміст навчальної програми.

Постає запитання – *що таке діяльнісний підхід?* Не тільки в Україні, а й у світовому співтоваристві актуальним є соціальне замовлення передусім на людей, здатних самостійно здобувати знання й досвід, діяти в різних проблемних ситуаціях, реалізувати свої здібності та потреби.

У практиці сучасної української початкової школи утвердилися два принципово різні підходи до організації навчання:

- перший – традиційний педагогічний; метою і змістом такого навчання є передання учневі певного обсягу знань. Цей підхід ще називають знаннєвим. Його ототожнюють з дієсловами «знати» і «пам'ятати». Згідно з цим підходом, знання в педагогіці є самоцінними;

- другий підхід – психологічний – передбачає, що людина в процесі навчання повинна не просто вивчити щось, а навчитися щось робити, тобто навчитися провадити діяльність. У процесі навчання людина повинна набути особистого досвіду, який є відображенням досвіду старших поколінь у певній сфері людської практики. Це діяльнісний підхід.

Діяльнісний підхід – це спеціально організований освітній процес, на першому плані якого стоять практичні справи, а знання відіграють

службову роль, слугують засобом виконання цих справ і засобом навчання. Саме це стає очікуваним результатом освіти і предметом стандартизації на сучасному етапі модернізації освітнього процесу в початковій школі. Вимірюється такий результат нетрадиційно – термінами «надпредметних» здібностей, якостей, умінь. *Діяльність* – це специфічна форма суспільного буття людей, що полягає в цілеспрямованому перетворенні природної і соціальної дійсності.

Діяльнісний підхід в освіті означає організацію та управління цілеспрямованою освітньою діяльністю здобувача освіти в загальному контексті його життєдіяльності – спрямованості інтересів, життєвих планів, ціннісних орієнтацій, розуміння сенсу навчання і виховання, особистісного досвіду в інтересах становлення суб'єктності учня.

Суть виховання з точки зору діяльнісного підходу полягає в тому, що в центрі уваги стоїть не просто діяльність, а спільна діяльність учнів з учителем, спрямована на реалізацію спільно вироблених цілей і завдань.

Діяльнісний підхід у початковій освіті передбачає спрямованість освітнього процесу на розвиток ключових компетентностей і наскрізних умінь особистості, застосування теоретичних знань на практиці, формування здібностей до самоосвіти і командної роботи, успішну інтеграцію в соціум і професійну самореалізацію.

Отже, у початковій школі заплановані суттєві зміни у структурі, змісті, програмах, підручниках і нова організація освітнього процесу зі застосуванням діяльнісного підходу на інтегровано-предметній основі, з переважанням ігрових методів у першому циклі (1–2 класи) та на інтегровано-предметній основі у другому циклі (3–4 класи).

У травні 2022 року початкова школа завершила перше повне коло навчання (2018-2022 рр.) за новим Державним стандартом початкової освіти та типовими освітніми програмами. З огляду на результати роботи вчителів 1-4 класів ЗЗСО (2017-2022 рр.) та випускників 4-х класів 2022 року слід наголосити на таких *ключових змінах*:

- відбулися суттєві зміни в організації освітнього середовища: наявність відповідного обладнання та його зручне розміщення в навчальних осередках дало можливість і учням, і вчителю ефективно взаємодіяти під час освітнього процесу; значно покращилася матеріальна база, а саме, одномісні парти дозволяють значно ефективно використати

розміри класної кімнати при створенні освітнього середовища; вільний доступ учнів до відкритих шаф, до дидактичного матеріалу, діти спокійно підходять і беруть, що їм потрібно;

- забезпечення класів необхідними технічними засобами та дидактичним матеріалом;

- освітній простір значно розширений, діти багато часу проводять за груповою діяльністю, проєктами, досліджують, спостерігають за природою, виходять на шкільне подвір'я, за межі школи та більше часу задіяні у зоні спільноти;

- надання автономії вчителю, що зумовило посилення його відповідальності за результати діяльності;

- зміна усталених стереотипів щодо організації освітнього процесу;

- реалізація основних принципів педагогіки партнерства, кооперативного навчання;

- залучення батьків до освітнього процесу;

- збереження цінностей дитинства, демократичних цінностей: надання рівних можливостей усім учням брати участь у житті класу та школи, створення атмосфери підтримки, взаємодопомоги, рівноправності, справедливості, поваги і гідності.

- запровадження в навчальних програмах 20% резервного часу, що дозволило задовольнити освітні потреби учнів;

- ширше використання активних форм навчання, таких як парна, групова, проєктна діяльність, дослідження, виготовлення лепбуків, інтелект-карт, учнівських портфоліо, *складати та дотримуватися правил класу* та виконувати рутини;

- ранкові зустрічі – ефективний спосіб *знайомства, адаптації та соціалізації дітей*, чудова форма вдало почати день у колі друзів, обмінятися новинами та планами, сказати кожному комплімент і підбадьорити того, у кого поганий настрій;

- учні діляться своїми враженнями, настроєм, щоденними новинами;

- використанням у 1-2 класах НУШ дидактичної гри LEGO-конструктора, паличок Кюізенера – альтернатива рахунковим паличкам, фішкам для звукового аналізу; «родзинка» дидактичних ігор у тому, що дитина, виконуючи веселі завдання, тренує пам'ять, розвиває

моторику пальців, поєднуючи розумові та практичні дії, розвиває критичне та творче мислення;

- інтегровані уроки, активна діяльність учнів у Новій українській школі дає змогу дитині сприймати предмети та явища цілісно, різнобічно, системно та емоційно тощо.

У межах запровадження компетентнісного підходу початковій школі запропонована *нова система вимірювання й оцінювання результатів навчання*. Вимірювання результатів навчання здобувачів освіти відбувається шляхом:

- формувального оцінювання, яке допомагає відстежувати особистісний розвиток здобувачів освіти і хід опановування ними навчального досвіду як основи компетентності, для вибудовування індивідуальної траєкторії особистості;

- підсумкового оцінювання, під час якого навчальні досягнення здобувачів освіти співвідносяться з обов'язковими результатами навчання, визначеними Державним стандартом.

Однак у частини вчителів спостерігаються психологічні труднощі під час упровадження формувального та підсумкового оцінювання навчальних досягнень учнів (наказ МОН України від 13.07.2021 р. № 813 «Про затвердження методичних рекомендацій щодо оцінювання результатів навчання учнів 1-4 класів закладів загальної середньої освіти»). Ризики в тому, що вчитель переводить 12-бальну систему оцінювання у формувальну систему.

Упровадження інтегрованого тематично-проектного компетентнісно орієнтованого навчання вимагає від учителів початкових класів:

- глибокого розуміння системи змісту початкової освіти за усіма освітніми галузями, визначеними Державним стандартом початкової освіти;

- здатності дидактично доцільно добирати види навчальної діяльності для опрацювання програмового матеріалу;

- здатності вибудовувати траєкторію досягнення навчальних цілей на основі реальних життєвих ситуацій.

Нові виклики української освіти актуалізували необхідність *підвищення професійної компетентності* педагогів в умовах НУШ через різні форми. З метою якісного підвищення кваліфікації вчителів

початкових класів НУШ педагогічними та науково-педагогічними працівниками Закарпатського інституту післядипломної педагогічної освіти, регіональними тренерами протягом п'яти років розроблено і проведено ряд тренінгів, онлайн лекцій, семінарів, навчань тощо. Приємно відзначити, що вчителі називають позитивні зміни, пов'язані зі змістом і наповнюваністю курсів підвищення кваліфікації, а саме: системне підвищення кваліфікації, зросла практична спрямованість курсів, урізноманітнилася тематика та підвищилася якість курсів.

Разом з тим, упроваджуючи НУШ, крім позитивного досвіду, педагог бачить виклики та певні ризики, побоювання, а саме:

- недостатня кількість навчальних годин на опанування програмового матеріалу з математичної, мовно-літературної та природничої галузей;

- у більшості учнів недостатньо сформована навичка свідомого читання, аналізу прочитаного тексту, учні не вміють висловлювати й обґрунтовувати власне ставлення щодо прочитаного, формувати висновки; не вміють будувати зв'язні висловлювання (розповідь, опис, міркування, есе, діалог) в усній і письмовій формах, слабо володіють монологічною та діалогічною формами мовлення, не дотримуються правил культури спілкування, у багатьох слабкі навичка письма, уміння висловити власну думку письмово;

- з математики більша частина учнів не вміють аналізувати текст задачі, створювати за потреби модель, обґрунтовувати способи розв'язування, розв'язувати задачу, прогнозувати і перевіряти розв'язок;

- передбачаються проблеми з природничою галуззю, а саме: не повністю виконано програму з інтегрованого курсу «Я досліджую світ» за програмою Р. Б. Шияна (7-8 год на тиждень) через дистанційну форму навчання (не проводилися спостереження, дослідження, проєктна діяльність тощо);

- складність у реалізації завдань вивчення інформатики в інтегрованому курсі «Я досліджую світ» (через те, що навчання інформатики здійснюється вчителями інформатики, а також відсутнє належне матеріальне забезпечення предмета);

- значно збільшилося емоційне перевантаження вчителя від постійної динамічної взаємодії з учнями;

- відсутній чіткий інструментарій оцінювання результатів навчання здобувачів освіти; має місце побоювання вчителів за формувальне, тобто безбальне, оцінювання навчальних досягнень учнів, яке з кожним роком навчання знижує мотивацію учнів до навчання (так вважає більша частина вчителів);

- через забезпечення практичної зорієнтованості інтегрованого курсу «Я досліджую світ» пропонована предметно-перетворювальна діяльність сприяє формуванню в учнів уміння планувати свої дії під час виготовлення виробів, розширює сенсорний досвід, розвиває моторику рук, координацію рухів, однак, з природничої, мовної та математичної освітніх галузей передбачуваного результату немає;

- вчителі не були готові робити вибір серед двох діючих Типових освітніх програм (відсутній розподіл навчального матеріалу за роками навчання, не враховані вікові особливості учнів, наявність другорядного тощо).

За результатами дослідження, яке проведене ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» у співпраці з Інститутом педагогіки НАПН України у травні 2021 року дослідження результатів навчання учнів 4-х класів у 50 закладах загальної середньої освіти 24 областей України та міста Києва виявлено ряд прогалин у знаннях учнів пілотних класів. *Виявлені виклики у знаннях учнів є підставою для підвищення професійної компетентності педагогічних працівників через систему науково-методичної роботи закладу загальної середньої освіти, підвищення кваліфікації в інститутах післядипломної педагогічної освіти, самовдосконалення, самоосвіту.*

МОН України для підвищення якісних показників сформованості досвіду читацької діяльності, комунікативної компетентності учнів **пропонує спрямувати роботу з підвищення кваліфікації педагогічних працівників** на оволодіння новими методичними прийомами формування читацької і комунікативної компетентностей як показників готовності молодших школярів до продовження навчання в основній школі.

У ІМР МОН України припускають, що виявлені проблеми можуть бути зумовлені недостатньою сформованістю в учнів певних складників ключової компетентності «навчання упродовж життя», а для покращення

результатів рекомендовано урізноманітнити види діяльності за такими освітніми галузями:

1. Мовно-літературна освітня галузь (читання):

- *формувати вміння працювати з інструкцією до навчального завдання (послідовність операцій, які необхідно виконати, здійснювати самоконтроль у процесі роботи, коригувати діяльність);*
- *проводити системну й різновекторну роботу з текстом: аналіз змісту, структури та мовного оформлення;*
- *глибоко опрацьовувати сутність літературознавчих понять;*
- *формувати вміння аналізувати та інтерпретувати сприйнятий на слух або прочитаний текст;*
- *пропонувати учням завдання, що передбачають виокремлення в прочитаному елементів фактичного змісту та їх використання для встановлення причинно-наслідкових зв'язків;*
- *формування вміння обґрунтовувати власні думки, описувати почуття, які викликає прочитаний / прослуханий текст, упорядкувати деформований / відновлювати неповний текст;*
- *пропонувати завдання, що пов'язані із пошуком інформації за визначеною умовою та формуванням на її основі нескладних висновків;*
- *формувати навички читання зі спрямуванням роботи на відпрацювання правильності, швидкості, усвідомленості, виразності читання;*
- *розвивати вміння аналізувати, порівнювати, класифікувати, узагальнювати тощо;*
- *практикувати завдання на постановку запитань за змістом прочитаного як після читання, так і в процесі читання, поступово надаючи пріоритетності запитанням у процесі читання;*
- *розігрувати діалоги «читач – автор» тощо;*
- *добирати завдання на формування звички звертатися до тексту щоразу, коли необхідно уточнити інформацію;*
- *глибоко продумувати систему таких запитань / завдань, які б щоразу спонукали учня перечитувати текст, заглиблюючись у певні деталі;*
- *дотримуватися рекомендацій класичної методики щодо опрацювання змісту: починати запитаннями про фактичний зміст і*

продовжувати запитаннями / завданнями щодо причинно-наслідкових зв'язків, характеристик героїв, висловлення оцінювальних суджень щодо прочитаного тощо;

- при доборі завдань враховувати доступність матеріалу читання, що залежить від тематичної близькості змісту світосприйняттю учнів, композиційно-сислової структури твору, лексичного наповнення, синтаксичної будови, жанрових особливостей тощо;

- практикуйте використання різних видів читання (ознайомлювального, вибіркового, переглядового, пошукового, аналітичного) залежно від комунікативного завдання;

- керуватися класичною методикою навчання читання при формуванні в учнів навичок ознайомлювального, переглядового, пошукового читання, що актуалізує необхідність взаємодіяти зі значними інформаційними потоками, у тому числі з різних джерел;

- проводити такі види читання, як ознайомлювальне, переглядове, пошукове, коли учні володіють певним технічним складником навички читання;

- практикувати пошукове читання, що спрямовується на виокремлення в тексті інформації за певною умовою, таке читання передбачає читання інформаційних текстів (оголошення, реклама, інструкція тощо); в освітньому процесі з пошуковою метою можуть опрацьовуватись й інші тексти: знайти опис, підтвердження факту тощо. У такому випадку пошукове читання співвідноситься з вибіркоким.

Загалом дидактичну доцільність використання різних видів читання на уроках (різних навчальних предметів) визначає вчитель з урахуванням готовності учнів класу до такого читання та дидактичної мети певного уроку / заняття.

2. Мовно-літературна освітня галузь (українська мова):

- формувати в учнів комунікативну компетентність, зокрема її складників, що є орієнтовною основою дії для застосування навичок усного і писемного мовлення під час спілкування;

- формувати базові уміння, що впливають на вдосконалення граматичного ладу мовлення учнів: уміння розпізнавати частини мови, зокрема іменники, визначати їхні граматичні категорії, граматично правильно вживати їх у мовленні;

- *планувати завдання на залучення учнів до активної розумової діяльності, яка передбачатиме виконання певних розумових операцій, а саме: спостереження за мовними одиницями і явищами, їх аналіз, порівняння, встановлення причинно-наслідкових зв'язків між ними, узагальнення своїх спостережень, формулювання висновків;*

- *формувати орфографічні навички учнів, що обумовлюється усвідомленим засвоєнням мовних знань, а також добором варіативного дидактичного матеріалу, що відображає багатогранність певних навичок;*

- *формувати вміння розпізнавати орфограму за її фонетичними, фонетико-граматичними чи семантичними ознаками, співвідносити з відповідними правилами правопису, практично реалізовувати сформовані вміння у процесі писемного мовлення;*

- *спонукати учнів до коментування виконуваних дій, аргументації висновків;*

- *практична зорієнтованість опанування мовним складником змісту освітньої галузі зумовлює необхідність використання завдань, спрямованих на комплексне опанування орфограмами й правописними правилами та формування вміння застосовувати їх у процесі створення мовленнєвих висловлювань;*

- *формувати навички доречного використання слів у власних висловлюваннях, виробленню орфографічної пильності сприяє звичка працювати з різноманітними словниками;*

- *сприяти формуванню загальнонавчальних умінь і навичок, зокрема навичок самоконтролю, цілепокладання, що є основою для становлення ключової компетентності навчання протягом усього життя;*

- *більше уваги приділити формуванню графічних навичок, типам поєднань літер, плавності письма, доступного його пришвидшення, але за умови збереження правильності накреслення букв та їх чіткості;*

- *звертати увагу учнів на культуру письма, у тому числі культуру оформлення письмових робіт на всіх уроках / заняттях з української мови та на уроках інших предметів / інтегрованих курсів, де використовується писемне мовлення.*

Таким чином, для підвищення якісних показників сформованості досвіду читацької діяльності, комунікативної компетентності учнів МОН України пропонує спрямувати роботу з підвищення кваліфікації

педагогічних працівників, у тому числі в межах самоосвіти і методичної роботи у школі, на оволодіння новими методичними прийомами формування читацької і комунікативної компетентностей як показників готовності молодших школярів до продовження навчання в основній школі. Радимо скористатися порадами щодо формування в учнів 1-4 класів читацької компетентності, запропонованими у навчально-методичних посібниках.

3. Математична галузь:

- спостерігається несформованість в учнів уміння розв'язувати математичні задачі;

- необхідно звернути належну увагу на роботу над задачею, на вміння аналізувати текст задачі й побудову на основі аналізу допоміжної моделі задачі;

- слід формувати в учнів вміння розв'язувати різні типи задач, а особливо складені сюжетні задачі, що містять знаходження дробу від числа;

- треба звернути належну увагу на класичну методику роботи над задачею;

- виникає нагальна необхідність значною мірою посилити увагу на опрацюванні з учнями кожного етапу роботи над задачею: аналіз змісту задачі (виділення умови й запитання, числових даних і шуканого, встановлення зв'язків між ними);

- формувати вміння подавати результат аналізу тексту задачі у вигляді допоміжної моделі (схематичного рисунка, короткого запису в схематичному вигляді, таблиці, креслення);

- формувати вміння складати плау розв'язування задачі за результатом аналітичного / синтетичного пошуку розв'язування або актуалізації загального способу розв'язування типової задачі; запис розв'язання задачі з поясненням дій; відповідь на запитання задачі; перевірка розв'язання;

- спонукати учнів до обґрунтованих пояснень взаємозв'язків між даними і шуканим задачі, дій розв'язування, а також не упускати етап перевірки, акцентуючи увагу, чи відповіли на запитання задачі;

- звернути належну увагу на застосування формул для знаходження площі, периметра геометричної фігури, із позначенням площі і

периметра фігури відповідними найменуваннями (виявлено нерозуміння сутності вимірювання величин);

- посилити практичний бік тем, пов'язаних із обчисленням площі і периметра геометричних фігур.

У системі науково-методичної роботи з учителями пропонується *приділити належну увагу методиці викладання величин.*

Для покращення обчислювальних навичок необхідно не лише збільшити кількість вправлень в обчисленнях на уроках математики, а й відкоригувати методику формування прийомів виконання арифметичних дій.

Слідуючи міжнародним тенденціям стосовно підходів до цього питання, рекомендуємо звернутися до теорії формування розумових дій, згідно з якою кожен етап розкриття способу виконання дії опрацьовується ретельно з обов'язковим коментуванням учнями кожної операції, уникати передчасного скорочення дії. Також рекомендуємо цілеспрямовано звертати увагу на операційний аспект виконання завдань, що передбачають роботу з даними.

4. Природнича освітня галузь:

*- активізувати посилення роботи, спрямованої на **розвиток умінь здійснювати** логічні операції (аналіз, порівняння, узагальнення, класифікацію), що наскрізно може відпрацьовуватися на навчальному матеріалі різних предметів вивчення та інтегрованих курсів;*

- створення умов для активної участі учнів у різних видах навчальної діяльності, в тому числі в груповій/командній роботі, що передбачає опрацювання завдань природознавчого та екологічного спрямування;

- потребує системна робота над забезпеченням системності й урізноманітнення, спрямовані на практичне оволодіння прийомами порівняння і класифікації об'єктів довкілля, формування в молодших школярів умінь встановлювати причинно-наслідкові зв'язки тощо;

- на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ» доцільно акцентувати увагу на матеріалі про взаємозалежність тїл і явищ природи, природи і господарської діяльності людини тощо;

- створювати проблемні ситуації, спонукати учнів до висловлювання власних ідей, певних припущень, обговорення тем у

невеликих групах, формулювання у формі суджень певних висновків тощо;

- будь-яка навчальна робота, яка пропонується учням, має орієнтувати їх на практичне застосування здобутого навчального досвіду;

- формувати в учнів основних природоохоронних заходів (а саме: щодо збереження тварин діти називають підгодовування тварин, в поодиноких випадках – створення резервацій для них); збереження середовища існування тварин, зменшення впливу людини на довкілля тощо;

- здобувач початкової освіти має наводити приклади природоохоронних заходів, пропонувати способи зменшення негативного впливу людини на природу тощо;

- під час підготовки до уроку / заняття користуватися освітньою програмою, за якою працює заклад освіти, що забезпечить досягнення очікуваних результатів навчання;

- покращити роботу над груповими проєктними дослідженнями учнів, включаючи завдання на опис групового проєкту, моніторингове дослідження засвідчує про відсутність в учнів умінь опису роботи в групі, що робота над проєктами більше є керована вчителем, ніж тими, хто проявляє самостійність в організації роботи над навчальними проєктом;

- доцільно більшої значущості надавати процесу підготовки навчальних проєктів, створенню умов для вияву самостійності учнів у прийнятті певних рішень;

- формувати загальнонавчальні уміння і навички учнів, здатність організовувати свою роботу, розробляти тактику вирішення проблеми, забезпечувати послідовне її дотримання; комунікувати, співпрацювати, розраховувати сили, здійснювати поточний самоконтроль, коригувати роботу для вияву умінь застосовувати набуті предметні знання й навички їх практичного використання;

- теми проєктів мають бути близькими світосприйняттю учнів, актуальними, такими, що базуються на опанованому програмовому матеріалі і водночас забезпечують розширення уявлень учнів з теми, що вивчається; тема проєкту має активізувати пізнавальний інтерес,

сприяти умотивованості роботи, розвитку творчості, зумовлювати досяжність очікуваного результату;

- *активізувати роботу над навчальними проєктами*, що дозволить поєднати пізнавальну, дослідницьку та перетворювальну діяльність, що відкриває можливості для врахування індивідуальних особливостей учнів під час розподілу завдань між виконавцями навчального проєкту;

- *необхідно навчати учнів брати на себе ту роль у роботі групи, яка їм цікава*, яку вони можуть виконати, виконанню якої вони можуть навчити інших. Учитель має зорієнтовувати на такий вибір, допомагати учневі зрозуміти власну спроможність виконувати те чи інше завдання;

- при організації роботи над навчальними проєктами слід дотримуватися принципів: системності активності (активне включення учня в діяльність); продуктивності (прагматична спрямованість діяльності); технологічності (виконання взаємозумовлених навчальних дій у чітко визначеній послідовності); саморозвитку; урахування набутого учнем досвіду; зв'язку дослідження з реальним життям; співробітництва й партнерства. За таких умов проєктна діяльність сприятиме загальному розвитку учнів, формуванню в них предметних та ключових компетентностей, наскрізних умінь за умови пробудження в кожного власної позиції «хочу – можу – буду».

Підсумовуючи сказане, слід наголосити на важливості підготовки вчителів до впровадження НУШ – це одне з ключових питань. Виявлені виклики слід проаналізувати і спланувати подолання на перспективу через методичну роботу з педагогами.

Сучасна початкова школа – це не лише інструменти навчання – сучасні якісні підручники, посібники, типові освітні програми, новітнє обладнання, облаштовані зручними меблями класні кімнати, а передусім озброєні необхідними знаннями вчителі.

Навчально-методичне забезпечення 1-4 класів Нової української школи передбачав вибір підручників за обмежений час. Для вибору була запропонована велика кількість підручників з однієї галузі; змістове наповнення пропонованих підручників не всіх відповідає Типовій освітній програмі галузі; авторами частково порушуються принципи наступності, системності, науковості при доборі навчального матеріалу.

Наявні авторські не обґрунтовані зміни у методиці викладання української мови, математики та природознавства, наприклад, письмо вивчених літер у I семестрі 1 класу подається тільки у II семестрі, порушено порядок вивчення букв, наприклад, у Букварі Г. А. Іваниці, І. О. Большакової та М. С. Пристінської.

Нарікання на якість дібраних текстів для читання, їх зміст, відсутність виховного потенціалу, наприклад, текст про мухомор (Буквар І. О. Большакової та М. С. Пристінської); українська мова Галина Сапун 3 клас «Жовтень на весілля багатий» с. 30 текст налічує більше 10 невідомих слів і не несе розвивальної чи виховної цінності, а текст «Бабусина прем'єра» с. 92 взагалі для учнів 3 класу не можна включати до програмового вивчення тому, що там подано поняття «трависті» тощо.

Окремими авторами підручників з математики порушена методика вивчення важливих тем, наприклад, за підручником О. Гісь, І. Філяк з *таблицею ділення* учні 2 класу починають знайомитися аж після вивчення таблиці множення на 5, однак, за методикою таблиці ділення складають за таблицями множення, а потім їх завчають напам'ять, за виразом $2 \cdot 6 = 12$ можна скласти такий вираз на ділення: $12:2 = 6$. Саме так складають всю таблицю ділення на 2. Записуємо в стовпчик зліва множення числа 2, а справа від нього — таблицю ділення на 2, та знайомимо учнів з назвами чисел при діленні; окремі не зорієнтували на важливості розділу математики у 1 класі «Склад числа» тощо.

При написанні підручників, авторами не враховано рекомендацій психологів щодо вікових особливостей і можливостей учнів певного вікового цензу, тому кожен автор підручників на свій розсуд встановлює послідовність, обсяг навчального матеріалу, пропонує власну, ніде не прописану, методику викладання предметів, виходить за межі типової програми тощо.

Разом з тим, у практиці впровадження НУШ спостерігається не вміння вчителя подолати стереотипи. Зміни у змісті початкової освіти – нові форми та технології навчання стали проблемою для окремих вчителів із 20-30-річним стажем роботи, у яких уже сформований стереотип поведінки на уроках. Але реформа не легше дається молодим педагогам, які ще не почувають себе впевнено у класі і хочуть чітких вказівок.

Узагальнюючи, слід відзначити, що поряд з позитивним досвідом, успіхами, на жаль, наявні недоліки, а саме, недостатня готовність вчителів до впровадження інноваційних форм роботи, формувального оцінювання навчальних досягнень учнів. У педагогів виникали труднощі пов'язані з трудомісткістю підготовки вчителів до занять, здійсненням формувального оцінювання (спостереження, рефлексія), створенням компетентнісних тестів і завдань.

Сьогодення вимагає від кожного вчителя відповідальності за свою роботу, відмови від шаблонних форм і методів навчання, уміння творчо працювати і справжній вчитель не тільки вчить, виховує, розвиває, а й любить своїх учнів. Батьки довіряють вчителю своє найрідніше, кровне – дитину, яка за його допомогою, має стати особистістю.

Тому, той, хто хоче змінити світ, повинен починати з себе!

Література та джерельна база

1. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 р. Режим доступу: <https://osvita.ua/legislation/law/2231/>
2. Закон України «Про повну загальну середню освіту» 2020 (із змінами). Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>
3. Державний стандарт початкової освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України 21 лют. 2018 р. № 87 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 24 липня 2019 р. № 688). Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text>
4. Лист МОН України від 04.04.2022 № 1/3874-22 «Щодо організації дистанційного навчання») Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/npa/shodo-organizaciyi-distancijnogo-navchannya>
5. Наказ Мінекономіки № 2736 від 23.12.2020 р. «Про затвердження професійного стандарту за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом

молодшого спеціаліста)». Режим доступу: <file:///C:/Users/User/Downloads/%D0%9D%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%B7%202736.pdf>

6. ІНСТРУКТИВНО-МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ щодо організації освітнього процесу та викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2022/2023 навчальному році» (ПОЧАТКОВА ОСВІТА). Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/metodichni%20recomendazii/2022/08/20/01/Dodatok.2.pochatkova.osvita.20.08.2022.pdf>

7. Наказ Міністерства освіти і науки України від 12.08.2022 № 743-22 «Про затвердження програм для 1-2 та 3-4 класів» Режим доступу:

<https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-pochatkovoyi-shkoli>

8. Наказ Міністерства освіти і науки України № 1128 від 25 жовтня 2021 року «Положення про педагогічну інтернатуру». Режим доступу:

http://www.drs.gov.ua/wp-content/uploads/2021/12/dokument-61454_19-21.pdf

9. Наказ МОН України «Про затвердження Порядку створення груп подовженого дня у державних і комунальних закладах загальної середньої освіти від 24 липня 2018 р. за № 865/32317. Режим доступу:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0865-18#Text>

10. Наказ Міністерства освіти і науки України від 06.06.2022 № 527 «Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України та визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 № 641». Режим доступу:

<https://drive.google.com/file/d/1B-dJsxlljilNxfuy3jjq5n4ZVPeo4gZ8/view>

11. Наказ Міністерства освіти і науки України від 16.01.2020 № 54 «ПОРЯДОК проведення моніторингу якості освіти». Режим доступу: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/71055/

12. Наказ МОН України від 13.07.2021 р. № 813 «Про затвердження методичних рекомендацій щодо оцінювання результатів

навчання учнів 1-4 класів закладів загальної середньої освіти» Режим доступу: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/83038/

13. Кірик Марія, Данилова Людмила. Нова українська школа: організація діяльності учнів початкових класів закладів загальної середньої освіти: навч.-метод. Посіб. Львів: Світ, 2019. 136 с. (гриф наказ МОН України від 17.10.2019р. № 1304) Режим доступу: <http://svit.gov.ua/index.php?productID=1111>

14. Кірик Марія, Маргітич Катерина, Данилова Людмила. Нова українська школа: методика навчання української мови в 1-4 класів з навчанням угорською мовою закладів загальної середньої освіти: навч.-метод. Посіб. Львів: Світ, 2020. 136 с. Режим доступу: [Kiryk-Metodyka-ukr-mova-nats-mensh-uhor.pdf](#)

15. Кірик М. Ю., Палько Т. В., Ходанич Л. П. Я, моя сім'я, мої сусіди. Закарпаття. Робочий зошит для 1 класу. Закарпаття. К.: ТОВ «Контекст Україна», 2016. 80 с.

16. Кірик М. Ю., Палько Т. В., Ходанич Л. П. Місце, де ми живемо. Закарпаття. Робочий зошит для 2 класу. Закарпаття. К.: ТОВ «Прометей», 2016. 88 с. Режим доступу: <http://zakinppo.org.ua/programi-proekti/kultura-dobrosusidstva>

17. Кірик М. Ю., Палько Т. В., Ходанич Л. П. Учимося, відпочиваємо та працюємо разом. Закарпаття. Частина 3. Робочий зошит для учнів і матеріали для батьків і педагогів. К.: ТОВ «Контекст Україна», 2017. 88 с. Режим доступу: <http://zakinppo.org.ua/programi-proekti/kultura-dobrosusidstva>

18. Кірик М. Ю., Палько Т. В., Ходанич Л. П. Цінуймо край – пишаймося Україною! Закарпаття. Частина 4. Робочий зошит для учнів і матеріали для батьків і педагогів. К.: ТОВ «Контекст Україна», 2018. 116 с. Режим доступу: <http://zakinppo.org.ua/programi-proekti/kultura-dobrosusidstva>

19. Кірик М. Ю. Свідоцтво досягнень учнів 3 класу, погоджено з ІМЗО, (затверджено на засіданні науково-методичної ради ЗППО, протокол №3 від 24.05.2021р.).

20. Кірик М. Ю. Інструкція ведення Класного журналу для 1-4 класів закладів загальної середньої освіти (затверджена

науково-методичною радою ЗППО протокол № 4 від 30 серпня 2021 року).

21. Постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2018 р. № 1190 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 24 грудня 2019 р. № 1094 «Про затвердження Положення про сертифікацію педагогічних працівників». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1190-2018-%D0%BF#Text>

22. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Савченко О. Я. 1-2 клас

23. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Шияна Р. Б. 1-2 клас

24. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Савченко О. Я. 3-4 клас

25. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Шияна Р. Б. 1-2 та 3-4 клас

Ресурс доступу (для всіх програм): <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-pochatkovoyi-shkoli>

Нова українська школа: формуємо продуктивну комунікацію в контексті демократизації освіти. Ужгород. ЗІППО, 2022. 123 с.

Укладання – Л.П.Ходанич

Відповідальна за випуск – Н.Й.Ребрик